

QUINTI SEPTIMII FLORENTIS
TERTULLIANI
 LIBER DE
PRÆSCRIPTIONIBUS
ADVERSUS HÆRETICOS ^(a).

PROOEMIUM.

Etsi Tertulliani de Præscriptionibus librum, inter omnia ejus opuscula longe præstantissimum esse, eo- que uno telo cunctas omnium temporum hæreses prostratas pessumdari, nemo icrit inficias, cuique tamen nota est ardua, quæ ab ipso operis occurso suboritur, controversia, quoniam nempe potissimum tempore, an ante, postve Auctoris ad Montanistas discessum, libellus iste vel fuerit editus, vel exaratus.

Porro communis est Catholicorum sententia hoc opus eximium crescere intra hæreseos septa nequissime: viros doctissimos, amplissimosque recenseas velim hinc opinioni suffragantes, videlicet Baronium (*ad annum* 197, n° 41), Tillemontium (*Mémoires pour servir à l'Histoire ecclésiastique*, t. III, note 6 sur Tertullien, p. 500 et suiv.), D. Remig. Cellerium (*Histoire des auteurs ecclésiastiques*, t. II, ch. 28, art. VI, p. 595), Fleury (*Histoire ecclésiastique*, t. II, liv. V, n° 28), J. A. Moehler (*Patrologie oder christliche literar geschichte*) ejus utpote recentioris, ac proinde exterorum plenius sensus referentis verba hic laudare non pigebit: « Ea est, inquit, hujusce libri mens, eo per integrum contextitur modo, quo pateat catholici auctoris sinceritas. Ubi enim in Montanistarum placita totus semel abierit, palamque ab Ecclesia discesserit, jam non licuisset eo rerum verborumque pondere et integritate asserere palmare hoc præscriptionis argumentum, quo deinceps a Catholicis ipsemet fuit agitalus vehementer ac perrossus. »

Eisdem insuper ad id sentiendum triplex aliud mo-

vet argumentum: 1° nihil in hoc libro contineri quod apertam redoleat hæresim; 2° imo haud dubiis liquere signis Auctorem fuisse tunc temporis cum Ecclesia romana communione consociatum; 3° nullibi vel minime de quodam Artemone, nequissimo hæresiarcha, Christo divinitatem abjudicante, meminisse: unde inferre licet, ante Artemonis tempora, ac proinde a Tertulliano nondum lapsio librum fuisse conscriptum.

Hæc et his similia afferre solent, nec tamen commode planeque oppugnant ipsiusmet Tertulliani testimonium post lapsum asseverantis, in libris adversus Marcionem, hunc de Præscriptionibus nondum fuisse editum, uti fusius videre est in dissertatione D. Lumper ad hujusce editionis frontem apposita.

Detur igitur necesse est, perpensis hinc inde momentis, media inter utramque sententiam semita, qua tuto coeant convenientque dissentientis, nobisque ita videntur utriusque impelli, ut jam non ambigatur hoc opus alio fuisse conscriptum tempore, alioque in lucem editum.

Ac primo, Tertullianum arbitramur hunc librum concepisse primisque tabulis exaravisse, cum, Roma: versatus, fide adhuc integer ac veluti æstu novitio ferox et superbiens, omnes hæreses undique Sedem Apostolicam unanimi impetu obsidentes, ad Petram uno traditionis ictu allisas, conspexerit; ac simul cum summis viris qui in Urbe, eadem tempestate florebant, necessitate conjunctus, nempe cum Caio presbytero, Hippolytoque, illustribus præ cunctis S. Irenæi

COMMENTARIUS.

(a) *De Præscriptione hæreticor.* Talis est in vetu-
 TERTULLIANI II.

stiss. exemplari hujusce libri titulus, quem et ab
 (Une.)

discipulis, ab ipsis tanti magistri libros acceperit, ab iisdem expeditissimam ad novatores quoslibet absque acie nec pugna debellandos, tutissimamque traditionum et præscriptionum viam, indagaverit, tenuerit, expertamque habuerit; indeque penitus in mente hoc infixum reposuerit consilium, novos nempe veritatis hostes ad iudicium rapiendi, eosque, nec re perpensa, nec caussa agitata, vi quarumdam duntaxat exceptionum, ab omni lite expellendi, damnatosque remittendi. (Cf. Eus., *Hist. Eccl.*, l. II, c. 2, p. 41; Tertull. *de Cultu F.*, l. I, c. 6.—*Hier. Vir. Illustr.*, c. 55.)

Quo consilio jam pene peracto, vel ad metam properante, subiit, sive ex clericorum romanorum invidia, sive ex impotenti Septimii ingenio, acerrimoque viri africani animo, lugenda sane procella, quæ eum ab navi Ecclesiæ et portu fidei catholicæ in invios Montanismi scopulos abripuit. Interdum vero remansit Tertullianus veritatis aliquatenus indefessus assertor, et cum jam ultimam ætatis suæ partem totam in certamina impenderet, non respuit exantlatos antea labores, ac in lucem emisit præclarum illud Præscriptionis catholicæ monumentum.

Hinc nobis satius visum est hoc opus medium inter catholici, montanistæque Tertulliani libros seponere, ratis nimirum huncad utramque ejus ingenii faciem, ambasque vitæ ipsius partes respicere ac eodem titulo pertinere.

ARGUMENTUM.

Hunc librum licet in duas scindere partes, quarum prior prævia quædam quinque perpendet momenta quæ viam ad præscriptiones sternunt, posterior vero novem præcipuos adversus hæreses præscribendi modos exponit. Hinc

Partis prioris

Propositio prima: oportere et hæreses esse, et plurimum valere, multumque in subvertendas animas proficere. I—III.

Prop. II. Fugiendas esse hæreses, utpote dissensionibus et persecutionibus peiores. IV—V.

Prop. III. Hæresim esse electionem, et in quo sit electio, inde damnationem VI.

Prop. IV. Cunctas hæreses ab alterutro fonte, sive sæcularis sapientiæ sive prurientis curiositatis, dimanare VII—XII.

Prop. V. Integram servandam esse fidei regulam, nec in litem unquam esse discerpendam. XIII—XIV.

Pars posterior

Hanc PRIMAM exhibet præscriptionem, hæreticos

LECTIONES VARIANTES.

(1) *Jun. et Paris. inserunt fratres. coll. c. 29.*

ad disputandum de Scriptura non esse audientes. XV—XIX.

SECUNDAM. Ab ipso Christo Apostolos, ab Apostolis ecclesias sanam disciplinam posteris transferendam accepisse, nec aliunde ullam esse accipiendam. XX—XXVII.

TERTIAM. Ideo veram Ecclesiæ doctrinam, quia unam; falsam vero hæreticorum, quod diversam.

QUARTAM. Illud verum et divinum, quod prius traditum. XXIX—XXXI.

QUINTAM. Firmum esse veræ Ecclesiæ testimonium continuam ab Apostolis episcoporum successione XXXII.

SEXTAM. Vera est disciplina nostra, quæ ab Apostolis utique non damnatur, imo defenditur; falsa vero quælibet alia, utpote Apostolis aliena vel incognita XXXIII—XXXV.

SEPTIMAM. Ad inveniendam veritatem consulendas esse ecclesias apostolicas ac præ omnibus felicem ecclesiam cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderunt. XXXVI—XXXVII.

OCTAVAM. Jus nullum in Sacras Scripturas hæreticis competere. XXXVIII—XL.

NONAM. Nullam veritatem inesse cum perversa hæreticorum conversatione; ubi vero metum in Deum, ibi gravitatem honestam, et communicationem liberatam, et promotionem emeritam, et subjectionem religiosam, et apparitionem devotam, et processione modestam, et Ecclesiam unitam, et Dei omnia. XLI—XLV.

Subjiciuntur ultima capita quæ catalogum hæreticorum continent, de cujus ἀδελφία vide sis annotationem his capitibus annexam. EDD.

ARGUMENTUM PER JACOBUM PAMELIUM.

Adversus hæreticos, sive hæreses tum temporis grassantes, scripturus Tertullianus, videns disputationibus sive nihil aut parum profici, certis præscriptionibus, sive doctrinarum retractatu (uti ipse alibi loquitur), revincendos existimavit.

CAPUT PRIMUM.

Priusquam autem ad propositum veniat, docet non oportere nos admirari super hæreses, eo quod prænuntiatae fuerint.

Conditio præsentium temporum (1) etiam hanc admonitionem provocat nostram: non oportere nos mirari super hæreses istas, sive quia sunt, futuræ enim prænuntiabantur, sive quia fidem quorundam subvertunt, ad hoc enim sunt, ut fides, habendo tentationem, habeat (2) etiam probationem. Vane ergo et inconsiderate plerique hoc ipso scandalizantur,

COMMENTARIUS.

Auctore inditum fuisse arbitramur. Præscriptionem hæreticorum dicit, quia præscribimus hæreticis hoc ipso quod sint hæretici, quibus hanc unam exceptionem opponimus, quod adversus regulam dogmata proferant: itaque, ut minime audiendos, ab omni disputatione submovemus. Non agitur hic de alia præscriptione. Ipse Tertullianus, primo adversus Marcionem libro, *Alius*, inquit, *libellus hunc gradum sustinebit, adversus hæreticos etiam sine tractatu doctrinarum revincendos, quod hoc sint de præscriptione novitatis.* Ergo præscriptio hæreticorum est præscriptio novitatis, et minus recte edium hactenus fuit, *De Præscriptionibus adversus hæreticos.* Ea loquendi forma dixit præscriptionem hæreticorum, qua juris auctores, præscriptionem doli, præscriptionem fori, præscriptionem temporis, præscriptionem rei judicatae. RIC. — *De præscriptione.* Nescio an hic explicare debeam quod ab aliis ante nos excussum est. Præscriptio ex usu

(1) *Haberet Seml. Venet. Riq.*

quod tantum hæreses valeant. Quantum (a), si non A fuissent (1) ! Cum quod (2) sortitum est, ut (3) omnimodo sit, sicut (4) causam accipit ob quam sit, sic (5) vim consequitur (6) per quam sit, nec (7) esse non possit (8).

CAPUT II.

Sed abominandas potius et præcavendas, tanquam mortem æternam afferentes, nihil virium habentes, nisi apud eos qui in fide infirmi sunt.

Febrem denique, inter cæteros mortiferos et cruciarios (9) exitus (b) erogando (10) homini deputatam, neque quia est miramur, est enim; neque quia erogat hominem, ad hoc enim est. Proinde hæreses, ad languorem et interitum fidei productas, si expavescimus hoc eas posse, prius est, ut expavescamus (11) hoc eas esse: quæ, dum sunt, habent posse; B et dum possunt, habent esse. Sed enim febrem, ut malum et de causa et de potentia sua, ut notum est, (c) abominamur potius quam miramur, et, quantum in nobis est, præcavimus, non habentes abolitionem ejus in nostra potestate; hæreses vero, mortem æternam et majoris ignis ardorem inferentes, (12) malunt quidam mirari quod hoc possint, quam devitare ne possint, cum habeant devitandi potestatem. Cæterum nihil valebunt, si illas tantum valere non mirentur. Aut enim (13), dum mirantur, in seandulum subministrantur; aut, quia scandalizantur, ideo mirantur, quasi, quod tantum valeant, ex aliqua ve-

niat veritate. Mirum scilicet, ut malum vires suas habeat; nisi (14) quod hæreses apud eos multum valeant, qui in fide non (15) valent. In pugna pugilum et gladiatorum, plerumque non quia fortis est vincit quis, aut quia non potest vinci, sed quoniam ille, qui victus est, nullis viribus fuit; adeo idem ille victor bene valenti postea comparatus, etiam superatus recedit. Non aliter hæreses de quorundam infirmitatibus habent quod valent, nihil valentes, si in bene valentem fidem incurrant.

CAPUT III.

Neque scandalizari quemquam oportere si episcopus, si diaconus, si vidua, si virgo, si doctor, si etiam martyr lapsus a regula fuerit, quia ex personis non probatur fides, sed ex fide personæ.

B Solent quidem isti miriones (16) etiam de quibusdam personis, ab hæresi captis, ædificari in ruinam: quare ille vel ille, fidelissimi, prudentissimi, et usitatissimi (17) in Ecclesia, in illam partem transierunt? Quis, hoc dicens, non ipse sibi respondet, neque prudentes, neque fideles, neque usitatos æstimandos, quos hæreses potuerint demutare? Et hoc mirum (opinor) ut probatus aliqui retro, postea excidat? Saul, bonus præ cæteris, livore postea evertitur. David, vir bonus secundum cor Domini, postea cædis et stupri reus est. Salomon, omni gratia et sapientia donatus a Domino, ad idololatriam a mulieribus inducitur. (d) Soli enim Dei Filio serva-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Quantum sint *Seml. Pam. Utrumvis delendum censet Heuman.*
 (2) Quid *Venet. Pam. Rig.*
 (3) Ut *supprim. Seml.*
 (4) Sicut *supprim. Venet. Rig.*
 (5) Hec pro sic *Venet. Rig.*
 (6) Consequitur *Jen. Wouw.*
 (7) Ne *Venet. Gourcy, Rig. Pam.*
 (8) Necessè est ut possit *Wouw.*
 (9) Cruciatorios alii *volunt.*

- (10) Ægrotando, et paulo post ægrotat, in exemplari *leger. Le Pr. Venet.*
 (11) Expavescamus alii; alii vero expavescantur.
 (12) Inferentis *Rig. Pam. Venet.*
 (13) Etenim *Franeq.*
 (14) Mirum pro nisi *Heuman.*
 (15) Parum alii.
 (16) Infirmitates *Rig. Venet. ex Agobardi exemplari antiquissimo.*
 (17) Vetustissimi *Seml. ex antiquis exemplaribus.*

COMMENTARIUS.

forensi usurpatur, significatque refutationem qua qui postulat, adversarii accusationem disjicit, aut in eum retorquet (V. *Ulpian. D. ad l. Juliam de adult.*). Sic frequens in jure *accusationem disjicere, excipere, producere.* Putarem quoque hic legendum *adversus hæreticos, aut hæreses, non hæreticorum.* LE PR.

Dubitari non potest quin illud, *adversus hæreticos, sit vera lectio Auctoris, qui in conclusione hujusce libri sic habet: Generaliter actum est a nobis adversus hæreses omnes certis, et justis, et necessariis præscriptionibus.* Locus ipse quem refert Rigaltius e lib. I adv. Marc. in gratiam suæ sententiæ, nobis etiam favet: *Alius libellus hunc gradum sustinebit adversus hæreticos, etiam sine retractatu doctrinarum revincendos, quod hoc sint de præscriptione novitatis.* Neque enim dicit Noster: *præscriptione hæreticorum, sed: præscriptione novitatis... adversus hæreticos; præterea quod locutio præscriptio hæreticorum ambigua foret, et haberi melius posset de hæreticis præscribere adversus nos volentibus, quam de nobis, quibus præscribere adversus quoscumque proprio jure fas est.* EDD. ex opere DE GOURCY.

CAP. I.—(a) *Quantum si non fuissent!* Si mirantur, inquit, quod tantum hæreses valeant; quantum mirarentur, si omnino hæreses non fuissent! Quod sane majore multo admiratione dignum foret, cum Spiritus Sanctus futuras prædixerit, nec falli potuerit. Ilunc

locum, antea depravatissimum, emendavimus ope exemplaris Agobardi, cui consonat etiam divionense.

LE PR.

CAP. II.—(b) *Erogando homini.* Hanc lectionem, quæ est Rigaltii, et vera videtur, servare libet. Verbum *eroga* adhibuit Tertullianus pluribus in locis eodem, ut patet, sensu quem interim exprimeret; ut, v. g., *tot innocentes erogamur (Apologet., cap. 44), caro suppliciiis erogatur (de carnis Resurr., cap. 8), virginis erogatorem (de Pudicitia, cap. 16).* EDD. ex oper. D. DE GOURCY.

(c) *Abominamur potius quam miramur.* Mirum non est tot hæreses exstare: et quemadmodum, si febris contingat, non miramur, sed ejus depellendæ modum quaerimus; ita de hæresi agendum, et modis omnibus evitandum ne subolescat. Attende aurea verba Augustini (lib. III contra Jul., cap. 3): *Mira sunt, quæ dicitis, o Pelagiani; nova sunt, quæ dicitis; falsa sunt, quæ dicitis: mira stupemus, nova cavemus, falsa convincimus.* LE PR.

CAP. III.—(d) *Soli enim Dei Filio servabatur sine delicto permanere.* Non mirum si nec beatissimam Virginem hic addiderit Christo, qui, libro de Carne Christi, de ea scripserit minus consentanea sequentium ætatum theologis. Laudabili sane affectu Augustinus lib. de Natura et Gratia adversus Pelag. dixit: *De sancta virgine Maria, propter honorem Domini, nullam pror-*

bator sine delicto permanere. Quid ergo, si episcopus, si diaconus, si vidua, si virgo, si doctor, si etiam martyr lapsus a regula (a) fuerit, ideo hæreses veritatem videbuntur obtinere? Ex personis probamus fidem, an ex fide personas? Nemo sapiens est, nisi fidelis: nemo major, nisi christianus: nemo autem christianus, nisi qui ad finem usque perseveraverit (Matth., X, 22). Tu, ut homo, extrinsecus unumquemque nosti; putas, quod vides; vides autem, quousque oculos habes. Sed oculi, inquit, Domini alti. Homo in faciem, Deus in præcordia contemplatur (I Reg. XVI, 7). Et ideo, cognoscat Dominus qui sunt ejus (II Tim., II, 19); et plantam quam non plantavit Pater, eradicat (Matth., XV, 13); et de primis novissimos ostendit (Matth., XX, 16); et ventilabrum (1) in manu portat ad purgandam aream suam. (Matth., III, 12). Avolent quantum volent (2) paleæ levis fidei quocumque afflatu tentationum; eo purior massa frumenti in horrea Domini reponetur. Nonne ab ipso Domino quidam discentium scandallizati deverterunt? Nec tamen propterea cæteri quoque discredendum a vestigiis ejus putaverunt; sed, qui scierunt illum vitæ esse Verbum (b) et a Deo venisse, perseveraverunt in comitatu ejus usque ad finem, cum illis, si vellent et ipsi discedere, placide obulisset. Minus est, si et apostolum ejus aliquis Phygellus, et Hermogenes (c), et Philetus, et Hymenæus (d) reliquerunt (II Tim., I, 15; I Tim., I, 20): ipse traditor Christi de Apostolis fuit. Miramur de Ecclesiis ejus, si a quibusdam descruuntur, cum ea nos ostendant Christianos, quæ patimur ad exemplum ipsius Christi: C

A non fuerunt ex nobis; si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum.

CAPUT IV.

Quin potius memores simus tam dominicarum pronuntiationum quam apostolicarum litterarum, quæ futuram hæreses prænuntiarunt, et fugiendas præfnerunt.

Quin potius memores simus tam dominicarum pronuntiationum (3), quam apostolicarum litterarum, quæ nobis et futuram hæreses prænuntiarunt, et fugiendas præfnerunt; et sicut esse illas non expavescimus, ita posse id, propter quod fugiendæ sunt, non miremur. (e) Instruit Dominus multos esse venturos, sub pellibus ovium, rapaces lupos. Quænam istæ sunt pelles ovium, nisi nominis christiani extrinsecus superficies? qui lupi rapaces, nisi sensus et spiritus subdoli, ad infestandum gregem Christi extrinsecus delitescunt? qui pseudopphetæ sunt, nisi falsi prædicatores? (f) qui pseudapostoli, nisi adulteri evangelizatores? qui (g) antichristi interim et semper, nisi Christi rebelles? Nunc sunt (4) hæreses, non minus doctrinarum perversitate Ecclesiam lacerantes, quam tunc Antichristus persecutionum atrocitate persequetur: nisi quod persecutio et martyras facit, hæresis apostatas tantum. Et ideo hæresis quoque oportebat esse, ut probabiles quique manifestarentur (I Cor., II, 19), tam qui in persecutionibus steterint, quam qui ad hæreses non exorbitaverint (5). Neque enim eos probabiles intelligi juvat (6), qui in hæresim fidem demutant: sicut ex diverso sibi interpretantur, quia dixit alibi: (h) Omnia examine,

LECTIONES VARIANTES.

(1) Palam Franeq. Paris. et probat Jarius coll. lib. de Fuga in persecut., sic et Irenæus, Augustinus ad Macrob. Arnob. annotat et Juvenius.

(2) Volunt Semler.

(3) Prænuntiationum Rig. Venet.

(4) Hoc erunt Seml. Pam.

(5) Exorbitaverunt Seml.

(6) Juvat Seml.; jubet Rig. Venet.

COMMENTARIUS.

aus, cum de peccatis agitur, habere volo quæstionem. Rig. — Eadem exceptione usa est œcumenica Tridentina synodus. EDD. ex opere D. DE GOURCY.

(a) A regula. Id est, a symbolo, a fide catholica. SEMLER.

(b) Qui scierunt illum vitæ esse verbum. Diversum paulo sensum exhibet textus originalis (Joan., VI, 69), quem fideliter retulit Vulgata nostra, nec non variæ versiones Orientalium. Pro verba vitæ æternæ habes, Noster vitæ esse Verbum Christum dicere maluit. Atqui notavit La Cerda, in comment., hunc locum Scripturæ plures Patres non aliter ac Tertullianum interpretatos esse. EDD. ex op. D. DE GOURCY.

(c) Phygellus et Hermogenes. Scis hoc quod aversi sunt a me omnes, qui in Asia sunt, ex quibus est Phygellus et Hermogenes. Hæc Paulus, II ad Tim. I, et de illis Ambrosius: fallacia pleni erant; simulabant enim amicitias cum apostolo, ut adherentes ei ad discerent, unde illi calumniam facerent, aut per alios immitterent. Tertull., lib. de Resurr. carnis, cap. 24, hunc Hermogenem recenset inter hæreticos carnis resurrectionem abnegantes. Rig.

(d) Et Philetus et Hymenæus. Paulus, II ad Timoth., cap. II: Et sermo eorum ut cancer serpit, ex quibus est Hymenæus et Philetus, qui a veritate exciderunt dicentes resurrectionem esse jam factam, et subverterunt quorundam fidem. Rig.

CAP. IV.—(e) Instruit Dominus, etc. Ad verbum fere hunc locum imitatur B. Cyprianus, lib. ad Novatianum hæreticum: Prædixerat quidem, inquit, Dominus, multos esse venturos, sub pellibus ovium, rapaces lupos. Qui sunt isti rapaces lupi, nisi sensus subdoli? PAM.

(f) Qui pseudapostoli. Prius illud ex dominicis prænuntiationibus; hoc, et quod sequitur, ex apostolicis literis sumpsit. II Cor., XI, et I Joan. II. PAM.

(g) Antichristi. Hæreticos vocat antichristos, quia ut verus Antichristus finget miracula, ita isti. Lucas Teudensis legendus de hæretic. Fraudibus, lib. III, cap. 2. LAC.

(h) Omnia examine. Hæretici, inquit Quintinus, nunquam non prætexerunt, modoque non prætexunt, opinionibus suis, a solita Patrum regula variantibus, id quod ipse Christus Christique discipuli faciendum præmonuerunt. Ille suis dicebat: Attendite a falsis prophetis.... Cavete a Scribis.... A sermone Phariseorum et Sadducæorum cavete..... Videte ne quis vos seducat, etc. (Matth., VII, 15; Marc. VIII, 15, XIII, 5), subinde suos Apostoli monebant: Probate (discutite, dignoscite, dijudicate) quid sit beneplacitum Deo (ad Eph. V, 10).

Item: Prophetias (interpretationes puta Scripturæ divinæ, ac declarationes fidei vestræ) nolite spernere, sed omnia probate.... (I Thess., V, 21). Præterea: Nolite omni spiritui credere, sed probate an spi-

quod bonum est tenete (I Thess., V, 21). Quasi non A liceat, omnibus male examinatis, in electionem (1) alicujus mali impingere per errorem.

CAPUT V.

Fugiendas hæreses præfinitum non modo dissensionum et schismatum, sed etiam ipsarum hæreseon nomine.

Porro, si dissensiones et schismata increpat, quæ sine dubio mala sunt, et incontinenti (a) hæreses subjungit (I Cor., XI, 18). Quod malis adjungat (2), malum utique profitetur, et quidem majus; cum ideo (3) credidisse se dicat de schismatibus et dissensionibus, quia sciret etiam hæreses oportere esse. Ostendit enim, gravioris mali prospectu (4), de (5) levioribus se facile credidisse; certe, non ut ideo de malis crediderit, quia hæreses bonæ essent; sed uti de peioris quoque notæ tentationibus præmoneret non esse mirandum, quas diceret tendere (6) ad probabiles quosque manifestandos, scilicet quos non potuerit depravare. Denique si totum capitulum ad unitatem continendam, et separationes coercendas sapit (7), hæreses vero non minus ab unitate divellunt, quam schismata et dissensiones; sine dubio et hæreses in ea conditione reprehensionis constituit, in qua schismata et dissensiones. Ac per hoc, non (8) eos probabiles facit, qui in hæreses diverterint, cum maxime diverti ab ejusmodi objurgat, edocens (9) unum omnes loqui et idipsum sapere (I Cor., I, 10), quod etiam hæreses non sinunt.

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Iniectione *Seml.*; iniectione *suspicitur Junius*; electione *non ov.*
 (2) Adjungat *Jun.*
 (3) Idem *Seml.*
 (4) Despectu *Seml.*
 (5) De *abest Paris.*
 (6) Impendere *Rhen. Jun. Par.*
 (7) Aptes *Seml.*; apit vel apet *Jun.*, id est, uno quasi

CAPUT VI.

Quippe cum, Epistola ad Titum, Apostolus hæreticum describens, hæreses dictas insinuet græca voce ex interpretatione electionis, qua quis sive ad instituendas, sive ad suscipiendas eas utitur.

Nec diutius de isto (10), si idem est (11) Paulus, qui et alibi hæreses inter carnalia crimina numerat, scribens ad Galatas (V, 20), et qui Tito suggerit (III, 10 et 11), hominem hæreticum post primam correptionem recusandum, quod perversus sit ejusmodi et delinquat, ut a semetipso damnatus. Sed et in omni pene epistola de adulterinis doctrinis fugiendis inculcans, hæreses taxat, quarum opera sunt adulteræ doctrinæ, hæreses dictæ græca voce (b), ex interpretatione electionis qua quis, sive ad instituendas, sive ad suscipiendas eas utitur. (c) Ideo et sibi damnatum dixit hæreticum, quia et in quo damnatur, sibi elegit. Nobis vero nihil ex nostro arbitrio inducere licet, sed nec eligere (12) quod aliquis de arbitrio suo induxerit. Apostolos Domini habemus auctores, qui nec ipsi quidquam ex suo arbitrio, quod inducerent (13), elegerunt; sed acceptam a Christo disciplinam fideliter nationibus assignaverunt. Itaque etiamsi angelus de cælis aliter evangelizaret, (d) anathema diceretur a nobis (I, 8). Providerat jam tunc Spiritus Sanctus futurum (e) in virgine quadam Philumene angelum seductionis, transfigurantem se in angelum lucis, cujus signis et præstigiis Apelles inductus, novam hæresin induxit.

C resin induxit.

- vinculo aptum constringit et continet.*
 (8) Nos *Venet.*
 (9) Objurgans, et docens *Seml. Pam.*
 (10) Disputo *add. Heumum.*
 (11) Et *Seml.*
 (12) Indulgere *Seml.*
 (13) Inducere *Venet.*

COMMENTARIUS.

ritus ex Deo sint..... (I Joan., IV, 1). Sic modo curiosi quidam male ferriati ratiocinantur de sacramentis omnibus Ecclesiæ, prisca sint ea necne, de ritibus et formis rixantes, et explorare se velle dicunt (ut olim dicebant) utrum vera proferant, omnium scilicet hinc inde rationibus discussis. Aiunt enim scriptum esse : *Omnia probate*. Sic sensim per superbiam nostram nimis facili et lubrico assensu delabimur in hæreses..... Christiane lector, haud quibusvis illud, *omnia probate*, cæteraque superiora dicta fuere. Non enim puto *ιδωρην* quempiam, si velit ambulare caute, posse hoc implere præceptum : quia sapientibus, et non insipientibus, imperatum est. Hæc et alia eodem pertinentia Hieronymus interpretans illud (ad Eph., V, 15) : *Videte quomodo caute ambuletis*. Amb. quoque legendus in illud ad Thess. mandatam : *Omnia probate*. **PAM.**

CAP. V.— (a) Et incontinenti hæreses subjungit. Incontinenti, id est statim. Justinus solet dicere *ex continenti*, ceu lib V, *ut ex continenti Alcibiadem ducem Conone duce mutarent*. Et lib. VII, *teneri non potuit, quin ex continenti acie decerneret*. **RHEN.**

CAP. VI.— (b) Græca voce, *αἱρέσις* scilicet idipsum significat. **EDD. ex opere D. DE GOURCY.**

(c) Ideo et sibi damnatum dixit hæreticum. Paulo prius dixit, *ut a semetipso damnatus*. Pro quo legitur

hodie apud Apostolum : *proprio judicio condemnatus*. Verum illud et legit etiam et declarat sic (uti etiam annotavit Quintinus) B. Hieronymus. Hæreticus a semetipso damnatus esse dicitur, propterea quod adulter, fornicator, homicida, et cætera vitia per sacerdotes ab Ecclesia propelluntur; hæretici autem in semetipsos sententiam ferunt, arbitrio suo de Ecclesia recedentes; quæ recessio, propriæ conscientie videtur esse damnatio. **PAM.**

(d) *Anathema diceretur a nobis. Providerat jam tunc Sp. S.* Hic locus ab Hieronymo citatur, in cap. I ad Galat. *Eleganter, inquit, in hoc loco vir doctissimus Tertullianus, adversus Apellem et ejus virginem Philumenem, quam angelus quidam diabolici spiritus et perversus impleverat, hunc esse scribit angelum, cui, multo antequam Apelles nasceretur, Spiritus Sancti vaticinio sit anathema per Apostolum prophetatum*. **RIG.**

(e) *In virgine quadam Philumene*. Philumene puella fuit alexandrina, quæ familiari dæmone obsessa multa mentiebatur. Hanc postea compressit Apelles, adeoque hujus impudicæ mulieris amore cæcus fuit, ut librum scripserit hoc titulo, *Philumenæ Prophetiæ et Phaneroses*. Vide Euseb., lib. V Hist. et B. Aug. de Hæc. ad Quodvultdeum. Cæteri fere omnes consulto impuram hanc mulierculam silentio obruere conati sunt. **LE PN.**

CAPUT VII.

Ipsas denique hæreses cum a philosophia subornentur, eo et curiositatis nomine etiam caveri oportere ab Apostolo præscriptum.

(a) Hæ sunt doctrinæ hominum et dæmoniorum, prurientibus auribus (II Tim., IV, 3) natæ de ingenio sapientiæ sæcularis (1), quam Dominus stultitiam vocans, *stulta mundi* in confusionem (2) etiam philosophiæ ipsius *elegit* (I Cor. I, 27). Ea est enim materia (3) sapientiæ sæcularis, temeraria interpret divini naturæ et (4) dispositionis. Ipsæ denique hæreses a philosophia subornantur. Inde *æones*, et formæ nescio quæ, et trinitas hominis (5), apud Valentinum: platonice fuerat (6). Inde Marcionis Deus melior de tranquillitate: a Stoicis venerat. Et ut anima interire dicatur, ab Epicureis (7) observatur. Et ut (8) carnis restitutio negetur, de una omnium philosophorum schola sumitur. Et ubi materia cum Deo æquatur, Zenonis disciplina est; et ubi aliquid de igneo deo allegatur (9), Heraclitus intervenit (10): Eadem materia apud hæreticos et philosophos voluntatur, iidem (11) retractatus implicantur. Unde malum, et quare? et unde homo, et quomodo? et, quod proxime Valentinus proposuit, unde Deus? Scilicet

- (1) Sæculi *Franeg.*
 (2) Confusione *Seml.*
 (3) Mater *suspicitur Heuman.*
 (4) Et *abest a Seml.*
 (5) Nescio quæ infinitæ hominis *Rig. ex Agobardi libro. Cf. de Anima, c. 21.*
 (6) Furor *Jun. ex quibusd. mss.*
 (7) Epicurus, pro ab Epicureis, *al.*
 (8) Ut *abest a Venet.*
 (9) Alligator *Seml.*

LECTIONES VARIANTES.

A de enthymesi, et ectromate (b). Miserum (12) Aristotelem (c) qui illis dialecticam instituit, artificem struendi et destruendi, versipellem in sententiis, coactam in conjecturis, duram in argumentis, operariam contentionum (13), molestam etiam sibi ipsi, omnia retractantem (14), ne quid omnino tractaverit. Hinc illæ *fabulæ* (d) et *geneologiæ interminabiles* (e), et *questiones infructuosæ, et sermones serpentes velut cancer* (I Tim. I, 4; *ibid.*, III, 4; II Tim. II, 17-25); a quibus nos Apostolus refrænans, nominatim philosophiam contestatur (15) caveri oportere, scribens ad Colossenses (II, 8): *Videte ne quis vos circumveniat* (16) *per philosophiam et inanem seductionem, secundum traditionem hominum, præter providentiam Spiritus Sancti.* Fuerat Athenis, et istam sapientiam humanam, affectatricem (17) et interpolatricem veritatis, de congressibus noverat, ipsam quoque in suas hæreses multipartitam varietate sectarum invicem repugnantium. Quid ergo Athenis et Hierosolymis? quid Academiæ et Ecclesiæ? Quid hæreticis et Christianis? Nostra institutio de Porticu (f) Salomonis est, qui et ipse tradiderat *Dominum in simplicitate cordis esse quærendum* (Sap. I, 1). Viderint, qui stoicum et platonicum (g) et dialecticum Christianismum (18) protulerunt. Nobis curiositate opus non

- (10) Invenit *suspicitur Heuman.*
 (11) Idem *Venet.*
 (12) Sequitur, pro miserum, *Seml.*
 (13) Contentione *Seml.*
 (14) Tractantem *Seml.*
 (15) Contestatus *Seml. Venet.*
 (16) Sit circumveniens vos *Seml.*
 (17) Affectatricem *Venet.*
 (18) Christianis *Paris. ex Gorziensi; christianismo C præstulerunt volebat Rhen.*

COMMENTARIUS.

CAP. VII.—(a) *Hæ sunt doctrinæ hominum.* Doctrinæ diabolicæ, natæ et inventæ his, qui pruriant auribus; hominibus, videlicet, qui desideriis variis et carnalibus aguntur, quique audire nova, et curiosa, et mollia appetunt. Unde sibi magistros quæerunt, non qui verbo mordeant, et obsistant vitiiis, sed qui sibi et suis concupiscentiis blandiantur, et scalpant aures, dum mellita prædicant, et vulgo plausibilia: isti sunt quos prædixit Paulus, II ad Tim. 4. LAC.

(b) *Ectromate.* Hieronymus, in Amos prophetam primo commentario, scribit, Valentinum ex æonibus suis extremum, hoc est trigesimum, Christum vocare et *εκτρομα*, hoc est abortivum. RHEM.

(c) *Miserum Aristotelem.* Gregorius Bæticus, lib. de Fide, ed. rom.: *Noli, infelix, adversus Christum Dominum totius creaturæ Aristotelis artificiosa argumenta colligere, qui te christianum qualitercumque profiteris, nec adversus piam confessionem inenarrabilis de Deo sacramenti, ut calculo calumniatore, quasi ex disciplina terrenæ supputationis circumscriptor advenias.* Idem: *Ubi sunt nunc illa impia vestra sophismata, quæ Aristotelis, episcopi vestri, magisterio didicistis?* Non est trivialis auctor ille Bæticus episcopus Eliberitanus: censetur inter scriptores ecclesiasticos catalogo Hieronymiano. Scripsit autem ad Gallam Placidiam, Theodosii imp. filiam, adversus Arianos, et sane miror hominem, cætera satis ingenuum, ne semel quidem Septimum nostrum nominasse, cum ab eo passim habeat multa. RIG.

(d) *Hinc et illæ fabulæ.* Propter Judæos, inquit Quintinus, hoc admonitum putarunt, qui continue progenitoribus suis Abraham, Isaac, Jacob et aliis gloriabantur. Inutilis certe gloriatio, sed quæ nullam gigne-

bat quæstionem, neque fabulas habebat. Nam verum suum quisque genus et majores suos inter Judæos habebat notissimos, et citra controversiam. Nonnulli gentiles reprehendi hic dixerunt cum sua theogonia. Tertullianus hæreticos æonum fabricatores notari credit. In cellas enim varias distinguebant illi æonas suos, ostendentes quis a quo gigneretur, quibus omnem contineri divinitatem fabulabantur. A postolorum cœvi Cerdon et Valentinus erant, qui non finientis istis questionibus supra modum turbabant infideles. Inter quos ab Apostolo nominatur Hymenæus, Alexander, Philetus. Et meo quidem iudicio, totus ille locus ad hæreticorum confutationem spectat. Epiphanius etiam sic intelligit: Pro more calumniari mihi videtur, qui locum detorquet ad cæremonias et hominum constitutionunculas (ut loquitur) et quæstiones scholasticas. PAM

(e) *Et geneologiæ interminabiles.* In græco vox adhibetur *ἀπειραγοίς* (I Tim. I, 5). Judæorum notat deliria et ridicula commenta quæ iis *מחשבות* dicebantur. Basilidiani vero et Valentiniani qui gnosticæ pravitas erant veluti rami, æonas usurparunt, pro illis Judæorum fabulis. Qui Plutarchum legerit in Iside, tales fuisse Persarum Magos comperiet. LE PA.

(f) *De Porticu Salomonis.* Opponit Noster Porticum Salomonis Porticui scilicet Stoicorum. Constat enim ex Evangelio et Actibus Apostolorum tum Christum, cum Apostolos in templo ejusque porticu sæpius docuisse, quæ porticus Salomonis dicebatur, ideo sane quia ruinis porticus Salomonis superstructa erat (V. Joan. X 25; Act. Apost. c. III et V). EDD. ex opere D. DE GOURCT.

(g) *Et dialecticum Christianismum.* Non leve certe

est, post Christum Jesum; nec inquisitione, post Evangelium. Cum credimus, nihil desideramus ultra credere. Hoc enim prius credimus, non esse quod ultra credere debeamus.

CAPUT VIII.

Nihil autem ob stare illud: QUÆRITE ET INVENIETIS; id enim dictum ad eos quibus nondum agnitus Christus.

Venio itaque ad illum articulum, quem et nostri prætendunt ad ineundam curiositatem, et hæretici inculcant ad importandam scrupulositatem (1). Scriptum est (inquunt): *Quærite et inveniatis* (Matth., VIII, 7). Quando hæc voce Dominus emisit, recordemur. Puto in primitiis ipsis doctrinæ suæ, cum adhuc dubitaretur apud omnes, an Christus esset, et cum adhuc nec Petrus illum Dei Filium pronuntiasset; cum etiam Joannes de illo certus esse desiisset (a) (2). Merito ergo tunc dictum est (3), *Quærite et inveniatis*, quando quærendus adhuc erat, qui adhuc agnitus non erat (4). Et hoc quantum ad Judæos; ad illos enim pertinet totus sermo suggillationis istius, qui habebant ubi quærerent Christum. (b) *Habent*, inquit, *Moysen et Heliam* (Luc., XVI, 29), id est legem et prophetas Christum prædicantes, secundum quod et alibi (Joan., V, 39), *Scrutamini*, inquit, *Scripturas in quibus salutem speratis; illæ enim de me loquuntur*. Hoc (5) erit, QUÆRITE ET INVENIETIS; nam et sequentia in Judæos competere manifestum est: *Pulsate et aperietur vobis*. Judæi retro penes Deum fuerant; dehinc ejecti ob delicta, extra Deum esse cœperunt. Nationes verò nunquam penes Deum, nisi stillicidium de situla, et pulvis ex area, et foris semper (Isai, XL, 45). Itaque

qui foris semper, quomodo pulsabit eo ubi nunquam fuit? quam (6) januam novit, in quam (7) nec receptus, nec ejectus aliquando? an (8) qui scit se intus fuisse et foras actum, is potius pulsabit (9) et ostium novit (10)? Etiam, PETITE ET ACCIPIETIS ei competit, qui sciebat a quo esset petendum (11), a quo et erat aliquid repromissum; a Deo scilicet Abraham, Isaac et Jacob, quem nationes non magis novebant, quam ullam repromissionem ejus. Et ideo ad Israel loquebatur: *Non sum*, inquit (Matth., X, 45), *missus nisi ad oves perditas domus Israel* (12). Nondum canibus jactabat panem filiorum, nondum in viam (13) nationum ire mandabat (Matth., XXVIII, 19); siquidem in fine præcepit, ut vaderent ad docendas et tingendas nationes, consecuturi mox Spiritum Sanctum Paracletum, qui illos *deducturus esset in omnem veritatem* (Joan., XVI, 13). Et hoc erga illos (14) fecit (15). Quod si nationibus (16) destinati doctores, Apostoli ipsi quoque doctorem consecuturi erant Paracletum, multo magis vacabit (17) erga nos QUÆRITE ET INVENIETIS, quibus ultro erat obventura doctrina per Apostolos, et ipsis Apostolis per Spiritum Sanctum. Omnia quidem dicta Domini omnibus posita sunt, quæ (18) per aures Judæorum ad nos transierunt; (c) sed pleraque in personas directa, non proprietatem admonitionis nobis constituerunt, sed exemplum.

CAPUT IX.

Nobis autem, qui jam credidimus, aliud non quærendum.

Cedo nunc sponte de gradu isto: omnibus dictum sit, QUÆRITE ET INVENIETIS; tamen et hic expedit (19) sensu (20) certare (21) (d) cum interpretationis gu-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Curiositatem *Semler*.
- (2) Quæsisset *Heuman*.
- (3) Merito ergo tunc dictum est *abest a Seml*.
- (4) Qui adhuc agnitus non erat *abest a Seml*.
- (5) Hic *Seml*.
- (6) Quomodo *Heuman*.
- (7) Qua *Seml*.
- (8) Annon *Heuman*.
- (9) Pulsavit *Venet*.
- (10) Ad ostium quod novit *Heuman*.
- (11) A quo esset petendum *abest a Seml*.

- (12) Israelis *Seml*.
- (13) Gentium vel *inserit Seml*.
- (14) Ergo illo *Venet*. post *Rig*; ergo illos *Semler*.
- (15) Ita *Junius*; alii *leg*. facit.
- (16) Erga illos si vacat, qui nationibus *Heuman*.
- (17) Ita *Heuman*; alii *volum* vacabat.
- (18) Ita *Paris*. post *Pam*. quæ *abest a Venet*. *Rig*.
- (19) Expendit *Venet*.
- (20) Sensus *Seml*. *Paris*. *Fran*.
- (21) Certæ *Paris*. *Fran*.

COMMENTARIUS.

argumentum, Christianis exosas esse debere sophisticas quæstiones et captivulas logicæ, quibus religionis et theologiæ puritas conspueatur. Quorsum enim a Platone aut Aristotele pendebis ut christianus sis? qui, cum ethnicis ambo fuerint, et a veritate alieni, nihil nisi figmenta et imposturas tradere possunt. Quorsum illorum opiniones aut errores cum christianis dogmatis permiscebis? An nescis infelicem pictoris illius exitum, quem refert Zouaras? Is cum Christum Dominum eodem habitu armisque effingere vellet quibus Jovem suum depinxerat, illius statim manus in tabula exaruit, in qua tantam impietatem adumbrare voluerat. Caveas sedulo ne duas has res omnino contrarias infelici cœnatu conjungas. LE PR.

CAP. VIII.— (a) *Cum etiam Joannes de illo certus esse desiisset*. Hoc est, etiam post excessum Joannis. *Rig*.— Recte sic interpretatur *Macereus* de Joanne Baptista, qui de Christo certus, utpote voce audita de cælis: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui* (Matth., III, 17), jam esse desiderat, id est obierat, decollatus ab Herode. Sed magis placet sensus, quem indicat *Latinus* in Lib. seq. de *Baptismo*, ut sit idem quod ibi (c. 10) de Joanne legitur: *Usque adeo spiri-*

tum prophetiæ in illo post totius spiritus in Dominum translationem defecisse; ut quem prædicaverat, quem ipse designaverat, postmodum an ipse esset sciscitatum miserit (Matth., XI, 2). Cui simile est et illud (Lib. IV, Adv. Marc.): *Ipsa jam Domino virtutum, Sermonem et Spiritu Patris, operante in terris et prædicante, necesse erat portionem Sancti Spiritus jam abscedere a Joanne*. *PAM*.— Revera videtur *Tertullianus* lib. de *Baptismo*, impegisse in tam absurdum errorem. Cæterum fatendum est tempore *primitiarum doctrinæ* Christi Joannem Baptistam nondum esse desiisse, ut interpretatus est *Macereus*. *Edd. ex opere D. DE GOURCY*.

(b) *Habent et Moysen et Heliam*. Etiam hic amplius quid legit quam habeatur Lucæ XVI, ubi solum legitur græce et latine: *Habent Moysen et prophetas; Fortassis cœgitans, cum hæc scriberet, super apparitione Moysis et Helicæ in monte Thabor*. *PAM*.

(c) *Sed pleraque in personas directa*. Judæorum, scilicet. *Rig*.

CAP. IX.— (d) *Cum interpretationis gubernaculo*. Id est, cum ratione, cum disciplina rationis, quæ sane omnem interpretationem gubernare debet, et in ea semper

hermaculo. (a) Nulla vox divina ita dissoluta est et diffusa, ut verba tantum defendantur, et ratio verborum non constitatur. Sed in primis hoc propono: unum utique (1) et certum aliquid (b) institutum esse a Christo, quod credere omnimodo debeant nationes, et idcirco quærere, ut possint, cum invenerint, credere. Unius porro et certi instituti infinita inquisitio non potest esse, quærendum est donec invenias, et erolendum ubi inveneris; et nihil amplius, nisi custodiendum quod credidisti: dim hoc insuper credas, aliud non esse credendum, ideoque nec requirendum, cum id inveneris et credideris quod ab eo institutum est, qui non aliud tibi mandat inquirendum, quam quod instituit. De hoc quidem si quis (2) dubitat, constabit penes nos (c) esse id, quod a Christo institutum est. Interim ex fiducia probationis prævenio, (3), admonens quosdam nihil esse quærendum ultra quod (4) crediderunt id esse (5), quod quærere debuerunt; ne (6) QUÆRITE ET INVENIETIS sine (7) disciplina rationis interpretentur.

CAPUT X.

Alloqui al semper quærimus, nunquam invenimus, nunquam credemus.

Ratio autem dicti hujus in tribus articulis constitit, in re, in tempore, in modo: in re, ut quid sit quærendum consideres; in tempore, ut quando; in modo, ut quousquo. Igitur quærendum est quod Christus

instituit; utique, quando non invenis (8); utique (9) donec invenias. Invenisti autem, cum credidisti: nam non credidisses, si non invenisses; sicut nec quæsis- ses, nisi ut invenires. Ad hoc ergo quæris, ut invenias; et ad hoc invenis, ut credas. Omnem prolationem (d) quærendi et inveniendi credendo fixisti: hunc tibi modum statuit fructus ipse quærendi (10); hanc tibi fossam determinavit ipse, qui te non vult aliud credere, quam quod instituit, ideoque nec quærere. Cæterum, si quia et alia tanta ab aliis sunt instituta, propterea in tantum quærere debemus in quantum possumus invenire, semper quæremus, et nunquam omnino credemus. Ubi enim erit finis quærendi? (e) ubi statio credendi? ubi expunctio inveniendi? apud Marcionem? Sed et Valentinus proponit: QUÆRITE ET INVENIETIS. Apud Valentinum? Sed et Apelles hac me pronuntiatione pulsabit; et Hebion et Simon, et omnes ordines non habent aliud, quo se mihi insinuantes, me sibi addicant. (11) Erit itaque (f) nusquam, dum ubique convenior (12), QUÆRITE ET INVENIETIS (g), et velut (13) si nusquam et quasi qui nunquam apprehenderim illud quod Christus instituit, quod quæri oportet, quod credi necesse est.

CAPUT XI.

Nemo enim quærit, nisi qui aut non habuit, aut perdidit.

Impune erratur nisi delinquatur (quamvis errare, de-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Itaque *Semi. Jun.*
- (2) *Qui Venet.*
- (3) *Prævento Lactantius; prævento, Semler.*
- (4) *Quæ Venet.*
- (5) *Est Rhen.*
- (6) *Ne referat Rhen. et Novus.*
- (7) *In d. r. interprete legat Rhen.*
- (8) *Quandiu non invenisti Jun.*

- (9) *Utique rej. Semler.*
- (10) *Credendi Rig.*
- (11) *Eritaque Agobardi liber. Ero itaque, Rig. Venet. Pam. Ergo itaque Heuman.*
- (12) *Convenio sig.*
- (13) *Et velint me sic esse nusquam Pam. et velint sic nusquam, quasi Semi. Rhen. et velim sic nusquam Jun. Delenda censet W. et velut si nusquam Heuman.*

COMMENTARIUS.

regnare. Hunc locum eodem sensu tractaverat Irenæus lib. II, cap. 46 Ric.

(a) *Nulla vox divina.* Similem locum allegat ad marginem Quintinus, qui in Decretis citatur l, q. 1, c. Marc. Non putemus in Scripturarum verbis esse Evangelium, sed in sensu; non in superficie, sed in medulla; non in sermonum foliis, sed in radice rationis. Pam.

(b) *Unum utique et certum aliquid.* Recte hoc interpretatur Macerens de una regula seu symbolo fidei, cuius unusquisque articulus unus est, certus et determinatus. Neque enim Ecclesia post Apostolos novum aliquem fidei articulum credendum proposuit. Hæsi enim etiam explicaverit quosdam obscuriores, qui ob sui aut obscuritatem, aut ambiguitatem, possent contentiovis causa esse inter fideles, et distinxerit in plures, qui prius in uno generali articulo comprehendebantur: non propterea censendi sunt plures re ipsa articuli fidei, sed distinctione et explicatione dilatati. Quod enim veteres in genere cognoverunt, nos distinctius et particulatim, crescente in dies hominum (hereticorum nempe qui fidem impugnant) curiositate, et gratia Dei in Scripturis explicandis; juxta illud Apost. (1 Ephe. III, 5) *Quod abis generationibus non est cognitum filiis hominum, sicuti nunc revelatum est*

sanctis Apostolis ejus et prophetis in spiritu. Pam.

(c) *Nos.* Id est, Catholicos. SEMLER.

CAP. X.—(d) *Prolationem.* Id est, continuationem, durationem. SEMLER.

(e) *Ubi statio.* Tota periodus allegorica est, a re castrensi sumpta, ac si dicat: fixisti palos tentorii et stationis tuæ; ne ergo ulterius proferantur. Pervenisti ad fructum quærendi, quæ ob hanc determinationem tibi Deus imperavit, nec ultra debes quærere. Est enim statio, ubi solent consistere militares et confabulari. LAC.

(f) *Erit itaque.* Hæc mihi fiducia est sensum hunc esse: Dum tot ac tantis assentior quærendum esse, quærendi finem non faciam, quod maxime optant hæretici, uti quæram semper cum eis quasi nondum repererim quod Christus instituit, quod quæri, quod credere necesse est. ALBASP.

(g) *Quærite et invenietis.* In textu objecto nihil est quod favore liberi examinis assertoribus, sed agitur tantum de precibus cum fiducia ad Patrem qui in cælis est atollendis, quia profecto, siquidem nos, cum simus mali, novimus bona data dare piis nostris, multo magis Pater noster, qui in cælis est, dabit bona petentibus se (Matth. VII, 11). Neque dissimilem exhibent sententiam loca Ev. Luc. ibidem objecta. Eo. ex opere D. de Geracy.

linquere est) : impune, inquam, vagatur, qui nihil deserit. Atenim si quod debui credere credidi, et aliud denno puto requirendum, spero utique et aliud esse inveniendum; nullo modo speratur istud, nisi quia aut non credideram qui videbar credidisse, aut desii credidisse. Ita fidem meam deserens, (a) negator invenior. Semel dixerim: nemo quærit, nisi qui, aut non habuit, aut perdidit. Perdiderat unam ex decem drachmis anus illa (*Luc.*, XV, 8), et ideo quærebat; ubi tamen invenit, quærere desiit. Panem vicinus non habebat (*Luc.*, XI, 5), et ideo pulsabat; ubi tamen apertum est ei, et accepit, pulsare cessavit. Vidua a iudice petebat audiri (*Luc.* XVIII, 3), quia non admittebatur; sed ubi audita est, hactenus institit. Adeo fluvis est et quærendi, et pulsandi, et petendi. *Petenti enim dubitur, inquit, et pulsanti aperietur, et quærenti inveniatur* (*Luc.* XI, 9). Viderit, qui quærit semper, quia non invenit: illic enim quærit, ubi non inveniatur. Viderit, qui semper pulsat, quia nunquam aperietur: illuc (1) enim pulsat, ubi nemo est. Viderit qui semper petit, quia nunquam audietur (2). Ab eo enim petit, qui non audit.

CAPUT XII.

Si tamen adhuc quærendum sit, non apud hæreticos, ad quos vetamur accedere, sed a nostris, et de nostro quæramus.

Nobis et si quærendum esset adhuc et semper, ubi tamen quæri oportet? apud hæreticos? ubi omnia extranea et adversaria nostræ veritati, ad quos vetamur accedere? Quis servus cibaria ab extraneo, ne dicam

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Illic *Venet. Pam. Rig.*
 (2) *Auditor Semler.*
 (3) Illi vici *Venet.* illi vicini, *Rig.*
 (4) *Strui Semler. et Pam.*
 (5) In quo duntaxat *Seml.* in quo? *Junius.*
 (6) *Credamus olim legebatur.*

COMMENTARIUS.

CAP. XI.—(a) *Negator invenior.* Negator est qui tritam veritatis viam semel inventam, Christi que fidem cum Catholicis acceptam, postea deserit coram hominibus, innovat aut immutat. Hunc etiam Christus deseriturus ac negaturus est coram Angelis. Propterea negatores ab Ecclesiæ communicatione depellebantur, quia non sustinissent in finem, sed ad gentes aut hæreticos defecissent; quod ipse Tertullianus adstruit in lib. de Monog.; vixque recipiebantur, dum pœnitentes postea redirent: quæ res in Ecclesia prisca fecit olim contraversiam maximam. Quamobrem Tertullianus hic tanquam probrum grande, non tantum deficientibus ad hæreticos plene, sed ab hæreticis aliquid addiscere volentibus objicit, quod sint negatores. *PAM.*

CAP. XIII.—(b) *Regula fidei.* Fides, *Κανὼν τῆς ἀληθείας*, Corpusculum veritatis, *Σοματίον τῆς ἀληθείας*, *Irenæo.* Quia scilicet in symbolum digesti sunt velut in unum corpus articuli, ex quibus constat Christianus. Hic autem sequitur regula, in qua notandum mentionem non fieri sepulturæ neque descensus ad inferos, uti nec in ea quam edidit initio libri de *Velandis virginibus*, neque item apud *Irenæum*; quasi mentio crucis, hoc est, mortis, et sepulturæ et descensus ad inferos includat. Cæterum, lib. *adversus Praxeam*, inter ejusdem regulæ articulos legitur: *Hunc passum, hunc mortuum et sepultum.* *Augustinus*, lib. imperf. de *Genesi ad litteram*, c. 1: *Crucifigi, sepeliri et resurgere.* *Ric.* — *Regula est autem fidei.* Regulam hic vocat quod

ab inimico domini sui sperat? quis miles ab infœderatis, ne dicam ab hostibus regibus, donativum et stipendium captat, nisi plane desertor, et transfuga, et rebellis? Etiam anus illa intra tectum suum drachmam requirebat; etiam pulsator ille vicini (5) januam tundeat; etiam vidua illa non inimicum, licet durum iudicem interpellabat. Nemo inde instrui (4) potest, unde destruitur: nemo ab eo illuminatur, a quo contenebratur. Quæramus ergo in nostro, et a nostris, et de nostro; idque (5) duntaxat, quod, salva regula fidei, potest in quæstionem devenire.

CAPUT XIII.

Regulam enim (seu symbolum) fidei nobis præscriptam, ut jam hinc, quid credamus, profiteamur.

Regula est autem fidei (b), ut jam hinc quid defendamus (6) profiteamur, illa scilicet qua creditur, unum omnino Deum esse, nec alium præter mundi conditorem; qui universa de nihilo produxerit, per Verbum suum primo omnium emissum (7); id Verbum, Filium (8) ejus appellatum, in nomine Dei varie visum a Patriarchis, in Prophetis semper auditum, postremo delatum ex Spiritu Patris Dei et virtute in virginem Marianam, carnem factum in utero ejus, et ex ea natum (c) egisse (9) Jesum Christum; exinde prædicasse novam legem, et novam promissionem regni cœlorum; virtutes fecisse; fixum cruci, tertia die resurrexisse; in cœlos ereptum (d) sedisse ad dexteram Patris; misisse vicariam vim Spiritus Sancti, qui credentes agat, venturum cum claritate, ad sumendos sanctos in vitæ æternæ et promissorum

- C (7) *Demissum Venet. post Rig.*
 (8) *Filius Semler.*
 (9) *Exstitisse Womw. exisse Rig., ex libris Ursin.* hominem et esse *Paris. Fran.* Nil mutem; ut postea: qui credentes agat.

vulgo Apostolorum symbolum vocamus. Dubitarunt nonnulli eruditi an symbolum istud esset Apostolorum. Verum non satis caute; nam certissimum est, *Sanctos Apostolos certam regulam fidei tradidisse, quam secundum numerum Apostolicum duodecim sententiis comprehensam, symbolum vocarunt*, ait B. Aug. serm. 181, de Tempore; quodque aliis in locis testatur, et cum eo multi veteres. At certum quoque ab iis temporibus jugi traditione derivatum illud quod hodie recitamus symbolum, quodque credendum præcipit Ecclesia. *PAM.*

(c) *Egisse Jesum Christum.* Hoc est, eam hominis personam induisse, omniaque egisse quæ de Jesu Christo fuerant prædicta. *Ric.*

(d) *Sedisse ad dexteram Patris.* «Nec ideo tamen quasi humana forma circumscriptum esse Deum Patrem arbitrandum est, ut de illo cogitantibus dextram aut sinistrum latus animo occurrat: aut idipsum quod sedere Pater dicitur, flexis poplitibus fieri putandum est, ne in illud incidamus sacrilegium, in quo execratur Apostolus eos qui commutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem corruptibilis hominis. Tale enim simulacrum Deo nefas est christiano in templo collocare, multo magis in corde nefarium est. Sedere ergo quod dicitur Deus, non membrorum positionem, sed judiciariam significat potestatem. Ad dexteram vero, hoc est, in summa

caelestium fructum, (a) et ad profanos adjudicandos A (1) igni perpetuo, facia (b) utriusque partis resuscitatione cum carnis restitutione (2).

CAPUT XIV.

Hanc regulam a Christo institutam nullas apud nos habere quæstiones, nisi quas hæreses inferunt, et quæ hæreticos faciunt.

Hæc regula a Christo, ut probabitur, instituta, nullas habet apud nos quæstiones, nisi quas hæreses inferunt, et quæ hæreticos faciunt. Cæterum, manente forma ejus in suo ordine, quantum libet quæras et tractes, et omnem libidinem curiositatis effundas; si quid tibi videtur, vel ambiguitate pendere, vel obscuritate obumbrari, est utique frater aliquis (3) doctor gratia scientiæ donatus, est aliquis inter exercitatos conversatus, aliquis (4) tecum, curiosius (5) tamen, quærens; novissime, ignorare melius est, ne quod non debeas noris, quia quod debeas nosti (6) *Fides*, inquit, *tua te salvum fecit* (*Luc.*, XVIII, 42); non exercitatio Scripturarum. Fides in regula posita est: habes legem, et salutem de observatione legis: exercitatio autem in curiositate consistit, habens gloriam solam de peritæ studio. Cedat curiositas fidei; cedat gloria saluti. Certe aut non obstrepant, aut quiescant. Adversus regulam nihil scire, omnia scire est. Ut non inimici essent veritatis hæretici, ut de refugiendis eis non præmoneremur, quale est conferre cum hominibus qui et ipsi adhuc se quærere profiteantur? Si enim adhuc vere quærunt, nihil adhuc certi repererunt (7); et ideo, quæcunque C videntur interim tenere, dubitationem suam ostendunt.

- (1) Judicandos *Semler. Pam.*
 (2) Resurrectione *al.*
 (3) Aliqui d. g. s. d. e. aliqui in. e. c. aliqui *Venet. Rig. Paris.*
 (4) Aliquid *La Cerd. Seml.*
 (5) Curiosus *Venet. Rig. Paris. Pam. et iterum statim addunt tecum.*
 (6) Quia quod debeas nosti *delevit Seml.* quia quod debeas nosti *legebat La Cerd.*
 (7) Deprehenderunt *Paris. pro certe Jun.* certi vere *conjug. legendum. Fran. inserit adhuc ultra.*
 (8) Ad hoc *Paris.*

beatitudine, ubi justitia et pax et gaudium est. Verba sunt Augustini, lib. de Fide et Symb. cap. VII, 14.

Rig. emendantibus EDD.

(a) *Et ad profanos adjudicandos*, etc. Meminit ignis Tertullianus, qui hic creberrime in inferno statuitur. Beza et Calvinus volunt, non esse ignem in inferno; sed per illum designatum esse miserum statum damnatorum. Sed certe ita frequens mentio est in Scriptura hujus ignis, ut necessarium debeamus fateri ignem esse in inferno. *LAC.*

(b) *Utriusque partis resuscitatione*. Piorum et impiorum. *RIG.*

CAP. XV.—(c) *Aliunde scilicet loqui possent de rebus fidei*. Omnes hæc verba ita accipiunt, quasi neget ex aliis literis hæreticos fidem suam probare posse, quam ex utroque Testamento: mihi vero alia subjicit cogitatio, nempe hæc eadem negative posita non esse, neque aliud quidquam his Auctorem intendere, quam hæreticos nonnunquam etiam argumenta ex Scripturis accessere, quamvis in probationem suæ opinionis philosophorum scripta ducere possint, ex quibus

dunt, quamdiu quærunt. Itaque tu qui perinde quæraris, spectans ad eos qui et ipsi quærunt, dubius a dubiis, incertus ab incertis, cæcus a cæcis in foveam deducaris necesse est (*Math.*, XV, 14). Sed, cum decipiendi gratia prætendunt se adhuc (8) quærere, ut nobis per sollicitudinis injectionem tractatus suos insinuent; denique, ubi adierint (9) ad nos, statim, quæ dicebant quærenda esse, defendunt: jam illos sic debemus refutare (10), ut sciant nos (11) non Christo, sed sibi negatores esse. Cum enim quærunt adhuc, nondum tenent; cum autem non (12) tenent, nondum crediderunt, non sunt christiani. At, cum tenent quidem et credunt, quærendum tamen dicunt, ut defendant. Antequam defendant, negant, quod confitentur se nondum credidisse, dum quærunt. Qui ergo nec sibi sunt christiani, quanto magis nobis? Qui per fallaciam veniunt, qualem fidem disputant? Cui veritati patrocinantur, qui eam a mendacio inducunt (13)?

CAPUT XV.

Porro ad propositum veniens Tertullianus, præscribit non admittendos hæreticos ad ullam de Scripturis disputationem.

Sed ipsi de Scripturis agunt, et de Scripturis suadent. (c) Aliunde scilicet loqui (14) possent de rebus fidei, nisi ex literis fidei? (d) Venimus igitur ad propositum: huc (15) enim dirigebamus, et hoc (16) præstruebamus allocutionis (17) præfatione (18), ut jam hinc de eo congrediamur, de quo adversarii provocant. Scripturas obtundunt, et hæc sua audacia statim quosdam movent; in ipso vero congressu C firmos quidem fatigant, infirmos capiunt, medios cum

LECTIONES VARIANTES.

- (9) Adierunt *Seml.*
 (10) Reputare *Venet. Rig.*
 (11) Vos *Venet.*
 (12) Non delendum cens. *Seml. et post tenent legendum et nondum credunt.*
 (13) Inducunt *Seml.*
 (14) Suadere non *Seml.*
 (15) Hoc *Seml. Rig.*
 (16) Hoc *delevit Seml.*
 (17) Ad locutionis *al.*
 (18) Præfationem *Seml.*

COMMENTARIUS.

commenta sua hauserunt, uti probavit cap. 8. Ad confirmationem hujusce explicationis, quam tuemur, referri potest, nulla hæc interrogationis nota scribi, quam qui ex diverso interpretantur, coguntur affingere; fateri tamen cogor legentium animos longe facilius occupare contrariam, sed si quis Auctoris in dicendo acumen et solertiam repetat, et sibi proponat, eam adulteram esse deprehendet. *ALBASP.*

(d) *Venimus igitur ad propositum*. Tertullianus, inquit Quintinus, hoc unum toto suo libro docendum proposuit, non esse de Scripturis cum Gnosticis altercandum, sed neque loquendum. Nam disputationes hujusmodi vexant in fide infirmos, conturbant, et vacillare faciunt, et alio sæpe transferunt medios, in hæresin vero deturbant infirmos. Hæc veris veriora si non sunt, adversus hæreticos altercari, scribere non cessemus, neque jejunemus et oremus in eos, interim tamen et ubique memores, quod hoc genus dæmoniorum non ejicietur, nisi in oratione et jejunio. *PAM.*

scrupulo dimittunt. (a) Hunc igitur potissimum gradum obstruimus, non admittendos (1) eos ad ullam de Scripturis disputationem. (b) Si hæ sunt illæ vires (2) eorum, uti eas habere possint (3), dispici debet cui competat possessio Scripturarum, ne is admittatur ad eas, cui nullo modo competit.

CAPUT XVI.

Primum, quod fides nostra obsequium Apostolo debeat, disputationem prohibenti, dum post unam correptionem convenire hæreticum interdixit.

Hoc de consilio diffidentiae, aut de studio aliter ineundæ constitutionis induxerim (c), nisi ratio constiterit, in primis illa, (4) quod fides nostra obsequium Apostolo debeat, prohibenti quæstiones inire, novis vocibus aures accommodare (I Tim., VI, 4), hæreticum post unam correptionem convenire (Tit., III, 10), non post disputationem. Adeo interdixit disputationem, correptionem designans causam hæretici conveniendi; et hoc unam (d), scilicet, quia non est christianus; ne more christiani, semel et iterum, et sub duobus aut tribus testibus (Math., XVIII, 15, 16) castigandus videretur; cum ob hoc sit castigandus, propter quod non sit cum illo disputandum.

CAPUT XVII.

Deinde quod nihil proficiat congressio Scripturarum; cum hæreses quasdam non recipiant, et si quas recipiant, adjectionibus et detractionibus intervertant, aut

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Admittendi *Seml.*
 (2) Sintne illæ juris *Latin. pro illæ, ullæ proponit Seml.*
 (3) Uti eas habere possent *del. Heuman.*
 (4) Qua *Venet. ex lib. Agobardi.*
 (5) Vanæ *Jun.*

A non recipiant integras, et si aliquatenus integras, diversas expositiones comminiscantur.

Deinde, quoniam nihil proficiat congressio Scripturarum, nisi plane ut stomachi quis ineat eversionem, aut cerebri. Ista hæresis non recipit quasdam Scripturas: etsi quas recipit, non recipit (e) integras: adjectionibus et detractionibus ad dispositionem instituti sui intervertit: et si aliquatenus integras præstat, nihilominus diversas expositiones commentata convertit. Tantum veritati (f) obstreperit adulter sensus, quantum et corruptor stylus. Variæ (5) præsumptiones necessario nolunt (6) agnoscere ea, per quæ revincuntur (g); his nituntur quæ ex falso composuerunt, et quæ de ambiguitate ceperunt (7). Quid promovebis, exercitissime Scripturarum, cum si quid defenderis, negatur ex diverso, si quid negaveris, defendatur? Et tu quidem nihil perdes, nisi vocem in contentione; nihil consequeris, nisi bilem de blasphematione (8).

CAPUT XVIII.

Ille etiam, cujus causa in congressum Scripturarum descendis, incertior discedet, de pari altercatione negandi et defendendi.

Ille vero, si quis est, cujus causa in congressum descendis Scripturarum, ut eum dubitantem confirmes, ad veritatem, an magis ad hæreses devertet? Hoc ipso motus, quod te videat nihil promovisse, æquo gradu negandi et defendendi diversa (9) parte statuto (10), certe pari, altercatione incertior discedet, nesciens quam hæresin judicet. (h) Hæc utique et ipsi

- C (6) Volunt *Sententia ex Agobard. et divin. exempl.*
 (7) Ceperunt *Seml. Pam.*
 (8) Vitem d. b. laudem *Seml.*
 (9) Adversa *Venet. Rigalt.*
 (10) Statutum *Seml. Pam. statu. Rigalt. Venet.*

COMMENTARIUS.

(a) Hunc igitur potissimum gradum. Dissuadet, ne cum hæreticis certamen ineamus: non, quod ecclesiasticæ causæ ut dubiæ diffidat, absit; sed quod hæretici proacriter in suas blasphemias sancta Scriptura, et ejus legitimo sensu abutantur; ex quo victoria sit dubia, audientium vero, qui eos meras Scripturas crepare audiunt, discrimen certissimum. Tantum ergo adest, ut in his frequens sanctarum Scripturarum jactatio sit veræ religionis indicium, ut potius sit ab eis magnopere timendum, ne quod ipsi habent, id est, blasphemiarum spurcitas Scripturarum divinarum contextas involueris, nobis intorqueant. Vide Clememem Alex. lib. contra Hæreticos. Lac.

(b) Si hæ sunt illæ vires eorum. Sensus est, an his armis uti possint, sive an Scripturæ sint arma eorum.

ALBASP.

CAP. XVI.—(c) Induxerim. Id est, videri poterim inducere. *SEML.*

(d) Hoc unam. At contra, non jubet Apostolus devitari hæreticum hominem, nisi post unam et secundam correptionem (Tit., III, 10). Originalis etiam vocula, *ὁδοδείξας*, meram monitionem, vel consilium aut suasionem, si bene observet, significat. Græco textui consonant, tom syriacæ, tum arabicæ versiones; Vulgatæ autem et arabicæ. Verum enimvero omnes lectiones in eo concordant, ut non vitetur persona hæretici, nisi post plures monitiones. V. *Polyglot., tom. V, Londini, 1657.* Charitas enim, atque etiam prudentia, dicunt adhortationibus, suasionibus, obtestationibus minime parcendum, quicumque sit ille, et quocumque in

errore versetur. Hoc fuit Evangelii, hoc divini ejus auctoris consilium, utpote qui suis pressius nihil intimaverit, quam ut mites, ut longanimes, ut misericordes forent. Tertullianum vero longe alio animo fuisse, nimis certo constat. *EDD. ex notis de Gouancy.*

CAP. XVII.—(e) Et si quas recipit non recipit integras. Non potuit elegantius adumbrari hæreticorum nostrorum protervia, qui Scripturam admittunt, et statim rejiciunt si quid eis obstet. Atque etiam explanationes suas addunt, ut in suos sensus detorqueant, nihilque aliud passim asserunt quam ægrorum somnia, aut somniorum interpretamenta. *LE PR.*

(f) Obstreperit adulter sensus, etc. Hoc est perversa interpretatio. Adulterare hoc in significato est corrumpere et *καταρρέειν λόγον τοῦ Θεοῦ.* Sic B. Paulus, II ad Corinth. V. *LE PR.*

(g) Necessario nolunt agnoscere ea per quæ revincuntur. Sic infra: Quibus fuit propositum aliter docendi, eos necessitas coegit aliter disponendi instrumenta doctrinæ. *RIC.*

CAP. XVIII.—(h) Hæc utique et ipsi habent. Quod Catholici, inquit Quintinus, vere dicunt in hæreticos, scilicet, ipsos non intelligere, sed corrumpere Scripturas, id ipsum Catholicis obijciunt hæretici. Quæ potest igitur disputationis cum talibus utilitas esse? cum (quod ab Hieronymo verissime dictum fuit in fine libri contra Luciferianos) hæretici quidem facile vinci possint, persuaderi non possint. Itaque disputans verba certe perdes, et auditoris animam fortasse, audiesque demum hæreticus. Res autem nova non est Christi

habent in nos retorquere. Necesse est enim et illos dicere a nobis potius adulteria Scripturarum et expositionum (1) mendacia inferri, qui proinde sibi defendant veritatem.

CAPUT XIX.

Illud itaque solum disputandum, quibus competat fides, cujus sint Scripturæ, a quo, per quos, et quibus sit tradita disciplina qua christiani fiunt.

Ergo non ad Scripturas provocandum est: nec in his constituendum certamen, in quibus aut nulla, aut incerta victoria est, aut par incertæ (2). Nam etsi non ita evaderet conlatio Scripturarum, ut utramque partem parem sisteret, ordo rerum desiderabat illud prius proponi, quod nunc solum disputandum est: Quibus competat fides ipsa? Cujus sint Scripturæ? A quo, et per quos, et quando, et quibus sit tradita disciplina qua fiunt christiani? (a) Ubi enim apparuerit esse veritatem et disciplinæ et fidei christianæ, illic erit veritas Scripturarum, et expositionum, et omnium traditionum christianarum (3).

CAPUT XX.

Atqui a Christo unam ejusdem fidei doctrinam Apostolis traditam, qui eam nationibus promulgaverunt, et Ecclesias apud unamquamque civitatem condiderunt, a quibus cæteræ Ecclesiæ quotidie mutantur ut Ecclesiæ fiunt; ita ut tot ac tantæ Ecclesiæ, una sit illa ab Apostolis prima, ex qua omnes.

Christus Jesus Dominus noster permittat dicere interim, quisquis est, cujuscumque Dei Filius, cujuscumque materiæ homo et Deus, cujuscumque fidei præceptor, cujuscumque mercedis re-promissor, quid esset, quid fuisset, quam Patris voluntatem administraret, quid homini agendum

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Eorum addit *Seml.*
 (2) Parum incerta, ex antiquæ script. vestigiis, parum certa, *Seml. Pam.*
 (3) Christianorum *Seml. Gourcy.*
 (4) Regrediens *Semler. Pam.*

COMMENTARIUS.

fidem et religionem ab adversariis hæresin vocari per ignominiam: quod Hieronymus attestatur, in cap. III, ad Tit. *PAM.*

CAP. XIX. — (a) Ubi enim apparuerit esse veritatem. Locus insignis pro Catholicis, quod apud eos sit veritas Scripturarum et expositionum, et omnium traditionum christianarum. *PAM.*

CAP. XX. — (b) *Destinatos nationibus magistros.* Nulla etenim terrarum orbis pars fuit, vel locorum spatio tam remota, vel morum feritate tam barbara, quo non gloriosissime pervaserit gloria Christi: qua de re satis egerunt Irenæus, Justinus, Clemens, Origenes. Huc pertinet quod Isaias admirabundus exclamavit, cap. LXVI: *Quis audivit talia, etc.*, et Vates regius: *In omnem terram exivit sonus eorum.* *LAC.*

(c) *Primo per Judæam.* Nemo refragatur Ecclesiam conditam prius Hierosolymis ex Judæis, unde apud profanos nullum fere discrimen Judæos inter et Christianos. *LE PR.*

(d) *A quibus traducem fidei.* Qui de re rustica, inquit Quintinus, scripsere, *traduces* appellant in vitibus maxime, quando ramusculi plures ex uno trunco, vel uno vitis brachio diffunduntur, et in alium locum deducuntur invicem connexi: non viden-

tur a determinaret, quamdiu in terris agebat, ipse pronuntiabat, sive populo palam, sive discentibus seorsum; ex quibus duodecim præcipuos lateri suo adlegerat destinatos nationibus magistros (b). Itaque, uno eorum decusso, reliquos undecim, digrediens (4) ad Patrem post resurrectionem, jussit ire et docere nationes, intinguendas (5) in Patrem et in Filium et in Spiritum Sanctum. Statim igitur Apostoli (quos hæc appellatio *missos* interpretatur), assumpto per sortem duodecimo Matthia in locum Judæ, ex auctoritate prophetiæ quæ est in psalmo David, consecuti promissam vim Spiritus Sancti ad virtutes et eloquium primo per Judæam (c) contestata fide in Jesum Christum et ecclesiis institutis, dehinc in orbem profecti, eandem doctrinam ejusdem fidei nationibus promulgaverunt, et proinde ecclesias apud unamquamque civitatem condiderunt, (d) a quibus traducem fidei et semina doctrinæ, cæteræ exinde ecclesiæ mutuatae sunt, et quotidie mutantur ut ecclesiæ fiunt: ac per hoc et ipsæ apostolicæ deputantur (6), ut soboles apostolicarum ecclesiarum. Omne genus ad originem suam censatur necesse est. Itaque tot ac tantæ ecclesiæ, una est illa ab Apostolis prima, ex qua omnes. Sic omnes prima (7), et apostolicæ, dum una omnes probant unitatem; dum est illis (8) communicatio pacis, et appellatio fraternitatis, et (e) contesseratio hospitalitatis: quæ jura non alia ratio regit, quam ejusdem sacramenti una traditio (f).

CAPUT XXI.

Hanc itaque dirigit alteram præscriptionem: non alios recipiendos prædicatores, quam quos Christus instituit; et proinde eam doctrinam recipiendam, id sine dubio tenentem, quod Ecclesia ab Apostolis tam viva voce quam per Epistolas, Apostoli a Christo, Christus a

- (5) Tinguendas *Seml. linguendas Pam.*
 (6) Deputabuntur *Seml.*
 (7) Primæ *Seml. Pam.*
 (8) Dum est illis delet *Pam. Seml.*

tur a propaginibus admodum differre. Per metaphoram elegantem sane, Tertullianus hic vocat traducem fidei, translationem fidei de una ecclesia in aliam. Ecclesiæ nempe mutuo, quasique per manus, apostolicam doctrinam sibi tradidere. *PAM.*

(e) *Et contesseratio hospitalitatis.* Eleganter a tessera novator vocabulorum Tertullianus verbum finxit *contesserare*, unde *contesseratio*. Id significat conjunctionem familiariorem, quæ per signum fiat. Nam tessera apud veteres erat signum hospitale, cujus ostensionem si quem obuisse contigisset, statim agnoscebatur. *RUEN.*

(f) *Ejusdem sacramenti una traditio.* Hoc est, ejusdem symboli, seu regulæ, ejusdem fidei. *RIC.*— Plurimum interest observare non eum hanc vocem in Tertulliano referre intellectum, qui exprimitur ab interpretibus; pro regula enim fidei, atque pro Christi mandatis, et omnibus christianæ religionis ritibus et disciplina, non autem pro juramento ponitur: itaque ait omnes ecclesias inter se communicare, et eodem jure uti, quia scilicet in ea fide durarunt, quæ ab Apostolis est tradita, quamque fideliter conservatam posteris tradiderunt. *ALBASP.*

Deo suscepit; hoc itaque testimonium veritatis doctrinæ nostræ quod cum ecclesiis apostolicis communicemus.

Hinc igitur dirigimus præscriptionem: si Dominus Jesus Christus Apostolos misit ad prædicandum, alios non esse recipiendos prædicatores, quam Christus instituit; quia nec alius Patrem novit nisi Filius, et cui Filius revelavit, nec alius videtur revelasse Filius, quam Apostolis quos misit ad prædicandum, utique quod illis revelavit. Quid autem prædicaverint, id est, quid illis Christus revelaverit, et hic præscriptionem non aliter probari debere, nisi per easdem ecclesias, quas ipsi Apostoli condiderunt, ipsi eis prædicando, tam viva, quod aiunt, voce, quam per epistolas postea. Si hæc ita sunt, constat proinde omnem doctrinam quæ cum illis ecclesiis apostolicis, matricibus et originalibus fidei, conspiret, veritati deputandam, sine dubio tenentem quod Ecclesiæ ab Apostolis, Apostoli a Christo, Christus a Deo accepit; reliquam vero omnem (1) doctrinam de mendacio præjudicandam, quæ sapiat contra veritatem Ecclesiarum, et Apostolorum, et Christi, et Dei. Superest ergo uti demonstramus, an hæc nostra doctrina, cujus regulam supra edidimus, de Apostolorum traditione censeatur, et (2) hoc ipso, an cæteræ de mendacio veniant. Communicamus cum ecclesiis apostolicis, quod nulli (3) doctrina diversa: hoc est testimonium veritatis.

CAPUT XXII.

Apostolos autem (quidquid in contrarium soleat dicere diversa pars) omnia et scisse et tradidisse; quibus et omnes Scripturas edisserere Christus dignatus est, et Spiritum Sanctum misit, qui eos deduceret in omnem veritatem.

Sed quoniam tam (4) expedita probatio est, ut si

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Omnem vero, pro reliquam vero omnem, *Venet. Rig.*
 (2) Ex hoc ipso *Pam. Seml.*
 (3) Nulla *Pam. Seml.*
 (4) Tum *Seml.*

statim proferatur, nihil jam sit retractandum; (a) ac si prolata non sit a nobis, locum interim demus diversæ parti, si quid putant ad infirmandam hanc præscriptionem movere se posse. Solent dicere, non omnia Apostolos scisse (b), eadem agitati dementia qua susum jusum (5) convertunt (c), omnia quidem Apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse; in utroque Christum reprehensioni subjicientes (6), qui aut minus instructos, aut parum simplices Apostolos miserit. Quis (7) igitur integræ mentis credere potest aliquid eos ignorasse, quos magistros Dominus dedit, individuos habens (8) in conitatu, in discipulatu, in convictu; quibus obscura quæque seorsim disserebat, illis dicens datum esse cognoscere arcana, quæ populo intelligere non liceret? Latuit aliquid Petrum (d), ædificandæ Ecclesiæ petram dictum (*Matth.*, XVI, 18, 19), claves regni cælorum consecutum, et solvendi et alligandi in cælis et in terris potestatem? Latuit et Joannem (e) aliquid, dilectissimum Domino, pectori ejus incubantem, cui soli Dominus Judam traditorem præmonstravit, quem loco suo filium Mariæ demandavit? Quid eos ignorasse voluit, quibus etiam gloriam suam exhibuit, et Moysen et Heliam, et insuper de cælo Patris vocem? non quasi cæteros reprobans, sed quoniam in tribus testibus stabit omne verbum (*Matth.*, XVIII, 16). Ignoraverunt itaque et illi, quibus post resurrectionem quoque in itinere omnes Scripturas edisserere dignatus est? Dixerat plane aliquando: *Multa habeo adhuc vobis loqui, sed non potestis modo ea sustinere* (*Jean*, XVI, 12, 13): tamen adjiciens: *Cum venerit ille Spiritus veritatis, ipse vos deducet in omnem veritatem*, ostendit illos nihil ignorasse, quos omnem veritatem consecuturos per Spiritum veritatis repromiserat; et utique implevit repromissum, probantibus Actis Apostolorum descensum Spiritus Sancti. (f) Quam Scripturam qui non reci-

- (5) Rursus pro susum jusum *Seml. Pam.*
 (6) Injicientes *Seml.*
 (7) Qui *Venet.* quis enim *Pam. Seml.*
 (8) Habitos *Seml. Pam.*

COMMENTARIUS.

CAP. XXII.—(a) *Ac si prolata.* Id est, perinde ac si prolata.

(b) *Non omnia Apostolos scisse:* De Patribus hoc ipsum hæretici nostri temporis affirmant. Hyp. enim (in *Methodo*) multa eos necessario ignorasse. Wittacherus ait, eos in multis insigniter errasse. De Apostolis nemo, quod sciam, diserte asseveravit. Quin potius Catholicis id impingit Kimedon (*de verbo Dei*), quo jure, viderit, sed tamen haud absimilia istæ larvæ, ut cum ait Bullengerus in *decad. Germ.* Non habuisse Apostolos plenariam potestatem. LAC.

(c) *Qua rursus convertunt.* In exemplari Agob. legitur, *Qua susum rursus.* Et confirmatur cod. Divionensi. Augustinus in *Epist. Joannis*, Tract. 8: *Quod susum, facias jusum; quod deorsum, facias sursum. Jusum vis facere Deum, et te susum? Præcipitaris, non elevaris, ille enim semper sursum est,* et Tract. 10: *Susum me honoras, jusum calcas.* Itaque hic legendum, *Eadem agitati dementia qua susum jusum convertunt.* RIC.

(d) *Latuit aliquid Petrum.* Simon Bar-jona dictus est a Domino Petrus, quod primus agnito Christo

pronuntiavit: *Tu es Christus Filius Dei viventis.* Quæ vox professio fuit veræ fidei; unde Petrus meruit audire, sive petra super quam ædificaret Ecclesiam Christus: hic enim idem est Petrus et petra. RIC. *emendantibus EDD.*

(e) *Latuit et Joannem.* Hieronymus, præf. in *Math.*: «Ultimus Joannes Apostolus et Evangelista, quem Jesus amavit plurimum; qui supra pectus Domini recumbens, purissima doctrinarum fluentia potavit, et qui solus de cruce meruit audire: *Ecce mater tua.* RIC.

(f) *Quam Scripturam qui non recipiunt.* Manichæi, inquit Quintinus, prorsus eum Novi Testamenti librum, qui Actus Apostolorum inscribitur, non recipiebant. In suum nempe Archimanichæum, non in Apostolos Christi, asserebant venisse de cælo Spiritum Sanctum veritatis doctorem, quem Dominus misurum se suis Apostolis promiserat; indeque mundo fuisse communicatum per illum suum Manem, qui sub Aureliano, veniens e Perside, primum cœpit insanire, hoc est, annis pene trecentis, certe an. plusquam ducentis sexaginta post illam stupendam, et admirandam missionem, de qua in cap. II dictorum Act. Apostolic. Dumque Scriptura manifesto coargue-

piunt, nec Spiritus Sancti esse possunt, qui necdum (1) Spiritum (2) possint agnoscere discentibus missum, sed nec Ecclesiam defendere, qui, quando et quibus incunabilis institutum est hoc corpus, probare non habent. (a) Tanti est enim illis non habere probationes eorum quæ defendunt, (b) ne pariter admittantur traductiones eorum quæ mentiuntur.

CAPUT XXIII.

In Petro enim non reprehensam ignorantiam aliquam a Paulo, sed conversationem.

Proponunt ergo ad suggillandam ignorantiam aliquam Apostolorum, quod Petrus, et qui cum eo, reprehensi sint a Paulo. Adeo, inquit, aliquid eis deficit; ut ex hoc etiam illud struant, potuisse postea plenior scientiam supervenire, qualis obvenerit Paulo reprehendendi antecessores. Possimus et hic Acta Apostolorum repudiandis dicere: prius est uti ostendatis quis iste Paulus, et quid ante Apostolum, et quomodo Apostolus: quatenus et alias ad quæstiones plurimum eo utuntur. Neque enim, si ipse se apostolum de persecutore profitetur, sufficit univocum examine (3) credenti; quando nec Dominus ipse de se testimonium dixerit. (c) Sed credant (4) sine Scripturis, ut credant adversus Scripturas; tamen doceant, ex eo quod allegant Petrum a Paulo reprehensum, aliam Evangelii formam a Paulo superductam, citra eam quam præmiserat Petrus et cæteri. Quin (5), demutatus in prædicatorem de persecutore, deducitur ad fratres a fratribus, ut unus ex fratribus, et ad illos ab illis qui ab Apostolis fidem induerant. Dehinc, sicut ipse enarrat, ascendit in Hierosolyma cognoscendi Petri causa, ex officio et

A jure scilicet ejusdem fidei et prædicationis. Nam et illi non essent mirati de persecutore factum prædicatorem, si aliquid contrarium prædicaret; nec Dominum præterea magnificassent, quia adversarius ejus Paulus obvenerat. Itaque et dexteram ei dederunt, signum concordie et convenientie; et inter se distributionem officii ordinaverunt, non separationem Evangelii; nec ut aliud alter, sed ut aliis alter prædicarent, Petrus in Circumcisionem, Paulus in Nationes (d). Cæterum, si (e) reprehensus est Petrus, quod cum convixisset ethnicis, postea se a convictu eorum se parabat personarum respectu; utique conversationis fuit vitium, non prædicationis. Non enim ex hoc alius Deus, quam Creator; et alius Christus, quam ex Maria, et alia spes quam resurrectio annuntiabatur.

CAPUT XXIV.

Idque reprehensionis usurpatum fuisse pro temporibus, personis, et causis.

Non mihi tam bene est, imo non mihi tam male est, ut Apostolos committam. Sed quoniam perverissimi isti illam reprehensionem ad hoc obtulerunt, ut suspectam faciant doctrinam superiorem, respondebo quasi pro Petro: ipsum Paulum dixisse, factum se esse omnibus omnia, Judæis judæum, non judæis non judæum, ut omnes lucrificaret (6). Adeo pro temporibus et personis et causis quædam reprehendebant, in quæ et ipsi æque pro temporibus et personis et causis committebant: quemadmodum si et Petrus reprehenderet Paulum, quod prohibens circumcisionem, circumciderit ipse Timotheum. Videant qui de Apostolis judicant. (f) Bene quod Petrus

LECTIONES VARIANTES.

(1) Spiritus Sancti esse possunt, qui necdum *desunt in Pamelio.*

(2) Sanctum *add. Pam. Seml.*

(3) Examinare *Venet.* Sufficit nil absque examine *Heu-*

man.

(4) *Credent al. sane pro sine Jun.*

(5) *Atqui Pam. Atqui Seml.*

(6) *Lucrificeret Semler.*

COMMENTARIUS.

ret impudens istorum mendacium, negabant illud unquam scriptum fuisse, librumque damnabant. Augustinum lege, cap. 3. lib. *de Utilitate credendi contra Manichæos*. Montanus idem prius fecerat, imo se Paracletum nominabat. Ebion, Cerinthus, Marcion, et alii Tertulliano priores non recipiebant. *PAM.*

(a) *Tanti est enim illis, etc.* Explicanda verba quæ tam involuta sunt, ut eorum sententiam interpretes expiscati non sint. Ait igitur multa ab hæreticis doceri defendique, quæ tametsi veræ fidei consentanea sint, ad ea tamen stabilienda, Scripturæ auctoritate et præsidio eos uti nolle, ne scilicet ex iisdem Scripturæ locis aut libellis eorum mendacia convellantur, et in lucem exponantur: ita fieri ut libellum quo Acta Apostolorum continentur, maximo cum comodo recuset (illud enim *tanti* hoc istis significat), quia hoc uno Ecclesiæ origo et formatio, quam fatentur, demonstrari potest. Per traductiones enim cave depravationes intelligas cum Rhenano, sed traductio apud Tertullianum, id est illustratio, demonstratio, detectio. Nam apud eundem *traducere* est in lucem exponere, aperire, detegere. *ALBASP.*

(b) *Ne pariter admittantur traductiones eorum quæ mentiuntur.* Hoc est ne pariter admittere cogantur, quod mendacia sua traducant in vulgus. *RIG.*

CAP. XXIII. — (c) *Sed credant sine Scripturis.* Qui non recipiunt Acta Apostolorum, credunt tamen Paulum

de persecutore factum apostolum; quod, Actis repudiatis, nulla jam Scriptura authentica contestatum habent. Nam si fidem habere se dicant Paulo ita scribenti, non erit Paulus ipse sibi testis. quando nec Dominus ipse de se testimonium dixerit. Sed fidei sint adeo perversæ, et quædam sine Scripturis credant, ut alia credant adversus Scripturas: tamen doceant, ex eo quod allegant Petrum a Paulo reprehensum, aliam Evangelii formam a Paulo superductam, etc. *RIG.*

(d) *Petrus in Circumcisionem, Paulus in Nationes.* Sane apostolus Circumcisionis et alter ille Gentium ad utrumvis populum singulari modo missi erant, non ita tamen ut unus alterum finibus propriis excluderet. Beatus enim Petrus etiam universalis Ecclesiæ pastor et apostolus erat, beatusque Paulus omnibus omnia factus est, Judæis pariter et Gentibus, ut omnes Christo lucrificeret. *EDD. ex op. D. DE GOURCY.*

(e) *Reprehensus est Petrus.* Romanæ sedis hostes reprehensionem illam B. Petri mirifice extollunt; inde enim confectum putant, Summum Pontificem reprehensionem esse vere obnoxium. Quod in rebus saltem fidei falsissimum. In iis enim illa *ἡρπυγία* Ecclesiæ errare nullo modo potest. Hoc vero in casu, error, si quis tamen fuit, de facto erat, non de fide.

LE PR.

CAP. XXIV. — (f) *Bene quod Petrus Paulo et in marty-*

Paulo et in martyrio adæquatur. Sed etsi (a) in tertium usque cælum ereptus Paulus, et in paradysum delatus audiit quædam illic, non possunt videri fuisse quæ illum in aliam doctrinam instructiorem præstarent, cum ita fuerit conditio eorum, ut nulli hominum proderentur. Quod si ad alicujus conscientiam manavit nescio quid illud, et hoc se aliqua hæresis sequi affirmat, aut Paulus secreti proditi reus est, aut et alius postea in paradysum ereptus debet ostendi, cui permissum sit eloqui, quæ Paulo mutire non liquit.

CAPUT XXV.

Neque vero occultum aliquod evangelium prædicasse Apostolos.

Sed ut diximus, eadem dementia est, cum confitentur quidem, nihil Apostolos ignorasse, nec diversa inter se prædicasse; non tamen (1) omnia volunt illos omnibus revelasse: quædam enim (2) palam, et universis; quædam secreto, et paucis demandasse: quia et hoc verbo usus est Paulus ad Timotheum: *O Timothee, depositum custodi* (3). Et rursus: *Bonum depositum serva*. Quod hoc depositum est tacitum (4), ut alteri doctrinæ deputetur? An illius denuntiationis, de qua ait: *Hanc denuntiationem commendo apud te, fili* (5) *Timothee*. Item illius præcepti, de quo ait: *Denuntio tibi ante Deum, (b) qui vivificat* (6) *omnia, et Jesum Christum, qui testatus est sub Pontio Pilato bonam confessionem, custodias præceptum* (1 Tim., VI, 15) Quod autem præceptum, et (7) quæ denuntiatio? Ex supra et infra scriptis intelligitur (8) non nescio quid substendi hoc dicto de remotiore doctrina (9), sed potius inculcari de non admittenda alia præter eam, quam audierat ab ipso, et, puto, palam (10). *Coram multis*, inquit, *testibus* (II Tim., II, 2). Quos multos testes si nolunt (11) Ecclesiam intelligi, nihil interest, quando nihil tacitum fuerit, quod sub multis testibus proferebatur. Sed nec quia voluit illum hæc *fidelibus hominibus demandare, qui idonei sint et alios*

A docere (II Tim., II, 2) id quoque ad (12) argumentum occulti alicujus Evangelii interpretandum est. Nam cum dicit, *hæc*, de eis dicit, de quibus in præsentibus scribebat; de occultis autem, ut de absentibus apud conscientiam, non *hæc*, sed *illa* dixisset.

CAPUT XXVI.

Quoniam non passim, nec inconsiderate omnibus prædicaverint Apostoli.

Porro consequens erat, ut cui demandabat Evangelii administrationem, non passim, nec inconsiderate administrandam, adjiceret secundum dominicam vocem, ne *margaritam porcis, et sanctum canibus jactaret* (Matth., VII, 6). Dominus palam edixit, sine ulla significatione alicujus tecti (13) sacramenti. Ipse præceperat, *si quid in tenebris et in abscondito audissent, in luce et in tectis prædicarent* (Matth., X, 27). Ipse per similitudinem præfiguraverat, (c) ne unam *minam*, id est unum verbum ejus, sine fructu in *abdito* (Luc., XIX, 20) reservarent. Ipse docebat, *lucernam non sub modio* (14) *abstrudi* (15) *solere, sed in candelabrum constitui, ut luceat omnibus qui in domo sunt* (Matth., V, 15). Hæc Apostoli, aut neglexerunt, aut minime intellexerunt (16), si non adimpleverunt abscondentes aliquid de lumine, id est, de Dei verbo et (17) Christi sacramento. Neminem quod scio verebantur, non Judæorum vim, non ethnicorum; quo magis utique in Ecclesia libere prædicabant, qui in synagogis et in locis publicis non tacebant. Inno neque Judæos convertere, neque ethnicos inducere potuissent, nisi quod credi ab eis volebant ordine (18) exponerent: multo magis jam credentibus Ecclesiis nihil subtraxissent, quod aliis paucis seorsum demandarent. Quoniam, etsi quædam inter domesticos, ut ita dixerim, disserebant, non tamen ea fuisse credendum est, quæ aliam regulam fidei superducerent, diversam et contrariam illi, quam Catholicæ (d) in medium proferebant; ut alium Deum

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Sed non *pam. Seml.*
 (2) Enim *delev. Semler.*
 (3) *Serva Rigalt.*
 (4) Tam tacitum *Fran. Paris.* tam idoneum *Seml.*
 (5) *Filiolæ Semler.*
 (6) Qui *justificat al.*
 (7) Et *abest Fran. Paris.*
 (8) Intellegerat *Seml.* intelligere erat *conjic. Rhenan.* intelligi erat *Jun.*
 (9) Remotioris doctrinæ *Rhen.*

- (10) Palam *delev. Seml. post pam.*
 (11) Volunt *Paris.* monet *Pam. Seml.*
 (12) Ad *delev. Pam. Semler.*
 (13) Taciti *pam. Seml.*
 (14) *Modium Rig. Venet.*
 (15) *Obstrui Seml. abstrui Pam. Fran. Rhen. Jun.*
 (16) *Illa pars, aut minime intellexerunt, in Rhen. edit. deficit.*
 (17) De *Semler.*
 (18) Ordinari *Seml.* ordinarie *Rhen.*

COMMENTARIUS.

rio adæquatur. Ne putes hæc directe proferri ab erudito viro; id enim quasi per concessionem dicere videtur, quod solus evincit contextus, quasi diceret: concedatur (quod tamen concedendum non est) Petrum et Paulum pares non fuisse, sive dispari exitisse sententia; tamen æquales omnino fuisse fatendum in martyrio, quod pro Christo fortiter passi sunt. LE PR.

(a) *In tertium usque cælum ereptus Paulus.* Hoc etiam innotuerat Lucianico Triphonti. Nam haud dubie Paulum describit his verbis: *ἡνθα δὲ μοι Γαλιλαῖος ἐπέτυχεν ἀναρπαγίας, ἐπεὶ ῥίγιος, εἰς τρίτον οὐρανόν, ἀερθεατῶσας, καὶ τὰ κάλλιστα ἐκμεμαθηκώς, etc.* Rig.

CAP. XXV.—(b) *Qui vivificat omnia.* Ex usu græci: ζωοποιούντες. Alii codices habent, *qui justificat*, veluti ac si haberetur *δικαιοῦντες*. LE PR.

CAP. XXVI.—(c) *Ne unam minam.* Annotat hic Macerens minam, sive minam, valuisse decem coronatos, quod ex Buddæo sumpsit. Plin. lib. XXI, c. 27, mna, inquit, quam nostri minam dicunt, pendet drachmas atticæ centum. Videtur vero uterque evangelista, et Lucas, qui *μνὰν* legit, et Matthæus, qui talentum, non pro certo aliquo genere nummorum intellexisse, sed in genere; cum talentum, eodem Buddæo teste, 60 minas valuerit, quæ 60 coronatos valent. PAM.—Mna, ut legimus in notis ad versionem gallicam optimi viri de Gourcy, valuit tribus et nonaginta fere francis. EDD.

(d) *Diversam et contrariam illi, quam catholicæ in medium proferebant.* Ita scribitur in antiquis exemplaribus. Sed arbitror verius scribi adverbialiter,

in ecclesia dicerent, alium in hospitio; aliam Christi substantiam designarent in aperto, aliam in secreto; aliam spem resurrectionis apud omnes annuntiarent, aliam apud paucos: cum ipsi obsecrarent (1) in Epistolis suis, ut *idipsum et unum loquerentur omnes, et non essent schismata et dissensiones in Ecclesia* (I Cor., I, 10), quia sive Paulus, sive alii, eadem prædicarent. Alioquin meminerant: (a) *Sit sermo vester, est, est; non, non; quod amplius, hoc a malo est* (Matth., V, 37); ne scilicet (2) Evangelium in diversitate tractarent.

CAPUT XXVII.

Unam etiam regulam fidei eos instituisse, tam ad ecclesias correptas postea emendatas, quam ad eas quas commendarunt.

(b) Si ergo incredibile est, vel ignorasse Apostolos plenitudinem prædicationis, vel non omnem ordinem regulæ omnibus edidisse, videamus ne forte (3) Apostoli quidem simpliciter et plene (4), Ecclesiæ autem suo vitio aliter acceperint quam Apostoli proferebant. Omnia ista scrupulositatis incitamenta invenias prætendi ab hæreticis. Tenent correptas ab Apostolo Ecclesias: *O insensati Galatæ, quis vos fascinavit?* et: *Tam bene* (5) *currebatis, quis vos impediit?* ipsumque principium: *Miror quod sic tam cito transferemini ab eo qui vos* (6) *vocavit in gratia, ad*

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Observarent *Jun. Seml.*
 (2) Scilicet *del. Semler.*
 (3) Forte *delev. Semler.*
 (4) Plane *alii.*
 (5) Item *Jun.*

aliud evangelium. Item ad Corinthios scriptum, quod essent adhuc *carnales, qui lacte educarentur, nondum idonei ad pabulum; qui putarent se scire aliquid, quando nondum scirent quemadmodum scire oporteret.* Cum correptas ecclesias opponunt, credant emendatas. Sed et illas recognoscant, (c) de quarum fide et scientia et conversatione Apostolus gaudet, et Deo gratias agit: quæ tamen hodie cum illis correptis unius institutionis jura miscent.

CAPUT XXVIII.

Quod autem apud multos unum invenitur, non censeri erratum, sed traditum.

Age nunc, omnes erraverint; deceptus sit Apostolus de testimonio reddendo quibusdam (7); nullam respexerit Spiritus Sanctus, uti *eum in veritatem deduceret* (Joan., XIV, 26), ad hoc missus a Christo, ad hoc postulatus de Patre, ut esset *doctor veritatis* (Joan., XV, 26); neglexerit officium Dei villicus, Christi vicarius, sinens Ecclesias aliter interim intelligere, aliter credere, quam (8) ipse per Apostolos prædicabat: ecquid verisimile est, ut tot ac tantæ in unam fidem erraverint? (d) Nullus inter multos eventus unus est exitus: variasse debuerat error (9) doctrinæ Ecclesiarum. Cæterum, quod apud multos unum invenitur, non est erratum, sed traditum (10). Audeat ergo aliquis dicere illos errasse qui tradiderunt?

- (6) Suos *Venet. Rig.*
 (7) Quibusdam *del. Rig. Venet.*
 (8) Quod *Venet. Jun.*
 (9) Ordinem *Rhen. Jun. Seml.*
 (10) Sed traditum *suppr. Rhen. Seml.*

COMMENTARIUS.

Catholice hoc est, in Ecclesia. Ait enim, Apostolos non aliam regulam domesticæ, sive in hospitio tradidisse, aliam catholice, sive in Ecclesia; neque aliam in secreto, aliam in aperto. Sic libro de Fuga, *Persecutionem catholice fieri, quum Ecclesia non ex parte, sed omnis et universim concutitur, vexatur.* Sic lib. II, adversus Marcionem; *Catholicam bonitatem, toto orbe diffusam.* Et lib. IV: *Catholicam Hierusalem,* pro universa Ecclesia christiana. Sic etiam profani scriptores catholica dixere, universalis, ut Plinius. catholica siderum errantium, et catholica fulgurum. Ric.

(a) *Sit sermo vester, Est, est, Non non.* Christi verba sunt, Matth. V, vetantis jurare, atque omni quidem modo, sive per cælum, sive per terram, sive per caput. *Sit autem sermo vester,* inquit, *Est est, Non non.* Quæ verba etsi generaliter ad Judæorum turbam, non specialiter ad illos duodecim dicta sint; nihilominus tamen etiam discipulos, sive apostolos, iisdem verbis admonitos fuisse ait Septimius noster, ne scilicet Evangelium in diversitate tractarent. Sed quid ad Evangelii tractationem formula affirmandi; *Est, est,* aut negandi; *Non, non?* sane hoc sensisse videtur Septimius, Christum non simplicem affirmandi negandive formulam præscripsisse, verum hoc etiam significasse, omnium quidem Christianorum sermones, multo autem magis Apostolorum, præcipua veritatis sinceritate commendari, si nihil in se habeant quæ sita subtilitate dubium, nihil in accipitem defensionem retortum: Neque ille dicat: *Est, ille, Non;* sed omnes pariter, *Est, est; Non, non.* Neque vero permisceant unquam *Est et Non;* sed liquido dicant, *Esse quod est, et non esse quod non est.* Nam quod

amplius est, quod præterea artificiose adtexitur, a malo esse, dolum esse, aut proximum dolo. Hoc sensu locus iste tractatur etiam lib. de Carne Christi, et adversus Praxean. Ric.

CAP. XXVII.—(b) *Si ergo incredibile est.* Attingit notam veræ et apostolicæ doctrinæ, quæ est antiquissima nota Ecclesiæ; ideo ait, *incredibile est ignorasse Apostolos,* quasi dicat: Illa est antiquissima doctrina, quam Apostoli scierunt; reliquæ novellæ sunt omnes et adulteræ, ut quas Apostoli ignorarunt; ideo infra, cap. 3: *Tamen in eadem fide conspirantes,* etc. Quia videlicet doctrinam retinent, qui in eadem fide conspirant, quam Apostoli retinuerunt, quasi consanguinei sint Apostolis. Unde Sozomenus, lib. VII, laudat Theodosium, qui principes sectarum jussit conveniri, deinde petiit, an existimarent antiquos Patres, qui Ecclesiam rexerant, ante dissidium illud quod de religione ortum fuerat, recte consensisse, et vere sanctos et apostolicos fuisse: quod cum illi concessissent, subjunxit rationem, qua compesceret hæreticos, hanc scilicet: *Examinemus ergo doctrinam vestram ad illorum scripta; et si cum illis consenserit, retineatur; sin minus, abiciatur.* LAC.

(c) *De quarum fide et scientia, et convers.* De fide quidem et dilectione, quam hic conversationem vocat, commendat Apostolus Romanos, Ephesios, Philippenses, suarum Epistolarum initio. De scientia vero peculiariter Romanos, ad quos ait cap. XV: *Quoniam et ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia.* PAM.

CAP. XXVIII.—(d) *Nullus inter multos eventus unus est.* Casus in multos dispersus non uno eodemque modo ab omnibus excipitur. Ric.

CAPUT XXIX.

Hæreses potius errasse, quæ vera doctrina sunt posteriores.

(a) Quoquo modo sit erratum; tandiu utique regnavit (1) error, quamdiu hæreses non erant (2). Aliquos Marcionitas et Valentinianos liberaunda veritas expectabat: interea perperam evangelizabatur, perperam credebatur (3), tot millia millium perperam tineta; tot opera fidei perperam administrata (4), tot virtutes, tot charismata (b) perperam operata, tot sacerdotia, tot ministeria (5) perperam functa, tot denique martyria in vacuum coronata (6). Aut si nec perperam, nec in vacuum (7), quale est ut ante res Dei current (8), quam ejus Dei notum esset; ante Christiani, quam Christus inventus, ante hæresis, quam vera doctrina? Sed enim in omnibus veritas imaginem antecedit; post rem similitudo succedit. Cæterum satis ineptum, ut prior in doctrina (9) hæresis habeatur; vel quoniam ipsa est quæ futuras hæreses et cavendas prænuñtiavit (10). Ad ejus doctrinæ Ecclesiam scriptum est, imo ipsa doctrina ad Ecclesiam suam (11) scribit: *Etsi Angelus de celo aliter evangelizaverit citra quam nos, anathema sit (Gal., I, 8).*

CAPUT XXX.

Marcionem enim et Valentinum, in catholicam primo doctrinam apud Ecclesiam romanensem sub episcopatu Eleutheri credidisse; donec ob inquietam curio-

- (1) Erravit *Jun. Seml.*
 (2) Errant *Juvius.*
 (3) Perperam credebatur, *neglig. Seml.*
 (4) Ministrata, *Semler unus contra omnes.*
 (5) Mysteriorum, *Rig., ex lib. Agobardi.*
 (6) Perperam et in vacuum (omisso coronata), *Semler. perperam coronata Pam. Rig.*
 (7) Aut si nec perperam, nec in vacuum, *amis. Seml. non perperam, Venet. Gourcy.*
 (8) Curret *Semler.*
 (9) Prior illius doctrinæ *Jun. prior doctrina Wouw. e vet. cod.*

CAP. XXIX.—(a) Quoquo modo sit erratum. Possum autem optima ratione id ipsum nostri temporis aristarchis respondere, qui hactenus errasse Ecclesiam non verentur dicere: Si aliquos Lutheranos aut Calvinistas aut Anabaptistas, liberaunda veritas expectabat, etc. PAM.

(b) Tot virtutes, tot charismata. Nulla hic de virtute aut charitate mentio, sed de potestate edendi miracula, et Spiritus Sancti donis. ALBASP.

CAP. XXX.—(c) In catholicæ primo doctrinam credidisse. Hæc scriptura est codicis antiquissimi. Doctrinam catholicæ, nempe Ecclesiæ; doctrinam toto orbe christiano, id est, universa Ecclesia christiana receptam, catholicæ nomine ab hæreticorum doctrina distinctam. Etenim apud Christianos hæresis vocatur, quod est alicui libitum credere adversus conscientiam fidemve publicam, seu communem gentium christianarum sententiam. ALBASP.

(d) Apud Ecclesiam romanensem sub episcopatu Eleutherii. Sic habet vetus exemplar, et veterum auctorum, atque in primis istius scripta etiam cum hallucinationibus suis representari interest, neque solet Septimius exactissime reddere quæ ab auctoribus sumit. ALBASP.

(e) Eleutherii benedicti. Etiam dum viverent, benedicti vocabantur. De Pudic.: *Benedictus Papa concionarius.* ALBASP.

TERTULLIANI II.

A *sitatem semel et iterum ejecti, novissime in perpetuum dissidium relegati, venena doctrinarum suarum disseminarunt. Atque idem de aliis iudicium, qui virtutibus et miraculis novos se apostolos esse probare nequeunt.*

Ubi tunc Marcion, ponticus nauclerus, stoicæ studiosus? Ubi Valentinus platonice sectator? Nam constat illos, neque adeo olim fuisse, Antonini fere principatu, et (c) in catholicæ primo (12) doctrinam credidisse apud Ecclesiam romanensem, sub episcopatu (d) Eleutherii benedicti (e). donec (15) ob inquietam semper eorum curiositatem, qua fratres quoque vitabant (14) (f) semel et iterum ejecti (g), Marcion quidem cum ducentis sestertiis quæ Ecclesiæ intulerat, novissime in perpetuum dissidium (15) relegati (16), venena doctrinarum suarum disseminaverunt. Postmodum idem Marcion, pœnitentiam confessus (h) cum conditioni (17) datæ sibi occurrit (i), ita pacem recepturus, (j) si cæteros quos perditioni erudisset, Ecclesiæ restitueret, morte præventus est. *Oportebat enim hæreses esse (I Cor., II, 19).* Nec tamen ideo bonum hæreses, quia eas oportebat, quasi non et malum oportuerit esse. Nam et Dominum tradi oportebat; sed vae traditori (*Marc., XIV, 21*)? ne quis (18) etiam hinc hæreses defendat (19). Si (20) et Apellis stemma retractandum est, tam non vetus et ipse quam Marcion institutor et præformator ejus: sed lapsus in fœminam (21) desertor (k) continentiae

LECTIONES VARIANTES.

- (10) Prænuñtiabat *Venet.*
 (11) Suam abest. *Rig. Venet.*
 (12) In catholicam pene *Seml.*
 (15) Donec abest *Franeq.*
 (14) Quam fratres quoque vitabant *Rig.*
 (15) Dissidium *Wouw.*
 (16) Relegatus *Seml. itaque disseminavit.*
 (17) Conditione *subaud. pœnitentiæ, Seml.*
 (18) Quid *Semler.*
 (19) Defendat *Venet.*
 (20) Si *Semler.*
 (21) Fœmina, *id.*

COMMENTARIUS.

(f) Quam fratres quoque vitabant. Sic omnino est in exemplari, ut sit sensus, eorum curiositatem etiam plebi christianæ odiosam fuisse, ut jam communi fratrum voto pellerentur, cum ab episcopo sunt ejecti. RIG.

(g) Semel et iterum ejecti. Qui scilicet accepta pœnitentia perfide et inconstanter uterentur; cujusmodi aliquid significare videtur etiam Irenæus, ubi de Cerdone hæretico. RIG.

(h) Pœnitentiam confessus. Id est, cum publice testatus esset se pœnitere. ALBASP.

(i) Cum conditioni datæ sibi occurrit. Cum in eo esset, ut datæ sibi conditioni satisfaceret. Cum agreditur satisfacere conditioni. RIG.

(j) Si cæteros quos perditioni. Facilius in Ecclesiam hæretici quam ceteri peccatores revocabantur, verum hæresiarchæ non aliter pace donabantur, quam si cæteros quos corrumperant Ecclesiæ reddere niterentur. D. Cypr. ep. ad Ant. de Troph. Euseb., lib. VI, cap. 35. ALBASP.

(k) Continentiæ Marcionensis. Non quod continenter vixerit Marcio, profligatis enim erat moribus, sed quod nuptias prohiberet. LE PR.

(Deux.)

marcionensis, ab oculis sanctissimi magistri Alexandriam recessit; inde post annos (1) regressus non melior, nisi tantum qua jam non marcionites, in alteram foeminam impexit, illam virginem Philumeneam, quam supra edidimus, postea vero immane prostibulum et ipsam, cujus emergemate circumventus, quas (2) ab ea didicit *phaneroseis* scripsit. Adhuc in saeculo supersunt qui meminere eorum, etiam proprii discentes et successores ipsorum, ne se (3) posteriores negare possint. Quamquam et *de operibus suis*, ut dixit Dominus, *revincuntur* (*Matth.*, VII, 16). Si enim Marcion Novum Testamentum a Vetere separavit, posterior est eo quod separavit; quia separare non posset, nisi quod unitum fuit. Unitum ergo ante quam separaretur, postea separatum, posteriorem ostendit separatorem. Item Valentinus, aliter exponens, et sine dubio emendans, hoc omnino quicquid emendat, ut mendosum retro, anterieus fuisse demonstrat (4). Hos ut (5) insigniores et frequentiores adulteros veritatis nominamus. Caeterum et Nigidius nescio quis (6), et Hermogenes, et multi alii qui (7) adhuc ambulant pervertentes vias Dei (8), ostendant mihi ex qua auctoritate prodierunt. Si alium Deum predicant, quomodo ejus Dei rebus et litteris et nominibus utuntur adversus quem praedicant? si eundem, quomodo aliter? (a) Prohent se novos apostolos esse: dicant Christum iterum descendisse, iterum ipsum docuisse, iterum crucifixum, iterum mortuum, iterum resuscitatum: sic enim Apostolos solet facere (9), dare illis praeterea virtutem eadem signa edendi, quae et (10) ipse. (b) Volo igitur (11) et virtutes eorum proferri; nisi quod agnosco maximam virtutem eorum, qua Apostolos in perversum aemulantur: illi enim (c) de mortuis vivos faciebant (12), isti (d) de vivis mortuos faciunt.

- (1) Aliquos, *add. Woww.*
 (2) Quae *Seml.*
 (3) *Se delet idem.*
 (4) Alterius fuisse demonstrat *Seml.*
 (5) Utiq; *Seml.*
 (6) Qui *fran. Seml.*
 (7) Qui, *del. Seml.*
 (8) *Cupis, inserit Semler.*
 (9) Sic enim apostolus descripsit. Solet facere, daret praeterea virtutem eodem signa edendi, quae et ipse; *haec fert in hoc loco Agobardi liber juxta Rigaltium.*
 (10) Ipsi *Seml.*

(a) Prohent se novos apostolos esse, dicant Christum iterum descendisse. Optatus lib. III: *At numquid est alter redemptor? Qui prophetae nuntiaverunt alterum esse venturum? Quis Gabriel iterum ad alteram Mariam locutus est? Quae virgo iterum peperit? Quis virtutes novas aut alteras fecit?* Ric.

(b) Volo igitur et virtutes eorum proferri. Virtutes, hoc est, miracula. *Fdo.*

(c) De mortuis vivos faciebant, isti de vivis, etc. Id Calvino contigisse Genevae testatur in ejus Vita Bolsecus, ut scilicet de vivo mortuum redderet. Illud enarrat nullus Bellarminus, de Notis Eccl. cap. 14, lib. IV. *controv. t. II. Le Pr.*

(d) De vivis mortuos faciunt. Fidelium infirmiores evertunt. Sic lib. de Scorpiace: *Atque ita semel infirmitas quae percussu est, sauciatam fidem vel in haeresim, v. l. in saeculum expirat.* Ric.

CAPUT XXXI.

Id itaque esse verum et dominicum, quod prius sit traditum; falsum, quod posterius.

Sed ab excessu (e) revertar ad principalitatem veritatis (13), et posteritatem mendacitatis (14) disputandam, ex illius quoque parabola: patrociniio, quae bonum semen frumenti a Domino seminatam in primore constituit (15), avenarum autem sterilis semi adulterium (16) ab inimico diabolo (*Matth.*, XIII, 37, 39) postea superducit. Proprie (17) enim doctrinarum distinctionem figurat, quia et alibi verbum Dei seminis similitudo est. Ita ex ipso ordine manifestatur, id esse dominicum et verum, quod sit prius traditum; id autem extraneum et falsum, quod sit posterius inmissum. Ea sententia manebit adversus posteriores quasque haereses, quibus nulla constantia de conscientia competit (18) ad defendendam sibi veritatem.

CAPUT XXXII.

Si interim quaedam sint haereses etiam inde ab aetate apostolica; praescribendum uti evolunt ordinem episcoporum suorum, ita per successiones ab initio decurrentem, ut primus ille episcopus aliquem ex Apostolis aut apostolicis viris habent antecessorem, quemadmodum Smyrnaeorum et Romanorum Ecclesiae; quod cum probare non possim, in communicationem non recipiantur.

Caeterum, si quae audent interserere se aetati apostolicae, ut ideo videantur ab Apostolis traditae, quia sub Apostolis fuerunt, possumus dicere: Edant ergo origines Ecclesiarum suarum: evolunt ordinem episcoporum suorum, ita (f) per successiones ab initio decurrentem (19), ut primus ille episcopus aliquem ex Apostolis, vel apostolicis viris, qui tamen cum Apostolis perseveraverit (20), habuerit auctorem et antecessorem. (g) Hoc enim modo Ecclesiae apostolicae (h) cen-

LECTIONES VARIANTES.

- (11) Et *del. Seml.*
 (12) Suscitabant *Seml.*
 (13) Veritati *Franeq.*
 (14) Mendacitati deputandam, *Seml.*
 (15) Primo constituit, *Paris. Fran.* in primo reconstituit, *Semler.*
 (16) Adulterum *Venet.*
 (17) Pro parte *Seml.*
 (18) Et conscientia concedit *Seml.* constantiae conscientia concedit *Junt.*
 (19) Decurrente *Seml.*
 (20) Perseveraverint *Fran.*

COMMENTARIUS.

CAP. XXXI. — (e) Revertar ad principalitatem veritatis, et posteritatem mendacitatis. Principalitatem dicit, quod statim a principio fuit; posteritatem, quod postea subrepsit. Ric.

CAP. XXXII. — (f) Per successiones. Nihil clarius in tota veterum doctrina, successione rom. pontificum; cujus rei rationem discas a S. Epiphanio, haer. 27, quaest. Carpocratianorum. Le Pr.

(g) Hoc enim modo Ecclesiae apostolicae census suos deferunt. Census suos, hoc est, origines suas. Sic lib. I adversus Marcionem, apostolici census Ecclesiam dixit; et libro de Monogamia, *Census noster transfertur in Christum.* Ric.

(h) Census suos deferunt. Interpretes hic per census, auctoritatem atque dignitatem intelligendam esse censent; ego vero originem significari, ut ex variis locis et hisce verbis, *omne genus ad originem suam censea-*

sus suos deferunt : (a) sicut Smyrnæorum Ecclesia (1) Polycarpum ab Joanne conlocatum refert : (b) sicut Romanorum, (c) Clementem a Petro ordinatum edit (2) ; proinde (3) utique et ceteræ exhibent quos ab Apostolis (4) in episcopatum constitutos apostolici seminis traduces habeant (5). Confinçant tale aliquid Hæretici. Quid enim illis post blasphemiam illicitum est ? Sed etsi confinxerint, nihil promovebunt. Ipsa enim doctrina eorum cum apostolica comparata, ex diversitate et contrarietate sua pronuntiabit, neque apostoli alicujus auctoris esse, neque apostolici ; quia sicut Apostoli non diversa inter se docuissent, ita et apostolici non contraria Apostolis edidissent, nisi illi qui ab Apostolis didicerunt (6) aliter prædicaverunt. Ad hanc itaque formam probabuntur (7) ab illis ecclesiis, quæ licet nullum ex Apostolis, vel apostolicis, auctorem suum proferant, ut multo posteriores, quæ denique quotidie instituuntur ; tamen in eadem fide conspirantes, non minus apostolicæ deputantur, (d) pro consanguinitate doctrinæ. Ita omnes hæreses ad utramque formam nostris Ecclesiis provocatæ, probent se quaqua putant apostolicas. Sed adeo nec sunt, nec probare possunt quod non sunt, nec recipiuntur in pacem et communicationem ab Ecclesiis quoquo modo apostolicis, scilicet (e) ob diversitatem sacramenti nullo modo apostolicæ.

CAPUT XXXIII.

Quid quod jam tum ab Apostolis et demonstratæ et egeratæ fuerint, ex quibus et reliquis hæreses omnes sua semina sumpsisse.

Adhibeo super hæc ipsarum doctrinarum recognitionem, quæ tunc sub Apostolis fuerunt, ab iisdem Apostolis et demonstratæ et (8) dejeratæ. Nam et sic facilius traducuntur, dum, aut jam tunc fuisse deprehenduntur, aut ex illis quæ jam tunc fuerunt, semina

A sumpsisse. Paulus, in prima ad Corinthios (XV, 12), notat negatores et dubitatores resurrectionis. Hæc opinio propria (9) Sadducæorum ; partem ejus usurpat Marcion, et Apelles, et Valentinus, et si qui alii resurrectionem carnis infringunt. Et ad Galatas scribens (V, 2), invehitur in observatores et defensores circumcisionis et legis : Hebionis hæresis (10) est. Timotheum instruens (I Tim., IV, 3.), nuptiarum quoque interdictores suggillat : ita instituunt Marcion et Apelles ejus secutor. Æque tangit eos, qui dicerent *factam jam resurrectionem* (II Tim. II, 3) : id de se (11) Valentiniani asseverant. Sed et cum *genealogias indeterminatas* nominat (I Tim. I, 4), Valentinus agnoscitur ; apud quem Æon ille nescio qui novi, et non unius nominis, generat e sua Charite (12) Sensum et Veritatem ; et hi æque procreant duos, Sermonem et Vitam ; dehinc et isti generant Hominem et Ecclesiam : estque hæc prima ogdoas (13) æonum. Exinde decem alii, et duodecim reliqui æones miris nominibus oriuntur, in meram (14) fabulam triginta æonum. Idem apostolus, cum improbat elementis servientes, aliquid Hermogenis (15) ostendit, qui, materiam non natam introducens, Deo non nato eam comparat, et ita matrem elementorum deam faciens, potest ei servire quam Deo comparat. Joannes vero, in Apocalypsi, *idolothyta edentes et stupra committentes* jubet (16) castigare : sunt et nunc alii nicolaïtæ, Caiana (17) hæresis dicitur. At in epistola eos maxime antichristos vocat, qui Christum negarent in carne venisse, et qui non putarent Jesum esse Filium Dei : illud Marcion, hoc Hebion vindicavit. Simonianæ autem magiæ disciplina, angelis serviens, utique et ipsa inter idolatrias deputabatur, et a Petro Apostolo in ipso Simone damnabatur.

CAPUT XXXIV.

Atque adeo cum habeant cum illis consortium suæ præ-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Habens, *add. Fran. Paris.*
- (2) Itidem *Venet. id et Seml.*
- (3) Perinde *Venet.*
- (4) Apostoli *Seml.*
- (5) Habent *Latin. Jun.*
- (6) Desciverunt et *Seml. Gourcy.*
- (7) Provocabuntur *Seml.*
- (8) Ejeratæ *Fran.*
- (9) Prima *Semler. Pam.*

- (10) Sic, *add. Semler.*
- (11) Sic se *Semler.*
- (12) Et sua charitate *Semler.*
- (13) Prima hæc ideo decas *Seml. prima ogdoade Paris. Fran. de qua prima hæc est ogdoas, adhuc Seml.*
- (14) Miram, *alii.*
- (15) Aliquem Hermogenem *Seml.*
- (16) Jubetur *Paris. Venet. Fran. Rig.*
- (17) Caiana *Semler.*

D

COMMENTARIUS.

tur, licet colligere. *Adv. Marc.*, lib. IV, c. 5 : *Quarum si censum requiras.* ALBASP.

(a) *Sicut Smyrnæorum, etc.* Irenæus lib. III Polycarpum ab Apostolis in ea quæ est Smyrnæorum ecclesia constitutum fuisse tradit. RIC.

(b) *Sicut Romanorum Clementem.* Hieronymus Catal. script. eccles. : *Clemens quartus post Petrum Romæ episcopus. Siquidem secundus Linus fuit, et tertius Cletus ; tametsi plerique latinorum secundum post Petrum apostolum putent fuisse Clementem.* Irenæus sic tradiderat, beatos Apostolos Lino episcopatum administrandæ Ecclesiæ commendasse ; successisse autem Lino Anacletum, post eum tertio loco ab Apostolis episcopatum Clementi delatum. RIC.

(c) *Clementem a Petro ordinatum.* Quasi etiam vivente Petro episcopatum Romæ gesserit Clemens, et Apostolis apostolatu suo fungentibus, viri apostolici

passim in varios episcopatus fuerint tributi. Et tamen post passionem Domini statim Jacobum apostolum fratrem Domini ab ipsis Apostolis Hierosolymorum episcopum fuisse constitutum legimus, Petro jam apostolatum principaliter exercente. Hoc vero sic evenisse ait Chrysostomus, propterea quod Petrum Christus ordinasset *διδάσκων τῆς οἰκουμένης* (hom. in Joan., cap. XXI). Hic Tertulliani locus aperte indicat non esse Tertulliani versus, unde nonnulli successiones episcoporum romanorum constitui certo posse arbitrantur. RIC.

(d) *Pro consanguinitate doctrinæ.* Consanguineæ sunt doctrinæ quæ ab uno eodemque auctore sunt traditæ, quasi ab uno parente. Sic ipse, lib. I de Cultu Fœm., *consanguineas materias* dixit. Sic Chalcidius, *domesticas et consanguineas rationes.* RIC.

(e) *Ob diversitatem sacramenti.* Similiter ab inter-

dicationis, habere etiam damnationis consortium, A maxime cum ab Apostolis prænuntiata fuerint.

Haec sunt, ut arbitror, genera doctrinarum adulterinarum, quæ sub Apostolis fuisse ab ipsis Apostolis discimus; et tamen nullam invenimus institutionem, inter tot diversitates (1) perversitatum, quæ de Deo creatore universorum controversiam moverit. (a) Nemo alterum Deum ausus est suspicari. Facilius de Filio quam de Patre hæsitabatur, donec Marcion præter Creatorem alium Deum solius honoris induceret; Apelles creatorem angelorum (2) nescio quem gloriosum superioris Dei, faceret Deum legis et Israelis, illum ignem affirmans; Valentinus æonas suos spargeret, et unius æonis vitium in originem deduceret Dei creatoris. His solis, et his primis B revelata est veritas Divinitatis, majorem scilicet dignationem et pleniorum gratiam a diabolo consecutus, qui Deum sic quoque voluerit æmulari, ut de doctrinis venenorum, quod Dominus negavit, ipse faceret discipulos super magistrum. Eligant igitur sibi tempora universæ hæreses, quæ quando fuerint, dummodo (3) intersit quæ quando, dum (4) de veritate non sint. Utique quæ ab Apostolis nominatæ non (3) fuerunt, sub Apostolis (6) fuisse non possunt: si enim fuissent, nominarentur et ipsæ, ut et ipsæ coercedæ. Quæ vero sub Apostolis fuerunt, in sua nominatione damnantur (7). Sive ergo eadem nunc (b) sunt aliquanto expolitiores, quæ sub Apostolis rudes, habent suam exinde damnationem; sive aliæ quidem fuerunt, aliæ autem postea obortæ (8), quidam ex illis (9) C usurpaverunt, (c) habendo cum eis consortium prædicationis, habeant necesse est etiam consortium

damnationis; præcedente illo sine (10) supradicto posteritatis, quo, etsi nihil de damnationis participarent (11), de ætate sola præjudicarentur; tanto magis adulteræ, quanto nec ab (12) Apostolis nominatæ. Unde firmiter constat, has esse, quæ adhuc tunc nuntiabantur futuræ.

CAPUT XXXV.

Nullam autem e contrario dictarum præscriptionum competere adversus nostram disciplinam.

His definitionibus provocatæ a nobis et revictæ hæreses omnes, sive quæ (13) posteræ, sive quæ coætaneæ Apostolorum, dummodo diversæ; sive generaliter, sive specialiter notatæ ab eis, dummodo prædamnatæ; audeant respondere et ipsæ aliquæ ejusmodi præscriptiones adversus nostram disciplinam. Si enim negant veritatem ejus, debent probare illam quoque hæresin esse (14), eadem forma revictam, qua ipsæ revincuntur; et ostendere simul ubinam quærenda sit veritas, quam apud illas non esse jam constat. Posterior nostra res non est, imo omnibus prior est: hoc erit testimonium veritatis, ubique occupantis principatum. (15) Ab Apostolis utique non damnatur, imo defenditur: hoc erit indicium proprietatis. Quam enim non damnant (16), qui (17) extraneam quamque damnaverunt (18), suam ostendunt, ideoque et defendunt.

CAPUT XXXVI.

Percurrenti enim Ecclesias apostolicas, apud quas adhuc ipsæ cathedræ apostolorum suis locis præsentur, et inter eas Romanam, unde nobis quoque auctoritas præsto est (ubi Petrus et Paulus coronati) constabit eandem ab Apostolis suam potasse fi-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Ut diversitates *Seml.*
- (2) Angelum *Semler.*
- (3) Dum non *Rhen.* tum non *Jun.* non *Wouw.*
- (4) Dum *abest Rhen.*
- (5) Sub apostolis non *Rhen.*
- (6) Eas dicere *add. Fran.* sub Apostolis *desunt Rhen.*
- (7) Dignantur *Rhen.*
- (8) *Add.* sunt et *Fran. Paris.*
- (9) Quasdam ex illis *Rhen.*

- (10) Fune *Jun.*
- (11) Participarentur *Rhenan.*
- (12) Ab *deest Paris.*
- (13) Qua *Ithen.*
- (14) Esse *deest Rhen.*
- (15) Præfigitur quod *Fran. Paris.*
- (16) Enim damnant *Seml.*
- (17) Quasi *Wouwer.*
- (18) Extranea quamque non damnaverunt *Fran. Paris.*

COMMENTARIUS.

pretum sententia recedam, cum aiunt per sacramentum intelligi juramentum, quod fideles, paulo antequam lavarentur, in limine Ecclesiæ dicerent. Nam sacramentum sexcentis pene locis pro fide ac religione christiana accipitur. *ALBASP.*

CAP. XXXIV. — (a) *Nemo alterum Deum, etc.* Hæreticorum provectorum, inquit Quintinus, sive progressum vides, de quibus illud e philosophica schola dicitur quam verissime: Parvus error in principio, maximus est in fine. Bis in synodo Gangrensi declarare conabamur, vulpes istas invicem caudis colligari, scilicet, unius alicujus hæreseos reum, paulatim fieri reum ceterarum, totumque demum comburi; sunt enim concatenatæ. *PAM.*

(b) *Sunt aliquando expolitiores. Audis, inquit Quintinus, hæreses rudes primum, deinde factas expolitiores.* Ab annis quadraginta sic etiam novari cœperunt hæreses, ut quanto quis in græcitate et latinitate nescio qua peritior extiterit hæreticus, tanto plausibilior atque receptor fuerit: pure, et torse, et munde loquitur. Inde sectatores istius eloquentiæ colligunt. Ergo pura, tersa, munda est hæresis. Admodum re-

prehensibile est graves etiam theologos istis facundiæ humanæ verbis, et elegantioribus efferris. Num bona sit dictio, quæruunt. Atqui meminisse nos oportet, quod nulla est in aliquo christiano bona dictio, quæ pariter non sit in Christo Jesu benedictio. Bonas istas dictiones, et rhetoricationes relinquamus Cresconii grammaticis, ut fecit Augustinus. Sacra sincere tractantibus non conveniunt, ut neque matronæ cerussa, neque hovi ceroma. *PAM.*

(c) *Habendo cum eis consortium.* Gelasius primus, inquit idem Quintinus, afer, etiam simile cum Tertulliano scribit, inquit: Quicumque in hæresim semel damnatum labitur, ejus damnatione scipsum involvit, 24, q. 1 c. 1. Eodem pertinent definitiones concilii Chalcedonensis et aliorum, ubi expresse cavetur, de semel definitis amplius dubitare non licere, sed cum illis quorum sectantur hæresin esse condemnandos, et participationem, ut loquitur auctor, cum damnationis hæresibus, id est, uti interpretatur Quintinus, jam damnatis, ut fictitium, quod fictum est, donatitium, dedititium, conductitium. *PAM.*

dem, per quam aqua signat, Spiritus Sanctus vestit, A
Eucharistia pascit.

Age jam, qui vales curiositatem melius exercere in negotio salutis tuæ, (a) percurrere Ecclesias apostolicas, apud quas (b) ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsentent (1); apud quas (c) ipsæ authenticæ litteræ eorum recitantur, sonantes vocem et (d) repræsentantes faciem uniuscujusque (2). Proxima (3) est tibi Achaia? habes Corinthum. Si non longe es a Macedonia, habes Philippos, habes Thessalonicenses (4). Si potes in Asiam tendere, habes Ephesum. Si autem Italiae adjaces (5), habes Romam (6), (e) unde nobis quoque auctoritas præsto est (7). Ista quam felix (8) Ecclesia! (f) cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderunt; (g) ubi Petrus passioni Dominicæ adæquatur; ubi Paulus Joannis (h) exitu coronatur; ubi Apostolus Joannes, posteaquam, in oleum igneum demersus, nihil passus est, in insulam relegatur; videamus quid didicerit, quid docuerit, cum Africanis quoque Ecclesiis contesserarit (9). Unum Deum novit, creatorem universitatis, et Christum Jesum ex virgine Maria Filium Dei creatoris, et carnis resurrectionem; Legem et Prophetas cum evangelicis et apostolicis lit-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Præsidentur *Rhen*.
- (2) Et... uniuscujusque *delev. Seml. post Rhen.*
- (3) Proxime *Franeq.*
- (4) Habes Thessalonicenses *delev. Seml. post Rhen.*
- (5) Adjiceris *Rhen.*
- (6) Romanam *Rhen.*
- (7) Statuta *add. Rhen.* ista quam *desunt apud eund.*
- (8) Statu felix *Fran.* statu tam felix *Seml.*
- (9) Contestatur *Rhen.* contesseratur *Pithæus.*
- (10) Importat *Womv.* plantat *Seml.* portat *Rhen.*
- (11) Fidem eam *Paris. Fran.* eam *negl. Rhen.*

CAP. XXXVI. — (a) Percurre Ecclesias apostolicas. Hoc etiam præcipit Augustinus (lib. II de Doctrina christ. 8): In canonicis, inquit, Scripturis Ecclesiarum catholicarum quamplurium auctoritatem sequamur; inter quas sine illis sunt, quæ apostolicas sedes habere et epistolæ accipere meruerunt. RIC.

(b) Ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsentent. Et est sane venerationis argumentum, ipsas adhuc cathedras Apostolorum suis locis in memoriam et honorem Apostolorum prædesse, successoribus infra sedentibus. Sed verius, mea quidem sententia, fuerit, cathedras Apostolorum dici principales ecclesias, ab ipsis videlicet Apostolis constitutas, quæ adhuc ætate Tertulliani suis locis præsidebant, tanquam aliarum matricum; qualis in Achaia Corinthus; in Macedonia Philippi, Thessalonica; in Asia, Ephesus; in Italia, Roma. RIC.

(c) Ipsæ authenticæ litteræ eorum recitantur. Lingua scilicet eadem qua fuerant ab Apostolis conscriptæ, sonantes vocem uniuscujusque. Sic ipse, lib. de Monog., ad græcum authenticum Pauli provocat. RIC.

(d) Repræsentantes faciem uniuscujusque. Quantum scilicet imaginari fas est cogitantibus. RIC.

(e) Unde nobis auctoritas præsto est. Sic lib. IV ad Marcionem: Quid etiam Romani de proximo sonent. RIC. — Unde nobis quoque auctoritas. Convineret hic locus hæreticos, qui universalem Pontifici rom. auctoritatem adimunt, ut intra præfecti urbeci jurisdictionem quæ intra C. L. clauderetur, adstringant. Dicam hac de re alio loco: moneo tantum infinitis in locis a SS. Patribus dictum, B. Petrum ordinatum fuisse τῆς οὐλινθενέως ἀποστόλων; ita Chrysost., hom. in

teris miscet, et inde potat (10) fidem; eam (11) (i) aqua signat, (j) Sancto Spiritu vestit, eucharistia pascit, ad martyrium (12) exhortatur, et ita adversus hanc institutionem neminem recipit. Hæc est institutio, non dico jam quæ futuras hæreses prænuntiabat, sed de qua hæreses prodierunt. Sed non fuerunt ex illa (13), ex quo factæ sunt adversus illam. Etiam de olivæ nucleo mitis et optimæ (14) et necessariæ (15) a-per oleaster oritur; (k) etiam de papavere ficus gratissimæ et suavissimæ ventosa et vana caprificus exurgit (16). Ita et hæreses de nostro frutice, non nostro genere; veritatis grano, sed mendacio sylvæ estres (17).

CAPUT XXXVII.

B Cum igitur iis veritas adjudicetur quicumque in ea regula incedimus, quam Ecclesia ab Apostolis accepit; constare propositum suum non esse admittendos hæreticos ad ineundam de Scripturis provocationem, cum christiani non sint, et proinde exhereditari a possessione christianarum litterarum.

Si hæc ita se habent, ut veritas nobis adjudicetur, quicumque in ea regula incedimus quam Ecclesia ab Apostolis, Apostoli a Christo, Christus a Deo tradidit (18), constat ratio propositi nostri, definitis non es-

LECTIONES VARIANTES.

- (12) Martyrio *Fran. Paris. Pam.* martyrium *Rig. Venet. Rhen. Seml.*
- (13) Non omnes ex illa *Rhen.*
- (14) Optimæ *Rhen.*
- (15) Suavissimæ *Rhen.*
- (16) Suavissimæ, ventosa et vana caprificus exurgit *Rhen. nec amplius aliud.*
- (17) De nostro fructificaverunt, non nostræ: degeneres varietatis grano, et mendacio sylvestres *Rhen.* degeneres vanitatis grano *Juv.*
- (18) Accepit *Pam.*

COMMENTARIUS.

cap. XXI Joan. Deinde synodus Chalcedon., act. 16: ἡ ἐκκλησία Ῥώμης πάντοτε ἔσχε τὰ πρεσβυτεία. Ecclesia romana primas semper tenuit. LE PR.

(f) Cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderunt. Totam doctrinam dicit, summam totius doctrinæ christianæ, quam in martyrio pro Christi nomine fortiter obeundo consistere toties prædicat, ut videlicet animam illi tam bene merenti nostram reponamus, qui suam pro nobis, non immerentibus tantum, verum et male meritis posuit ac prodegit. LE PR.

(g) Ubi Petrus passionis Dominicæ. Hæc sane Petrum Romam vidisse testantur, ut Paulum et Joannem, quorum hic etiam sit mentio. Omnes autem invicem adæquantur martyrii constantia. Tertull. hoc libro de Præscrip. hæc: Bene quod Petrus Paulo et in martyrio adæquatur. Irenæus (lib. III, cap. 1) Petrum et Paulum Romæ evangelizasse et fundasse Ecclesiam asserit; et cap. 3, magnificum Ecclesiæ rom. adscribit elogium: maximæ et antiquissimæ et omnibus cognitæ, a gloriosissimis duobus apostolis Petro et Paulo Romæ fundatæ et constitutæ Ecclesiæ. LE PR.

(h) Joannis. Scilicet, Baptistæ, capite abscisso. SEMLER.

(i) Aqua signat. Baptismo, fidei signaculo. LE PR.

(j) Sancto Spiritu vestit. Ipse, libro de Monog.: Nos autem Jesus summus sacerdos et magnus Patris de suo vestiens (quia qui in Christo tinguntur, Christum induerunt) sacerdotes Deo Patri suo fecit; et lib. de Baptismo: Obsignatio baptismi, vestimentum fidei. LE PR.

(k) Et jam de papavere ficus. Ficus pomum dicere, etiam in senatu Cato non dubitavit. Postea tamen

se admittendos hæreticos ad ineundam (1) de Scripturis provocationem, quos sine Scripturis probamus ad Scripturas non pertinere. Si enim hæretici sunt, christiani esse non possunt; non a Christo habendo quod de sua electione sectati hæreticorum nomine (2) admittunt. Ita non christiani, nullum jus capiunt christianarum litterarum. Ad quos merito dicendum est: Qui estis? quando, et unde venistis? quid in meo agitis, non mei? quo denique, Marcion, jure sylvam meam cædis? qua licentia, Valentine, fontes meos transvertis? qua potestate, Apelles, limites meos commoves (3)? Quid hic cæteri ad voluntatem vestram seminatis et pascitis? Mea est possessio; olim possideo (4); habeo origines firmas, ab ipsis (5) auctoribus quorum fuit res. Ego sum hæres Apostolorum. Sicut caverunt testamento suo, sicut fidei commiserunt (6), sicut adjuraverunt, ita teneo. Vos certe ex hærelaverunt semper et abdicaverunt, ut extraneos, ut inimicos. Unde autem extranei et inimici Apostolis hæretici, nisi ex diversitate doctrinæ, quam unusquisque de suo arbitrio adversus Apostolos, aut protulit, aut recepit?

CAPUT XXXVIII.

Maxime cum illis non possit succedere corruptela doctrinæ sine corruptela instrumentorum, usurpata in Scripturis detractio, vel adjectione, vel transmutatione, et interpolatione, qua alius manu Scripturas, alius expositione intervertit.

Illic igitur et Scripturarum et expositionum adulteratio deputanda est, ubi diversitas doctrinæ invenitur. Quibus fuit propositum aliter docendi, eos necessitas coegit (7) aliter disponendi instrumenta doctrinæ. Alias enim non potuissent aliter docere, nisi aliter haberent per quæ docerent (8). Sicut illis non potuissent succedere corruptela doctrinæ sine corruptela instrumentorum (9) ejus; ita et nobis (10) integritas doctrinæ non competisset sine integritate eorum, per quæ

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Ad eandem *Paris.* ad eundam *Rhen.*
 (2) Nomina *Rig.* nomen *Jun.*
 (3) Mea est possessio, *add. Rig. Fran. Paris. Venet.*
 (4) Prior possideo, *add. in iisdem.*
 (5) Et ipsis *Rhen.*
 (6) Fideicommissum, *una voce mavult Jun. ex jure-*
consult. usu.
 (7) Instituit *Rhen.*
 (8) Hæresim, *add. Fran. Paris.*
 (9) Sine corruptela instrumentorum *non leg. in Rhen.*
edit.
 (10) Et a nobis *add. Rig. Venet.*
 (11) Ei et in Scripturis *Rhen.*

inter auctores juris hæsitatum fuit, an pomorum appellatione venirent ficus. Grossos dici et litteris quidem sacris, minime ignoravit Septimius; sed Plinianæ descriptionis historiæ nonnihil a fructu differentes. Itaque maluit usurpare nomen papaveris, cui sane et forma et colore, et seminalibus granis, et lacte persimilis est nondum matura ficus. RIGALTIIUS.

CAP. XXXVIII. — (a) *Neque enim si Valentinus.* Diversæ sunt, inquit Quintinus, istorum duorum hæresiarum sententiæ circa biblicas et sanctas Scripturas admittendas. Marcion de Veteri Testamento nihil recipiebat, et de Novo quædam decerpserat, ac in duos libros descripserat, ex Evangelio Lucæ, rejectis

A doctrina tractatur. Etenim quid contrarium nobis in nostris? quid de proprio intulimus, ut aliquid contrarium ei quod esset (11) in Scripturis deprehensum, detractio, vel adjectione, vel transmutatione remediarem? Quod sumus, hoc sunt (12) Scripturæ ab initio suo; ex illis sumus, antequam aliter fuit (13), antequam a vobis interpolarentur. Cum autem omnis interpolatio posterior credenda sit, veniens utique ex causa æmulationis, quæ neque prior, neque domestica unquam est ejus quod æmulatur, tam incredibile est sapienti cuique, ut nos adulterum stylum intulisse videamur Scripturis, qui sumus et primi et ex ipsis (14), quam illos non intulisse, qui sunt et posterius et adversi. Alius manu Scripturas, alius sensus expositione intervertit. Neque enim si Valentinus (a) integro instrumento uti videtur, non callidior ingenio, quam Marcion, manus intulit veritati (15). Marcion enim exerte et palam (b) machæra, non stylo usus est; quoniam (c) ad materiam suam cædem Scripturarum confecit. Valentine autem pepercit; quoniam non ad materiam Scripturas, sed materiam ad Scripturas excogitavit; et tamen plus abstulit, et plus adjecit, auferens proprietates singulorum quoque verborum, et adiciens dispositiones non comparantium rerum.

CAPUT XXXIX.

In eo comparandi illis qui Virgilio centonas et Homero centonas composuisse leguntur.

Hæc sunt (16) ingenia de spiritalibus nequitæ, cum quibus luctatio est nobis, fratres, merito contemplanda, fidei (17) necessaria, ut electi manifestentur, ut reprobi detegantur. Et ideo habent vim, et (18) excogitandis instrumendisque erroribus facilitatem (19), non adeo mirandam, quasi difficilem et inexplicabilem, cum de sæcularibus quoque scripturis exemplum præsto sit ejusmodi facilitatis. Vides hodie (20)

- (12) Hæc sunt. Inde scriptura *Rhen.* hoc sunt. Unde scripturæ; *Jun.* hoc sunt Scripturæ jam inde ab initio suo, ex illis *Wouav.*
 (13) Antequam nihil aliter fuit *Rhen.* antiquum nihil aliter fuit *Jun.*
 (14) Sumus a principio et primi, quam *Rig. Venet.*
 (15) Manus intulit veritati *non leg. in Rhen. edit.*
 (16) Erant *Rig. Venet.*
 (17) Contemplandæ fidei *Rhen.*
 (18) In *add. Rig. Venet.*
 (19) Felicitatem, *Rig. Venet.*
 (20) Quo jus hodie *Rhen.* vis hodie *Fran. Par.* qui vis hodie *Jun.* cujus hodie *antiq. manus.*

COMMENTARIUS.

alii, et ex aliquibus epistolis Pauli apostoli, resecans ex ipsis quidquid suæ non conveniebat. Hoc est omnia sint dubio negare. PAM.

(b) *Machæra non stylo usus est.* Machæra, cultrum Græcis significat. Nam de instrumento sacro, Acta Apostolorum, Apocalypsin, Evangelii Lucæ partem, et partem Paulinaram Epistolarum resecavit. RHEX.

(c) *Ad materiam suam cædem Scripturarum confecit.* Convenientius quidquam dici non potuit adversus recentiores hæreticos, quam hæc in Marcionem; eadem enim Scripturarum in illis videas, sed variant atque pro libitu oscitantis aut imperiti homuncionis discrepantem. Quanvis enim Ecclesia toties canoni-

ex Virgilio (a) fabulam in totum aliam componi (1), A materia secundum versus, versibus secundum materiam concinnatis. (b) Denique Osidius (2) Geta Medeam tragœdiam (c) ex Virgilio pleni sine exsuxit (3). Meus quidem propinquus ex eodem poeta inter cœtera styli sui otia (d) Pinacem Cebetis explicuit. (e) Homero-centones etiam vocari solent, qui de carminibus Homeri propria opera more centonario ex multis hinc inde compositis in unum sarcinunt corpus. Et utique fecundior divina litteratura ad facultatem cujuscunque (4) materiæ. Nec periclitor dicere ipsas quoque Scripturas sic esse ex Dei voluntate dispositas, ut hæreticis materias subministrarent, cum legam oportere hæreses esse, quæ sine Scripturis esse non possunt.

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Composit Jun.
 (2) Ovidius Geta *Fran.* Osidius Geta *Paris.* Ovidius ita Jun. Hosidius Geta *Rig. Venet.*
 (3) Expressit *Rhen.*
 (4) Cujusque *Rig. Venet.*
 (5) Sed quæritur *Rhen.*
 (6) Interpretetur *Rig. Venet.*

- B (7) Pares *Rhen.*
 (8) In præfig. *Rhen. Pam.*
 (9) Expiationem *Rhen. Pam.*
 (10) Sic adhuc *Fran. Paris.*
 (11) Memini deest *Fran. Paris.*
 (12) Mithræ, *Rhen. Fran. Paris.*

COMMENTARIUS.

eos libros numeraverit, ii tamen omnino surdi fiunt. Imo Calvinus (*lib. 1 Instit. cap. 7, § 1, 2, 4*) scribit Ecclesiæ non esse judicare qui libri divinæ sint auctoritatis; sed hoc pertinere ad arcanum spiritus testimonium. Impias voces! LE PR.

CAP. XXXIX. — (a) *Fabulam in totum.* Est figura græca, cui dicit, totum aliam, id est, secundum totum, vel in toto aliam. RHEN.

(b) *Denique Hosidius Geta.* Liber Agobardi, *Vosidius*: Ursini, *Osidius*. Apud Dionem scribitur $\Gamma\omega\sigma\delta\iota\sigma\varsigma \delta\ \Sigma\iota\delta\iota\sigma\varsigma\ \Gamma\epsilon\tau\alpha\varsigma$ legendum $\Gamma\omega\ \Theta\sigma\tau\delta\iota\sigma\varsigma$. Fertur senatus-consultum sub Claudio Cæs. factum Cn. Hosidio Geta L. Vagellio Coss. erutum Neapoli anno Chr. MDC. III. C adversus eos qui negotiandi causa emissit quod ædificium, ut diruendo plus adquirerent quam quanti emissent, et cruentissimo genere negotiationis inimicissimam in pace faciem inducerent ruinis domuum villarumque. *Rig.* — *Hosidius Geta.* Hujus poetæ stolidum opus ad nostra usque pervenit tempora; constat porro 461 versibus in manuscriptis a Salmasio re-
 pertis, partimque editis a P. Scriverio in *Collectaneis vet. Tragic.*, post *Senecam*, p. 187, 190, universim vero a Burmanno in *Anthologia lat.*, t. 1, p. 148, 186. Nonnulli autem perpèram putaverunt tragœdiam istam eandem esse cui titulum similem inscripsit Ovidius, unde Quintilianus, *Inst. Orat.* VIII, 5, desumpsit versiculum hunc:

Servare potui: perdere an possim rogas!

Atque propterea commentiti sunt legendum esse in Tertulliano nostro *Ovidium*, potiusquam *Hosidium* aut *Osidium*. Sed in ejusmodi errorem non impègissent, si modo advertere voluissent, ex citato a Quintiliano versu Medeam Ovidii iambris præsertim concinnatam fuisse, hanc vero quæ exstat hexametris constare. Alii etiam fluxerunt Hosidium Getam de quo nobis poeta sermo est, consules subrogatum fuisse sub Claudio principe, anno 48 post Christum natum, eundem scilicet de quo nonnulla conscripsit Dio, l. IV, et quem memorat Reinesius ex inscriptione quadam (*Inscrip.*, pp. 475, 477), nominat quoque Domi (Marmi, p. 84); sed verba quibus Tertullianus usus est unum ex ejus cœvis potius designant. Præterea vix credid-
 rim sub Claudio jam principe, quo tempore adhuc florebat romana litteræ, centones fuisse usurpatos (*Burmann, loc. cit.*). Ludus enim iste puerilis, quem æque ut cætera notasse scholicia nugalia videtur censura sua auctor vetus in hunc modum:

Turpe est difficiles habere nugas,
 Et stultus labor est ineptiarum,

CAPUT XL.

Fieri hæc autem eodem diaboli instinctu, qui ipsas quoque res sacramentorum divinarum in idolorum mysteriis æmulatur; exempli gratia, qui quosdam tinguit, expiationem delictorum de lavacro repromittit, signat in frontibus, celebrat et panis oblationem.

Sequetur (5), a quo intellectus intervertatur (6) eorum quæ ad hæreses faciant? A diabolo scilicet, cujus sunt partes (7) intervertendi veritatem, qui ipsas quoque res sacramentorum divinarum, (8) idolorum mysteriis æmulatur. Tingit et ipse quosdam, utique credentes et fideles suos; (f) expositionem (9) delictorum de lavacro repromittit; et si adhuc (10) memini (11), (g) Mithra (12)(h) signat illic in

non alias viguit profecto quam cum depravatæ jam essent litteræ.

Et vero exemplis a Tertulliano adhibitis complura alia postmodum addi potuerunt. Ducentis fere post ipsum annis, matrona quædam Proba Falconia nomine, Adelphi proconsulis uxor, Hortæ nata in antiquo Italiæ oppido, poema edidit latinum ad nos utique transmissum, in universum, Medæ Osidianæ instar, Virgilii versibus constans aut saltem hemistichiis. Versatur autem circa Veteris Testamenti historiam (*Fabricius, Biblioth., med. et inf. lat., tom. II, p. 142 et seq. ed. Mansii*). Ausonius, circa eadem tempora, epithalamium lascivia refertum confecerat cui titulum dederat, *Centio nuptialis*, eadem omnino ratione. Permulti poetæ modernæ latinitatis *Centones virgilianos* et ipsi composuerunt. Sed quoniam omnes eos referre nimis longum esset, adeat Fabricium lector, si velit, *Bihot. lat.*, t. 1, pp. 584, 586, edit. Ernesti, quantum et ille silentio omiserit Stephanum Plurreum domus S. Victoris canonicum regularem, auctorem poematis de Vita Jesu Christi, cujus fragmentum reperias in art. *Centon. Dictionarii de Trévoux*.

EDD. ex opere DE GOURCY.

(c) *Medeam tragœdiam ex Virgilio plenissime exsuxit.* Ea tragœdia exstat penes Cl. Salmasium, unde aliquot versus editi a P. Scriverio in *Collectaneis veterum Tragic.* *Rig.*

(d) *Pinacem Cebetis.* Cebes Thebanus secta pythagoricus, si Pamelio fidem adhibeas, scripsit dialogos tres, e quibus primus *Pinax vitæ humanæ* seu Tabula inscriptus, jam olim in Italia, Gallia et Germania excusus, et in pictura etiam expressus, in quo depingitur iter ad virtutem et voluptatem, et domus utriusque: opus, ait clarissimus abb. de Gourcy, stoica sapientia plenum. EDD.

(e) *Homero-centones qui de carminibus Homeri propria opera.* Hujusce artis centonariæ vetus exemplum exstat apud Irenæum (*lib. I adversus hæres.*). *Rig.*

CAP. XL. — (f) *Expositionem delictorum.* Sic habet liber Agobardi. Expositionem dixit pro depositione. Atque ita etiam Cyprianus, epist. ad Jubaianum: *Peccata antiqua non exposuerit, hoc est, non deposuerit.* *Rig.*

(g) *Mithra signat illic in frontibus.* Illic, in castris scilicet tenebrarum, seu Satanæ. *Rig.*

(h) *Signat in frontibus milites suos.* Æmulatione scilicet signaculi jam xvo Tertulliani inter Christianos usitatissimi. Sic enim lib. de Corona: *Quæcumque nos conversatio exercet, frontem crucis signaculo terimus.* Itaque adeo perfusorie adhiberi cœpit, ut etiam ii qui Circo non abstinebant, hujusce tamen

frontibus milites suos; celebrat et panis oblationem. **A** et imaginem resurrectionis inducit, et (a) sub gladio redimit coronam. Quid? quod et summum Pontificem unius nuptiis (1) statuit, habet et virgines, habet et continentes. (b) Cæterum, si Numæ Pompilii superstitiones revolvamus, si sacerdotalia officia, insignia, et privilegia, si sacrificalia (2) ministeria, et instrumenta, et vasa ipsorum sacrificiorum, ac piaculorum et votorum, curiositates consideremus, nonne manifeste diabolus (c) morositatem illam judicæ legis imitatus est? Qui ergo ipsas res, de quibus sacramenta Christi administrantur, tam æmulanter affectavit exprimere in negotiis idololatriæ, utique et idem et eodem ingenio gestit et potuit instrumenta quoque divinarum rerum (d) et sanctorum christianorum, sensum de sensibus, verba de verbis, parabolas de parabolis profanæ et æmulæ fidei attentare (3). Et ideo, neque a diabolo immissa esse spiritalia nequitie, ex quibus etiam hæreses veniunt, dubitare quis debet, neque ab idololatria distare hæreses, cum et auctoris et operis ejusdem sint, cujus et idololatria. Deum, aut fingunt alium adversus Creatorem, aut, si unicum Creatorem confitentur, aliter eum disserunt, quam in vero est. Itaque omne mendacium quod de Deo dicunt, quoddammodo genus est idololatriæ (4).

CAPUT XLI.

Non omittendam denique, qua contra eos præscribamus,

LECTIONES VARIANTES.

(1) Pontificem nuptiis *Rhen.* in unius nuptiis *Hirsaug.* *C* *ex veteri exempl. teste Rhenano.* in unius nuptiis *Fran.*
 (2) Sacrificantia *Rhen.* sacrificantium et vasa ipsorum si sacrificiorum *ex libro Ursini Rig.*
 (3) Attemperare, *Rig. Venet. Fran. Paris.*

ipsius etiam hæreticæ conversationis descriptionem; ubi quis catechumenus, quis fidelis, incertum; pariter enim adeunt, pariter audiunt, pariter orant; qui pacem cum omnibus miscent; quorum mulieres audeant exorcismos agere, forsitan et tingere; quorum ordinationes temerariæ, et alius hodie episcopus, cras alius, hodie diaconus, qui cras lector, hodie presbyter qui cras laicus, nam et laicis sacerdotalia munera injungere.

Non omittam ipsius etiam conversationis hæreticæ descriptionem, quam futilis, quam terrena, quam humana sit, sine gravitate, sine auctoritate, sine disciplina, ut fidei suæ congruens. In primis quis catechumenus, quis fidelis, incertum est; pariter adeunt, pariter audiunt, pariter orant; etiam ethnici si supervenerint, (e) sanctum canibus, et porcis margaritas, licet non veras, jactabunt. Simpliciter volunt esse prostrationem disciplinæ, cujus penes nos curam lenocinium vocant. Pacem quoque passim cum omnibus miscent: nihil enim interest illis, licet diversa tractantibus, dum ad unius veritatis expugnationem conspirent. Omnes timent, omnes scientiam pollicentur. Ante sunt perfecti catechumeni, quam edocti (5). Ipsæ mulieres hæreticæ, quam procaces! quæ audeant docere, contendere, exorcismos agere, curationes repromittere, forsitan (6) et tingere. Ordinationes eorum temerariæ, leves, (f) inconstantes: nunc (7)

(4) Ita omne mendacium de Deo, vel natio quodammodo ævus, est idololatriæ *Rhen.*
 (5) Educati *Paris.*
 (6) Fortasse an *Rhen.*
 (7) Tunc *Rhen.*

COMMENTARIUS.

signaculi religione teneri viderentur. *Quam multos enim,* inquit Augustinus, *hodie fratres nostros cogitamus et plangimus ire in vanitates et insanias mendaces, negligere quo vocati sunt: qui, si forte in ipso Circo aliqua ex cussa expavescant, continuo se signant, et stant illic portantes in fronte, unde abscederent, si hoc in corde portarent, etc.* Enar. in Psalm. I. Cæterum opinari etiam liceat Mithram sive Satanam signasse in frontibus milites suos, æmulatione unctionis christianæ. *Ric.*

(a) *Sub gladio redimit coronam.* Martyrii mimo. Quod pluribus explicavit sub finem operis *De Corona. Ric.*—*Et sub gladio redimit coronam.* Ad intellectum hujus quod habet lib. de *Corona mil.* (versus finem) in hunc modum: *Mithræ miles... eum initiatur in spileo... in cœntris vere tenebrarum, coronam interposito gladio sibi oblatam, quasi mimum martyrii, delinque capiti suo accommodatam, monetur obvia manu a capite pellere et in humerum, si forte, transferri, dicens Mithram esse coronam suam; atque exinde nunquam coronatur. Idque in signum habet ad probationem suam, sicuti tentatus fuerit de sacramento, statimque creditur Mithræ miles, si dejecerit coronam, si eum in Deo suo esse dixerit.* *EDD.*

(b) *Cæterum si Numæ Pompilii.* Pulchra est hic annotatio Audeberti Macerei, quam adeo ex gallico idiomate transferendam duximus. Quidam, inquit, libro quodam non ita nuper excuso, cujus titulus: *Brevis commentarius de signis sacris, sacrificiis et sacramentis a Deo institutis, a creatione mundi, nobis objicit, nostras cæremonias majori ex parte desumptas a Numa Pompilio, et proinde rejiciendas et sub-*

sannandas. Fefellit eum, inquit idem, quod non consideravit astutiam sui patris et magistri. Diabolus enim eas mutavit ex Veteri Testamento, et Numæ tradidit, ut per eas ab illo et suis honoraretur et adoraretur. Quod ad nos attinet, quibus ad manum est Vetus illud Testamentum, etiamsi omittamus traditionem Patrum, magis credibile est desumpsisse nos inde, quam e libris Pompilii. Interim etiam illud considerandum, quod talium cæremoniarum observatio Deo grata sit, quandoquidem eas tam studiose affectet et æmuletur diabolus. *PAM.*

(c) *Morositatem illam judicæ legis.* Morositatem dicit, morum et rituum judaicorum scrupulositatem. *PAM.*

(d) *Et sanctorum christianorum.* Horum sensus ex illis quæ in cap. 44 sequuntur hauriendus est. Apostolorum autem Acta et Epistolas vocat instrumenta sanctorum christianorum. *ALBASP.*

CAP. XLI.—(e) *Sanctum canibus.* Nec ista quidem a nobis negligenter transibuntur, quibus eucharistiam existimamus intelligi, de qua libro de Spectaculis ita loquitur, cap. 25, *Ex ore quo Amen in sanctum protuleris.* *ALBASP.*

(f) *Inconstantes.* Omnes ecclesiastici, cujuscumque tandem essent ordinis, certis locis erant addicti, neque fiebant episcopi, aut sacerdotes, honoris aut vivendi gratia; sed pro loci aut populi necessitate, et usu ordinabantur. Quibus uti non licebat alio convolare, et sedes mutare; ita neque ab officio ex eo loco, ubi ordinati et addicti erant, sine causa amoveri poterant: sed apud hæreticos pro arbitrio sedes mutabantur, et ut dicit, *alius hodie episcopus, cras alius.* *ALBASP.*

neophytos conlocant, nunc (a) sæculo obstrictos, nunc apostatas nostros, ut gloria eos obligent, quia veritate non possunt, Nusquam facilius proficitur, quam in castris rebellium, ubi ipsum esse illic, promereri est. Itaque alius hodie episcopus, cras alius; hodie diaconus, qui cras lector; hodie presbyter, qui cras laicus: nam et laicis (1) sacerdotalia munera injungunt.

CAPUT XLII.

In verbi quoque administratione negotium illis esse non ethnicos convertendi, sed nostros evertendi; nec suis praesidibus reverentiam praestent: et hinc apud eos schismata non parere, quantumvis tamen a regulis suis inter se variant et etiam ab auctoribus suis.

(b) De verbi autem administratione quid dicam, cum hoc sit negotium illis, non ethnicos convertendi (2), sed nostros evertendi? Hanc magis gloriam captant, si stantibus ruinam, non si jacentibus elevationem operentur; quoniam et ipsum opus eorum non de suo proprio aedificio venit, sed de veritatis destructione. Nostra suffodiunt, ut sua aedificent. (c) Adime illis legem (3) Moysi, et Prophetas, et creatorem Deum, accusationem eloqui non habent. Ita fit ut ruinas facilius operentur stantium aedificiorum, quam exstructiones jacentium ruinarum. Ad hæc solummodo opera humiles, et blandi, et summissi agunt. Ceterum, nec suis praesidibus reverentiam noverunt. Et hoc est quod schismata apud hæreticos fere non sunt; quia, cum sint, non parent. (d) Schisma est

(1) Laici Rhen.

(2) Evertendis Jun. convertendis al.

(3) In lege Paris.

(4) Ipsa semel.

(5) Quasi sibi late Fran. Jun. sibi late Paris. sibilatæ, Rhen.

(a) *Sæculo obstrictos.* Eos intelligit qui praefectura aliqua inter gentiles fungebantur; plerique enim Christianorum dignitatem aliquam aut militiæ gradum adepti, eorum honorum munia nihilominus obibant, quos Ecclesiæ honoribus ordinare æquum non videbatur. ALBASP.

CAP. XLII. — (b) *De verbi autem administratione.* De ea quæ in Ecclesiis fiebat non existimari eum loqui, cum ab ea gentiles arcerentur; verum de ea que domi aut alibi familiariter habebatur: nihil enim Christianis majori erat curæ quam gentilibus Christi præcepta sensim obtrudere, ut eos ad fidem traherent. ALBASP.

(c) *Adime illis legem Moysi, et Prophetas, et Creatorem Deum, accusationem eloqui non habent.* Notat Cerdonem, et Marcionem, et Apellem, ausos etiam ista christianæ religionis fundamenta convellere. Nam in Catalogo hæreticorum, ubi de Cerdone, *Hic Prophetas, inquit, et Legem repudiat; Deo Creatori renuntiat.* Cerdonis autem discipulus fuit Marcio, Marcionis Apelles. Ait igitur hæreticorum ingenia sic instituta esse, ut diruant, non ut aedificent. Adime illis legem Moysi, et Prophetas, et Creatorem Deum, nullo jure causam tibi propterea dicent; non erit quod possint conqueri. Etenim jam pridem hæc ad se minime pertinere testati sunt. RIC.

(d) *Schisma est unitas ipsis.* Sic habet liber Ursini. Verissime. Sunt quidem apud hæreticos schismata; sed ea minus advertimus ob communem et concordissimam ipsis nobiscum discordiam. RIC.

CAP. XLIII. — (e) *Cum magis quampluribus, cum circulatoribus, cum astrologis.* Nemini ignotum in histo-

unitas ipsis (4). Mentior si non etiam a regulis suis variant inter se, dum unusquisque proinde suo arbitrio modulatur quæ accepit, quemadmodum de suo arbitrio ea composuit ille qui tradidit. Agnoscit naturam suam, et originis suæ morem, profectus rei. Idem licuit Valentinianis quod Valentino, idem Marcionitis quod Marcioni, de arbitrio suo fidem innovare. Denique penitus inspectæ hæreses omnes in multis cum auctoribus dissentientes deprehenduntur. Plerique nec Ecclesias habent, sine matre, sine sede, orbi fide, extorres, sine lare (5) vagantur.

CAPUT XLIII.

Notata etiam fuisse eorum commercia cum magis, circulatoribus, astrologis, philosophis; adeo ut doctrinæ ipsorum non veræ index sit disciplina non bona.

Notata (6) sunt etiam commercia hæreticorum cum magis quampluribus: cum circulatoribus, cum astrologis (e), cum philosophis, curiositati scilicet deditis: QUÆRITE ET INVENIETIS, ubique meminerunt. Adeo et de genere conversationis qualitas fidei aestimari potest: (f) doctrinæ index (7) disciplina est. Negant Deum timendum; itaque libera sunt illis omnia et soluta. Ubi autem Deus non timetur, nisi ubi non est? Ubi Deus non est, nec veritas ulla est; ubi veritas nulla est (8), merito et talis disciplina est. At ubi Deus, ibi metus in Deum, qui est initium sapientiæ. Ubi metus in Deum, ibi gravitas honesta (9), et (g) diligentia attonita, et cura sollicita, et (h) allectio (10) explorata, et (i) communicatio deliberata, et (j) promotio emerita,

LECTIONES VARIANTES.

(6) Nota forsân legendum foret. Edd.

(7) Judex Rig. Venet. inde Rhen. doctrina index discipline Paris.

(8) F. ubi veritas nulla est desunt in Rhen. edit.

(9) Honestas Rhen.

(10) Adjectio Rhen.

COMMENTARIUS.

ria ecclesiastica tantisper versato, priores hæreticos magia infames fuisse aut cum Magis commercium habuisse. Tales fuerunt Gnostici, Carpocratiani, et alii. Ab Ecclesiæ communionem semotos eosdem magos indubitatum quoque, ut mimos, ludiones, circutores, agytas, comedos: contra quos Augustinus et Cyprianus multis in locis, et concilia. LE PR.

(f) *Doctrinæ index disciplina est.* Disciplina in hoc auctore, semper pro rebus fidei, sacramentis aut eorum usu, ritibus et cæremoniis, cæterisque quæ ex præceptis Christi observamus, nonnunquam etiam pro ipsamet fide usurpatur. ALBASP.

(g) *Diligentia attonita.* Diligentiam attonitam dicit quæ semper est in metu ne peccet. RIC.

(h) *Allectio explorata.* Allegendorum scilicet in ordinem ecclesiasticum. Hos enim ante ordinationem prædicari mos erat. Prædicatio autem fiebat nominibus eorum propositis, admonito populo, ut si quis adversus eos quid haberet criminis, probaret manifestis rebus. Quod ut fieret in provinciarum rectoribus ordinandis, exemplo Christianorum suasisse Alexandrum Severum narrat Lampridius. Talis igitur apud Ecclesiam fuit allectio explorata: ut contra, apud hæreticos ordinationes temerariæ notantur supra. RIC.

(i) *Communicatio deliberata.* Communicationem intelligit quam ipse in Apologetico describit, nempe orationis et conventus et omnis sancti commercii. Ad eam vero non admittebantur nisi deliberatione prius habita probatissimi. RIC.

(j) *Promotio emerita.* Ipse sui interpres eodem

et (a) subjectio religiosa, et (b) apparitio devota, et (c) A processio modesta (1), et Ecclesia unita, et Dei omnia.

CAPUT XLIV.

Postremo si forte præscriptionibus his non moveantur, ad futuri iudicii metum, et hæreticos provocat, et eos qui aures hæreticis accommodant.

Proinde hæc (d) pressioris (2) apud nos testimonia disciplinæ ad probationem veritatis accedunt; a qua divertere nemini expedit, qui meminerit futuri iudicii quo omnes nos necesse est apud Christi tribunal astare reddentes rationem in primis ipsius fidei. Quid ergo dicent qui illam stupraverint adulterio hæretico, virginem traditam a Christo? Credo, allegabunt, nihil unquam sibi ab illo vel ab apostolis ejus, (e) de seriis (3) et perversis doctrinis futuris prænuntiatum, et de cavendis abominandisque (4) præceptum. Agnoscant (5) suam potius culpam quam illorum, qui nos tanto ante (6) præstruxerunt. Adjicient præterea multa de auctoritate cujusque doctoris hæretici; illos maxime doctrinæ suæ fidem confirmasse, (7) mortuos suscitasse, debiles reformasse, futura significasse, uti merito apostoli crederentur (f). Quasi nec hoc scriptum sit, venturos multos qui etiam virtutes maximas ederent (8), ad fallaciam muniendam corruptæ prædicationis. Itaque veniam merebuntur? Qui (9) vero memores dominicarum et apostolicarum denuntiationum in fide integri (10) steterint, credo de venia periclitabuntur, respondente Domino: Præ-

annuiveram plane futuros fallaciæ magistros in meo nomine et Prophetarum et Apostolorum etiam; et discentibus meis eadem ad vos prædicare mandaveram; semel evangelium et ejusdem regulæ doctrinam apostolis meis delegaveram; sed cum vos non crederetis, (11) libuit mihi postea aliqua inde mutare (g): resurrectionem promiseram etiam carnis; sed recogitavi ne implere non possem: natum me ostenderam ex virgine; sed postea turpe mihi visum est: patrem dixeram qui solem et pluvias fecit, sed alius me pater melior adoptavit: prohibueram vos aurem accommodare hæreticis, sed erravi...? Talia (12) capit opinari eos qui exorbitant, et fidei (15) veritatis periculum non cavent.

CAPUT XLV.

Porro hoc institutum simul aggressus etiam specialiter, initio facta a judaismo, hæreticos omnes ad sua usque tempora recenset, et imprimis Dositheum, Sadducæos, Phariseos.

(h) Sed nunc quidem generaliter actum est a nobis adversus hæreses omnes, certis et justis, (i) et necessariis præscriptionibus repellendas a conlatione Scripturarum. De reliquo, si Dei gratia annuerit, etiam specialiter quibusdam respondebimus (j). Hæc in fide veritatis ei... legentibus pax et gratia Domini nostri Jesu Christi in æternum.

(a) CONTRA HÆRETICOS EXPLICIT.

LECTIONES VARIANTES.

- (1) moderata Paris.
- (2) Pressiora Rhen. utrumvis abest Fran. Paris.
- (3) Sævis Rhen. scævus Jun.
- (4) Quid Rhen.
- (5) Agnoscent Rhen agnoscent Semler.
- (6) Verb. tanto deest in Rhen. ed. non ante leg. Paris. Fran. suos ante Jun.
- (7) Maxima doctrinæ suæ confirmasse Rhen.

- (8) Ediderunt Rhen.
- (9) Si Rhen.
- (10) Integra Rhen.
- (11) V. Sed cum vos non crederetur, in Rhen. ed. præfiguntur vocibus semel Evangelium, etc.
- (12) Alia Rhen.
- (13) Fide conj. Jun. sed pessime nostra sententia.

COMMENTARIUS.

Apologetico: Præsentat probati quique seniores; honorem istum non pretio, sed testimonio adepti. RIC.

(a) **Subjectio religiosa.** Propter Ecclesiæ honorem, inquit (lib. de Bapt.), quo salvo, salva pax est. Subjectus dicitur qui morem alteri gerit, ut filius patri. Sic in Apolog.: *Filium jam subjectum pater retro patiens abdicavit.* RIC.

(b) **Apparitio devota.** Apparent episcopis presbyteri, diaconi. Apparent magistratibus scribæ, præcones, accensi. Glossæ Philoxeni, Apparitores, *Ἐκκλησιασται*. *Εἰς τὴν δὲ ὑπερίστα τοῖς ἀρχιεπισκοπῶν προσεδρεύοντες.* Apparitio, *Ἐκκλησιαστικὸς*. Eo sensu dicit Septimius noster (libro de Spectaculis), aures et oculos apparere spiritui. *Cum spiritui appareant aures et oculi; nec possit mundus præstari, cujus apparitores inquinantur.* RIC.

(c) **Processio modesta.** Procedebant in publicum Christiani modesto habitu vultuque. Sic (lib. II de Cultu foeminar.): *Vobis autem nulla procedendi causa non tetrica. Aut imbecillus aliquis ex fratribus visitatur, aut sacrificium offertur, aut Dei sermo administratur, etc.* RIC.

CAP. XLIV. — (d) Pressioris disciplina. Hoc est quod in Apologetico dixit: *Disciplinam præceptorum inculcationibus densamus.* Hinc etiam illa quæ sæpe occurrunt, disciplina timenda, disciplina custodita, disciplina terror, disciplina tenor. Sic contra, disciplina mollissima, laxissima. RIC.

(e) **De seriis et perversis doctrinis.** Sic optime liber Ursini. Antea sævis nullo sensu. Seras doctrinas dicit

Antichristi, cujus tempora excipiet consummatio sæculi. Tria tempora in Tertulliani scriptis cunctas hominum ætates dividunt, Naturæ, Legis et Evangelii. Itaque ultimum est Evangelii tempus, subrepente Antichristo et sæculi fine. RIC.

(f) **Uti merito apostoli crederentur.** Hic non nisi commentitia miracula, sive præstigiis dæmonum insectatur Tertullianus; agnoscit enim hoc in eodem opere, c. præsertim 30, vera miracula argumentum certum efficere divinæ missionis, tum cum provocat hæreticos hac victrici Interpellatione: *Provent se novos apostolos esse; dicant Christum iterum descendisse, iterum ipsum docuisse, iterum crucifixum, iterum mortuum, iterum resuscitatum: sic enim apostolos solet facere.* EDD. ex opere DE GOURCY.

(g) **Mutare.** Ironice dictum intelligas. EDD.

CAP. XLV. — (h) Sed nunc generaliter actum est adversus omnes hæreses. Ipse libro de Carne Christi. *Sed plenius hujusmodi præscriptionibus adversus omnes hæreses alibi jam usi sumus.* EDD.

(i) **Et necessariis præscriptionibus.** Necessarias præscriptiones dicit, quia secundum eas necesse est iudici quoscunque agere volentes repellere. RIC.

(j) **Etiam specialiter quibusdam respondebimus.** Hoc vero præstitit libris adversus Marcionem, adversus Valentinianos, adversus Praxeam, etc.; minime autem sequenti opusculo, nam eo tantum indicantur hæreses, non confutantur. RIC.

(a) **Contra hæreticos explicit.** In codice Agobardi

Sequentia non leguntur in vetustissimo codice Agobardi.

Quorum hæreticorum, ut plura præteream, pauca perstringam. (b) Taceo enim judaismi hæreticos, Dositheum inquam Samaritanum, qui primus ausus est prophetas, quasi non in Spiritu Sancto locutos, repudiare. Taceo Sadducæos, qui ex hujus erroris radice surgentes, ausi sunt ad hanc hæresim etiam resurrectionem carnis negare. Prætermitto Pharisæos, qui additamenta quædam legi adstruendo a Judæis divisi sunt: unde etiam hoc accipere ipsum quod habent nomen, digni fuerunt: cum his etiam Herodianos, qui Christum Herodem esse dixerunt.

CAPUT XLVI.

Deinde eos recenset, qui ex Evangelio hæretici esse voluerunt, Simonem magum, Menandrum, Saturninum, Basilidem, Nicolaum.

(c) Ad eos me converto qui ex Evangelio hæretici esse voluerunt: (d) ex quibus est primus omnium Simon Magus, qui in Actis Apostolorum condignam meruit ab apostolo Petro justamque sententiam. Ille ausus est summam se dicere virtutem, id est, summum Deum, mundum autem ab angelis suis institutum, (e) a dæmone se oberrante (1), quid esset sapientia, descendisse quærendum apud Judæos, se in phantasmate Dei non passum, sed esse quasi passum. Post hunc Menander discipulus ipsius, similiter magus, eadem dicens quæ Simon ipse: quicquid se Simon dixerat, hoc se Menander esse dicebat, negans habere posse quemquam salutem, nisi in nomine suo baptizatus fuisset. Secutus est post hæc et Saturninus, et hic similiter dicens, innascibilem (2)

A virtutem id est Deum, in summis et illis (3) infinitis partibus et in superioribus manere, longe autem distantes ab hoc angelos inferiorem (4) mundum fecisse: et quia splendor quidam luminis desursum in inferioribus refulsisset, ad similitudinem illam superiorem propter illius luminis (5) angelos hominem instituire, angelos curasse: hunc super terram jacuisse reptantem: cujus lumen illud et virtutem misericordiam (6), scintillam salvam esse, cætera (7) hominis perire. Christum in substantia corporis non fuisse, et phantasmate tantum quasi passum fuisse; resurrectionem carnis nullo modo futuram esse. Postea Basilides hæreticus erupit: hic esse dicit summum Deum nomine Abraxan, ex quo mentem creatam, quam græce νοῦν appellat. Inde Verbum. Ex illo providentiam, ex providentia virtutem, et sapientiam: ex ipsis inde principatus, et potestates, et angelos factos, deinde infinitas angelorum editiones et probolas: ab istis angelis trecentos sexaginta quinque cælos institutos, et mundum in honore Abraxæ, cujus nomen hunc in se habebat numerum computatum. In ultimis quidem angelis, et qui nunc fecerunt mundum, novissimum ponit Judæorum Deum, id est, Deum legis et prophetarum; quem Deum negat, sed angelum dicit. Huic sortito obtigisse semen Abrahamæ, atque ideo hunc de terra Ægypti filios Israel in terram Chanaan transtulisse. (f) Hunc turbulentiorum præ cæteris angelis, atque ideo et seditiones frequenter (8) et bella concutere, sed et humanum sanguinem fundere. Christum autem, non ab hoc qui fecerit mundum, sed ab illo Abraxa missum venisse in phantasmate: sine substantia carnis fuisse: hunc passum a Judæis non esse, sed vice ipsius Simonem

LECTIONES VARIANTES.

(1) Aberrante Paris. ad dæmonem suum errantem Jun. ad Ενωσαν se aberrantem, quæ (pro quid) Seml. ex Irenei I, 25.

(2) Innobilem, Jun. in summis illis et, Jun.

(3) Illis et Jun.

(4) Inferiores Seml.

(5) Similitudinem illius luminis, et nihil intermedium, Seml.

(6) Verba modo neglecta hic inserit Semler eo modo: virtutem illam superiorem propter miser. Junius vero sic habet: cui lumen illud et virtutem illam superiorem propter misericordiam vite scintillam immisisse; hanc scintillam salvam esse; cæterum hominis perire.

(7) Cæteram Rhen.

(8) Frequentare suspicatur Semler.

COMMENTARIUS.

non ultra pergit liber de Præscriptione hæreticor. neque ulla sit mentio sequentis opusculi quod incipit, *Quorum hæreticorum ut plura præteream*, etc. Et jacebit ἀπίραλον, nisi dicimus sic a Tertulliano adnexum fuisse operi de Præscriptione hæreticorum, ut eo absoluto, cum aliquis adscripsisset, *Explicit de Præscriptione hæreticorum*, idem, quisquis ille fuerit, ejus ævi scriptor pro titulo sequentis opusculi subjecerit, *Quorum hæreticorum*: daturus scilicet catalogum eorum, quos generali præscriptione submovendos censeret, ac deinde incipiat opusculum, *Taceo enim judaismi hæreticos*: quod idcirco portio ac sequela præcedentis habeatur, proptereaque nullibi citatum ab auctore separatim reperiat. Stylus certe non absimilis videtur Septimiano. In quibusdam vero exemplaribus præcedit liberum de Præs. hæreticorum. Ric.

(b) Taceo enim judaismi hæreticos. Hæc legerat Hieronymus, cum adversus Luciferianos agens, *Taceo*, inquit, *de judaismi hæreticis, qui ante adventum Christi legem traditam dissipant, quod*

Dositheus Samaritanorum princeps prophetas repudiavit, etc. Ric.

CAP. XLVI.—(c) *Ad eos me converto*. Hieronymus, eod.: *Ad eos venio hæreticos, qui Evangelia laniaverunt*. Ric. — *Ad eos me converto*, etc. Aggreditur jam ad dicendum de hæreticis, qui a Christo nato extiterunt, quique insanie suæ argumenta posterioribus hæreticis reliquerunt. LE PR.

(d) *Ex quibus est primus omnium Simon magus*. Primum omnium numerat Simonem magum cum Irenæo, Epiphanio, etc.

(e) *A dæmone se oberrante quid esset sapientia descendisse quærendum apud Judæos*. Hæc sunt corruptissima, nec juvant manuscripti. Legendum tamen videtur: *Ad ones aberrantes se, qui esset sapientia, descendisse quærendum. Apud Judæos se in phantasmate, etc.* Hieronymus, Indiculo hæres.: *Ideo se descendisse, inquit, ut ovem salvaret perditam. Christum apud Judæos non esse passum*. Ric.

(f) *Hunc turbulentiorum præ cæteris*. Indiculus Hieronymi: *Hic angelus protervitate sua exaltavit se supra cæteros angelos*. Ric.

crucifixum esse; unde nec in eum credendum esse qui sit crucifixus, ne quis consteatur in Simonem credidisse. Martyria negat esse facienda. Carnis resurrectionem graviter impugnat, negans salutem corporibus repromissam. Alter (1) hæreticus Nicolaus emerit; (a) hic de septem diaconis, qui in Actis Apostolorum allekti sunt, fuit. Illic dicit tenebras in concupiscentia luminis, et quidem foeda et obscena, fuisse: ex hac permixtione pudor est dicere quæ foetida et immunda sunt.

Æones enim refert (b) quosdam turpitudinis natos (2), et complexus, et permixtiones execrabiles, (c) obscenasque conjunctas, et quædam ex ipsis adhuc turpiora: natos præterea demones, et deos, et spiritus septem, et alia satis (3) sacrilega pariter et foeda: quæ referre erubescimus, et jam præterimus. Satis (4) est nobis quod totam istam hæresim Nicolaitarum, Apocalypsis Domini gravissima sententiæ auctoritate damnavit, dicendo: (d) Quia hoc tenes, odisti doctrinam Nicolaitarum, quam et ego odi.

CAPUT XLVII.

Quibus adjungit Ophitas, Cainæos, Sethoitas.

Accesserunt his hæretici etiam illi, qui Ophitic nuncupantur. Nam serpentem magnificant in tantum, utilium etiam ipsi Christo præferant. Ipse enim, inquit, scientiæ nobis boni et mali originem dedit. Hujus animadvertens potentiam et majestatem Moyses, inquit, æreum posuit serpentem: et quicunque ipsum

aspexerunt, sanitatem consecuti sunt. Ipse, aiunt præterea, Christus in Evangelio suo imitatur serpentis ipsius sacram potestatem, dicendo (5): Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis: (e) ipsum introducunt ad benedicenda Eucharistia sua (6). Sed tota istius erroris et scena et doctrina inde fluxit. Dicunt enim de illo summo primario æone complures alios æones extitisse inferiores; omnibus tamen istis æonem antistare, (f) cujus sit nomen Jaldabaoth. Hunc autem conceptum esse ex altero æone æonibus inferioribus permixto: seque postea, cum in superiora voluisset eniti, gravitate materiæ permixta sibi, non potuisse ad superiora (7) pervenire, in medietate relictum, extendisse (8) totum, effecisse sic cælum. Jaldabaoth tamen inferius descendisse, et fecisse sibi filios septem: quem oclusisse superiora dilatatione; ut quia angeli quæ superiora essent, scire non possent, ipsum solum Deum putarent. Virtutes igitur illas et angelos inferiores hominem fecisse: et quia ab inferioribus et mediocribus virtutibus institutus esset, quasi vermem jacuisse reptantem. Illum vero æonem ex quo Jaldabaoth processisset, invidia commotum, (g) scintillam quamdam jacenti homini immisisse qua excitatus per prudentiam saperet, et intelligere posset superiora. Sic rursus Jaldabaoth istum in indignationem conversum ex semetipso edidisse virtutem, et similitudinem serpentis: et hanc fuisse virtu-

LECTIONES VARIANTES.

(1) Aliter Jun.

(2) Sunt et cætera obscena. Omnes enim refert quosdam turpitudinis notas *Seml.* Pro æones vel omnes *Latin.* legit communes.

(3) Satis tollit Jun.

(4) Si etiam præterimus, satis proponit *Semler.*

(5) Docendo *Semler.*

(6) Eucharistica *Fran.*

(7) Superna *Seml.* atque oclusisse superiora *Jun.*

(8) Se addendum dicit *Semler.*

COMMENTARIUS.

(a) Hic de septem diaconis. Nicolaitarum hæresis hic attingitur cujus præcipuum dogma erat, quod matrimonium institutum esset mere humanum, nec conscientias obligaret, atque etiam quod vesci liceret immolatis sine ullo discrimine. Illi autem hæretici significantur Act. XX, his verbis, λαλοῦντες διεστραμμένα. Auctorem hujus dogmatis faciunt Nicolaum, unum e septem diaconis, Tertullianus hoc in loco, sanctus Epiph., hæc. 25, Clemens Alex., str. 2 et 3, sanctus Hieronymus, epist. de Fabiano, et ad Ctesiphontem, Eusebius, lib. III, Philastrius Brixianensis, lib. de Hæc. Theodoretus, hæret. Fab. lib. III, August., hæc. 5, et alii innumeri. Post tantam vero sanctorum Patrum consensionem hac in materia, nescio an dubitandi locus superesse possit; facit tamen sanctus Ignatius ut hic dubius hæream, credamque auctorem illius sectæ fortasse non fuisse Nicolaum diaconum. Ignatius enim, epist. ad Trallianos: φύγετε καὶ τοὺς ἀκαθάρτους νικολαίτας, τοὺς ψευδώνυμους, fugite quoque impuros Nicolaitas falsum nomen usurpantes. Adde plerosque illorum Patrum dubitanter loqui de Nicolao illo, in quem facile fuit illud rejicere, propter vite sordes et mores corruptissimos. *LE PR.*

(b) Æones enim refert quosdam turpitudinis. Epiphanius, Καὶ ἐκ τούτου τοῦ αἵματος τοῦ αἰσχροῦ καὶ τίς μίτρας γεγενῆκε θεοὺς τε, καὶ τοὺς ἀγγέλους, καὶ δαίμονας: et ex hujus æonis pudendis ortos esse deos et angelos et demones. Unde nuper monuit vir eruditiss. legendum, Æones enim refert quosdam turpitudinis natos, etc. *Ric.*

(c) Obscenasque conjunctas. Hoc est, conjunctio-

nes. Hieronymus adversus Lucif. de hoc ipso hæretico: Die noctuque nuptias faciens, obscænos et auditu quoque erubescendos coitus somniavit. *Ric.*

(d) Quia hoc tenes, odisti doctrinam Nicol. Indiculus Hieronymi: Spiritus autem Sanctus hæresim appellans, dicit ad Ecclesiam: Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum. *Ric.*

CAP. XLVII. — (e) Ipsum introducunt ad benedicenda Eucharistia sua. Atque ita etiam Indiculus Hieronymi: Et ipse illis Eucharistia sanctificat. *Ric.*

(f) Cujus sit nomen Jaldabaoth. Vocabulum istud e Nicolaitarum penudepromptum est de quo sic sanctus Epiphanius, hæc. 25: Ἐτεροὶ δὲ τῶν προειρημένων ἰαλδθαὸθ δὲ ἐξἄρῳσι, ράτκουτες, αὐτὸν τῶν πρώτων οὐδὲν τῆς βαρβηλῶ καὶ δια τῶν ῥασιδῶν ἄγειν αὐτῶ τὴν τιμὴν, ἐπὶ πολλὰ ἐπεκάλυψεν. ὅθεν καὶ βιβλῆσιν ἐξ ὀνόματος τοῦ ἰαλδθαὸθ ποιητέονται ἐταυποῦντες: Alii a prædictis Jaldabaoth potissimum venerantur, asserentes esse primogenitum Barbelonis, adeoque tribuendum ipsi honorem, ut aiunt, quoniam multa detexit; unde libros quosdam sub Jaldabaoth nomine circumferunt. Plurima sunt ejusmodi spurcitiæ vocabula a Nicolaitis consieta, quorum nonnulla apud sanctum Epiphanium referantur. Sed violente, pudor, cum in his diutius immoror. *LE PR.*

(g) Scintillam quamdam jacenti homini immisisse. Indiculus Hier.: Itaque superna mater volens evacuarè virtutem Jaldabaoth, operatu est scintillam virtutis descendere in hominem, et continuo erexit eum, ut staret pedibus suis. *Ric.*

tem in paradiso, id est, istum fuisse serpentem, cui Eva quasi Filio Dei crederat. Decerpit, inquit, de fructu arboris, atque ideo generi humano scientiam bonorum et malorum contribuit. Christum autem non in substantia carnis fuisse, salutem carnis sperandam omnino non esse. Necnon etiam erupit alia quoque hæresis, (a) quæ dicitur Cainæorum. (b) Et ipsi enim magnificant Cain, quasi ex quadam potenti virtute conceptum, quæ operata sit in ipso. Nam Abel ex inferiore virtute conceptum, procreatum, (c) et ideo inferiorem repertum. Ili qui hoc adserunt, etiam Judam proditorem defendunt, (d) admirabilem illum et magnum esse memorantes, propter utilitates quas humano generi contulisse jaetur. Quidam enim ipsorum gratiarum actionem Judæ propter hæc causam reddendam putant. Animadvertens enim, inquit, Judas, quod Christus vellet veritatem subvertere, tradidit illum, ne subverti veritas posset. Et alii sic contra disputant et dicunt: Quia potestates hujus mundi nolebant pati Christum, ne humano generi per mortem ipsius salus pararetur, saluti consulens generis humani, tradidit Christum, ut salus, quæ impediatur per virtutes, quæ obsistebant ne pateretur Christus, impediri omnino non posset: et ideo per passionem Christi non posset salus humani generis retardari. Sed et illa hæresis processit, (e) quæ dicitur Sethoitarum (1). Hujus perversitatis doctrina hæc est: duos homines ab angelis constitutos, Cain et Abel; propter hos magnas inter angelos contentiones et discordias extitisse; ob hæc causam illam (f)

A virtutem quæ super omnes virtutes esset; quam matrem pronuntiant, dum Abel interfectum dicerent, voluisse concipi et nasci hunc Seth loco Abelis, ut evacuarentur angeli illi, qui duos priores illos homines condidissent, dum hoc semen mundum moritur et nascitur. Permixtiones enim dicunt angelorum et hominum iniquas fuisse: ob quam causam illam virtutem, quam (sicut diximus) pronuntiant matrem, ad vindictam etiam cataclysmum inducere, ut et illud permixtionis semen tolleretur: et hoc solum semen, quod esset purum, integrum custodiretur. Sed enim illos qui seminis illos prioris (2) instituissent, occulte et latenter, et igrante illa matre Virtute, cum illis octo animabus in arcam misisse etiam semen Cham (3), quo semen malitiæ non periret, sed cum cæteris conservatum, et post cataclysmum terris redditum, exemplo cæterorum excresceret, et effunderetur, et totum orbem et impleret et occuparet. De Christo autem sic sentiunt, ut dicant illum tantummodo Seth, et pro ipso Seth ipsum fuisse (4).

CAPUT XLVIII.

Præterea Carpocratem, Cerinthum, Hebionem.

(g) Carpocrates præterea hæc tulit sectam. Unam esse dicit Virtutem in superioribus principalem, ex hac prolato angelos, atque virtutes: quos distantes longe a superioribus virtutibus (5), mundum istum in inferioribus partibus condidisse; Christum non ex virgine Maria natum, sed ex semine Joseph, hominem tantummodo genitum, (h) sane præ cæteris ju-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Sethitarum *mauit Jun.*
 (2) Quo seminis illos priores *Seml.* Quo seminio illos priores *Jun.*
 (3) Cain *Fran. Paris.*

- C (4) Non pro nobis tantummodo, sed et pro ipso se ipsum fuisse *Rhen.* Sed et pro ipso, se ipsum fuisse *Seml.*
 (5) Virtutum *Seml.*

COMMENTARIUS.

(a) *Quæ dicitur Cainæorum.* Certe etiam istos *Cainos* vocant Philastrius, Epiphanius, Augustinus ac Damascenus. Denique Hieronymus, adv. Lucif., dum conjungit Ophitas, *Caianos*, Carpocratem, Cerinthum, Hebionem, Auctorem, quantum apparet, imitatus; Clemens vero Alex., Strom. 7, *Caianitas*; Irenæus magis proprie, uti et Theodoretus, *Cainos*, quia nomen uno consensu inde omnes derivant. PAM.—*Cainæorum.* Sunt ita appellati, quod Cain fratricidam primogenitum patris nostri ac beati Adæ protoplasti, colant et venerentur, eum dicentes fuisse virtutis fortissimæ: et ex altera quidem virtute, nempe diaboli, Cain factum; ex altera autem, id est, Pei, Abel beatissimum natum: et virtutem majorem, quæ erat in ipso Cain, ita invaluisse, ut suum interficeret fratrem. Aderant similiter Judam proditorem, eum arbitantes aliquid divinum esse, adeo quidem, ut ejus detestandum scelus ingens beneficium reputent, eum asserente: præcisivisse quantum esset generi humano Christi passio profutura, ideoque illum Judæis ad occidendum tradidisse. Perhibentur quoque et Sodomitas colere. Item Core, Dathan et Abiron, propterea quod cum schisma in primo Dei populo fecissent, terra dehiscente perierint. Adeo quidem, ut quantumlibet aliqui fuerint aliquando scelesti aut flagitiosi, nunquam illis defuerint a quibus laudarentur, et eorum scelus commendaretur. Blasphemant denique ii legem, et Deum legis auctorem, carnisque resurrectionem negant. Omnes denique Marcionis errores illis tribuunt Irenæus et Augustinus: ex quo facile creditu est, Caianos hæreticos a Marcione ortum habuisse. LAC.

(b) *Et ipsi magnificant Cain.* Indiculus Hier., *Sanc-tificans.* RIC.
 (c) *Et ideo inferiorem repertum.* Indiculus Hier.: *Et ideo illum esse occisum.* RIC.
 (d) *Admirabilem illum et magnum esse memorantes.* Indiculus Hier.: *Omnium apostolorum fuisse doctorem.* RIC.
 (e) *Quæ dicitur Sethoitarum.* Sethiani, vel, ut Tertull. placet, Sethoite, a Seth, Adæ filio natu tertio diei sunt, quem Judæi quidam venerari dicebantur, quemadmodum est auctor Augustinus (*lib. de Her. cap. 19*). Dicebant enim illi, Seth de suprema matre natum fuisse, eam asserentes cum superno patre convenis-e, unde divinum illud semen nasceretur tantquam filiorum Dei. Apud eos enim masculi et fœminæ dii deæque esse putantur. LAC.
 (f) *Virtutem quæ super omnes virtutes esset.* In Indiculo Hier. vocatur Trivirtus. RIC.

CAP. XLVIII.—(g) *Carpocrates præterea, etc.* Gnosticorum parentem fuisse Carpocratem, manifestum est. Ejus autem errores in cunis extincti sunt. Is inter cætera commenta Testamentum Vetus rejiciebat. An idem fuerit auctor Gnosticorum et Carpocratianorum non expendo. Constat sociam aut inventricem tot scelerum fuisse quandam mulierculam Marcellinam, quæ Christi, Pauli, Homeri, et Pythagoræ imagines promiscue colebat; quem etiam cultum ridicule profanis numinibus cum sacris adhibuisse fertur imp. Alex. Severus, qui in sacrario Abrahami et Orphei, Christi et Apollinis statuas asservabat. LE PR.

(h) *Sane præ cæteris justitiæ cultu.* Indiculus Hier.: *Habuisse autem illum spiritum prophetalem.* RIC.

stitiæ cultu, vitæ (1) integritate meliorem: hunc apud Judæos passum: solam animam ipsius cælo receptam, eo quod et firmior et robustior cæteris fuerit: ex quo colligeret, tentata (2) animarum sola salute, nullas corporis resurrectiones. Post hunc Cerinthus hæreticus erupit, similia docens. Nam et ipse mundum institutum esse ab illis dicit: Christum ex semine Joseph natum proponit, hominem illum tantummodo sine divinitate contendens, ipsam quoque legem ab angelis datam perhibens: Judæorum Deum non Dominum, sed angelum promens. (b) Hujus successor Hebion fuit, Cerintho non in omni parte consentiens, quod a Deo dicat mundum, non ab angelis factum: (c) et quia scriptum sit, Nemo discipulus super magistrum, nec servus super dominum. Legem etiam (3) proponit, scilicet ad excludendum Evangelium, et vindicandum Judaismum.

CAPUT XLIX.

Valentinum deinceps, ac ejus sequaces Ptolomæum, Secundum, Heracleonem.

Valentinus autem hæreticus multas introducit fa-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Vitæ tollit *Seml.*
 (2) Colligere est retenta *Jun.*
 (3) Esse *Seml.*
 (4) Circumducens *Seml.* circumducens *Latin.* circumducens *Rhen.*
 (5) Semen tollit *Ciacconius.*
 (6) Hæc *Seml.*

(b) *Hujus successor Ebion fuit.* Is fuit impius qui B. Virginem hominem non Deum peperisse dixit, qui Evangelium tantum Hebr. recipiebat; contra quem S. Joannes, apostolus idem et evangelista, suum Evangelium novissimum scripsit. B. Pauli Epistolas non admittibat, Apostolum enim apostatam vocabat. Quoniam vero de Christo primum humiliter sentiebant et loquebantur Ebionæi, sive quo ingenii egestatem sua hæresi proderent, eorum auctor nescio quo casu mendicus dictus est. Nam Hebræis Ebion idem ac mendicus. **LE PR.**

(c) *Et quia scriptum sit, Nemo discipulus super magistrum.* Indiculus Hieron., *Carpocras, Cerinthus et Hebion, hi tres sibi successerunt, docentes omnia secundum legem, circumcidi, observare sabbata et dies festos judæicos, Christus enim hæc omnia observavit. Sufficere dicentes ita esse doctorem ut magistrum.* Unde manifestum est hæc ita esse distinguenda. *Et quia scriptum sit, Nemo discipulus super magistrum, nec servus super dominum, legem etiam proponit, etc.* **RIG.**

CAP. XLIX.—(d): *Tricesimum autem Æonem.* Indiculus Hier. *Tricesimum itaque rotulum, quod est sapientia, concupivit Patrem videre.* **LE PR.**

(e) *Hoc pronuntiatio appellat.* Videtur aliquid deesse, quod suppleri possit ex iis quæ leguntur lib. adversus Valentinianos: *Tam importune filia occurrisset, ut etiam inclamarit in eam: Iao, quasi: Porro Quirites! aut, Fidem Cæsaris! Inde invenitur Iao in scripturis.* **RIG.**—*Hoc pronuntiat Iao Apelles.* Perobscurum hunc locum ita restituumus, rationibus partim ducti quas P. Harduinus, e soc. Jesu, in *Collectaneis (Mémoires de Trévoux, avril, 1724, p. 842 et suiv.)* explicuit, quamquam non *Avelles*, sed *Apella*, potius putaverit legendum. Verum memoria, si minus iudicio, lapsus videtur famosus auctor: contendit enim ad Valentinum utpote natione judæum alludendi consilium fuisse Tertulliano Apellam appellativo sensu nominanti, id est, circumcisum, juxta illud Horatii

bulas, has ego circumducens (4) breviter expediam. Introducit enim Pleroma et Æones triginta: exponit autem hos per syzygias, id est, conjugationes quasdam. Nam dicit in primis, esse Bython et Silentium; ex his processisse semen (5), Mentem et Veritatem: ex quibus erupisse Verbum et Vitam: de quibus rursum creatum hominem et Ecclesiam. Sed enim ex his quoque processisse duodecim æonas; de Sermone autem et Vita, æonas alios decem: hanc (6) esse æonum triacontada, quæ fit (7) in Pleromate ex ogdoade et decade, ac dyodecade. (d) *Tricesimum autem æonem, Bython illum videre voluisse, et ad videndum illum ausum esse in superiora Pleromatis conscendere.* Et quoniam ad magnitudinem ipsius videndam capax non fuit, in defectione fuisse, et pene dissolutum esse, nisi quia missus (8) ad constabiliendum illum, ille quem appellant Horon, confirmasset illum dicto Iao (9). (e) *Hoc pronuntiat Iao Apelles (10).* Istum autem Æonem in defectionem factum Achamoth dicit in passionibus desiderii quibusdam fuisse, et ex passionibus materias edidisse. Expavit enim, inquit, et extimuit, et contristata (11)

- (7) Sit *Seml. fiat Jun.*
 (8) Misisset *S. ml.*
 (9) Iao tollit *Seml.*
 (10) Hoc pronuntiatio appellat *Rig. quæ omnia Semlero tollenda videntur.*
 (11) Contristatus, *Seml. subaud. æon.*

COMMENTARIUS.

(I, sat. 5, v. 100):

Credat Judæus Apella,
 Non ego.

At vero Valentinus ne judæus quidem, sed ægyptius fuit, secundum quod S. Irenæus enarrat l. I, c. 1 (*Cf. Max. Biblioth. SS. Patrum anct. Margarino de la Bigne, t. XXV, f. 110*), et referunt omnes historici lexicographi. Apelles autem, Marcionis discipulus et ipse hæresiarcha, coævus Tertulliano erat, ut hoc ipso ex libro, c. 41, patet, et sane potuit Iao pro Iao pronuntiare, ut, perinde atque Heracleon, de quo infra hoc capite XLIX, *novitate pronuntiationis videretur alia sentire.* Alterum in errorem impiegit plane similem eruditus jesuita, inducendo (p. 845 cit. operis) Tertullianum de Heracleone tanquam de judæo homine verba facientem: neque enim alterum judæum, sed alterum hæreticum Heracleonem Noster dixit. Præterea, parum verisimile videtur Judæorum e gente Heracleonem fuisse, cum in partibus Siciliæ docere inchoaverit (*Consule Max. Biblioth. SS. Patrum, t. XXVII, fol. 547*).

His igitur positis exceptionibus, equidem cum Harduino censeo vocem *io*, perinde atque *ia*, nomen Dei Hebræis fuisse, diverso tamen modo pronuntiatum. Nomen enim Dei non tantum sub ea forma *ia*, ut in *alleluia*, sed etiam per *io*, ut in *Johannes, Josedec*, invocari apud ipsos semper licitum fuit. Nemo autem ignorat, quamvis id quoque P. Harduinum fefellerit, vetitum fuisse Judæis Dei nomen in propria forma usurpare, idque nominis non fuisse simpliciter *io*, ut volebat Harduinus (nam si res ita se habuisset, pronuntiatum fuisset *ie* potius, quam *io* aut *iao* vel *in*), sed totis litteris *יהוה*, id est, *JEHOVAH*: quapropter usu fuisse inter illos ad abbreviatam formam *ia* vel *io* recurrere, quo magis religio nominis servaretur (*Cf. Buxtorf, v. 777*). Sed Valentinus quidem *iao* dicere maluit, forsan quia ea forma ægyptiaca esset; Apelles autem *io*, ex hebraico nimirum

est, et ex his passionibus concepit et edidit. Hinc fecit cælum et terram et mare, et omnia quæcumque sunt in eis, ob quam caussam omnia infirma esse et fragilia, et caduca, et mortalia quæcumque sunt ab ipso facta: quoniam quidem ipse fuerit (a) de aporiatione conceptus atque prolatus: hunc tamen instituisse istum mundum ex his materiis, quas Achamoth, vel pavendo, vel timendo, vel contristando, vel sudando præstiterat. Nam ex pavore, inquit, tenebræ factæ sunt: ex timore et ignorantia, spiritus nequitæ et malignitatis: ex tristitia et lacrymis, humida fontium, fluminum materia, marisque. Christum autem misum ab illo propatore qui est Bythos. Hunc autem in substantia corporis nostri non fuisse, sed spiritale nescio quod corpus de cælo deferentem, quasi aquam (1) per fistulam, sic per Mariam virginem transmeasse, nihil inde vel accipientem, vel mutantem. Resurrectionem hujus carnis negat, sed alterius (2). Legis et prophetarum quædam probat, quædam improbat: id est, omnia improbat, dum quædam reprobat. Evangelium habet etiam suum, præter hæc nostra. Post hunc extiterunt (b) Ptolomæus et Secundus hæretici, qui cum Valentino per omnia consentiunt. In illo solo differunt. Nam cum Valentinus Æonas tantum triginta finisset, isti addiderunt alios complures. Quatuor enim primum, deinde alios quatuor aggregaverunt. Et quod dicit Valentinus Æonem trigesimum (5) excessisse de pleromate, ut in defectionem, negant isti. Non enim ex illa triacontade fuisse hunc, qui fuerit in defectionem, propter desiderium videndi propatoris. Extitit præterea Heracleon alter hæreticus, qui cum Valentino paria sentit, sed novitate quadam pronuntiationis vult videri alia sentire. Introducit enim in primis (c) illud fuisse quod pronuntiat, et deinde ex illa monade duo, ac deinde reliquos Æonas, deinde introducit totum Valentinum.

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Aqua *Seml.*
 (2) Sed non alterius *Latin.* hujus carnis, sed alterius legis *Jun.* alterius partis, scilicet animæ, mavult *Seml.*
 (3) Tricesimum at. triginta *Seml.*

COMMENTARIUS.

more; Heracleon vero demum, alio forte etiam ignoto vocis sono, scilicet, ut videretur alia sentire. At P. Harduinus (p. 846) conflinxit per ΑΔΩΝΑΙ nomen יהוה (Jehovah) pronuntiatum esse; sed quo fundamento innixus istud asseruerit, ipsum, puto, quoque latet, quanquam neminem ex eruditis prætereat Deum Adonai, loco Jehovah, religionis gratia sæpe sæpius fuisse dictum. Deinde (p. 847) affirmavit vir quamvis eruditissimus nominis ΙΑΘ (JEHOVAH, credo, voluit dicere) genuinam originem esse אלהים, hoc est, DEUS IPSE. Imo vero quis nescit, modo sit in hebraicis litteris tantisper versatus, vocem אלהים formam esse 5. personæ singularis numeri futuri temporis verbi אלה (havah) 5. esse significantis, neque usquam litteram א huic nomini adjunctam esse? Reliqua scriptoris ejusdem in hunc locum, et circa vocem ΙΑΘΗ præsertim deliramenta (p. 848 et 849) refutare, vel prætermittimus omnino, vel ad eo usque, dum S. Irenæi (Deus unam vellet) edamus opera, lectorem remittimus. (Cf. Tertull. l. adv. Valent. c. 14; Origen. l. IX contra Celsum; Diodor. Sicul. l. I, p. 84; Euseb., l. I. Præpar. Evang., versus finem; S. Iren., l. I, c. 4 et 18; Clem. Alex., etc.). EDD.

CAPUT L.

Marcum item et Colarbasum.

Non defuerunt post hos Marcus quidam et Colarbasus, novam hæresin ex Græcorum alphabeto componentes. Negant enim veritatem sine istis posse litteris inveniri; imo totam plenitudinem et perfectionem veritatis in istis litteris esse dispositam. Propter hanc enim caussam Christum dixisse: Ego sum Α et Ω. Denique (4) Jesum Christum descendisse, id est, (d) columbam in Jesum venisse, quæ græco nomine cum περιστερά pronuntietur, habeat (5) secundum numerum, DCCCL. (e) Percurrunt isti ω, ψ, χ, ρ, υ, τ, totum usque ad Alpha Beta (6), et computant ogdoadas et decadas, ita ut adferre (7) illorum omnes vanitates ineptum sit et otiosum, quod tamen non tantum jam vanum, sed etiam periculosum sit. Alterum Deum fingunt præter creatorem. Christum in substantia negant carnis fuisse. Negant carnis resurrectionem futuram.

CAPUT LI.

Post hæc Cerdonem, Marcionem, ejusque discipulos Lucanum et Apellem.

Accedit his Cerdon quidam; hic introducit initia duo, id est duos deos, unum bonum, et alterum sævum; bonum superiorem, sævum hunc mundi creatorem. Hic prophetias et legem repudiat, Deo creatori renuntiat, superioris Dei Filium Christum venisse tractat, hunc in substantia carnis negat, in phantasmate solo fuisse pronuntiat, nec omnino passum, sed quasi passum: nec ex virgine natum, sed omnino nec natum. Resurrectionem animæ tantummodo probat, corporis negat. Solum Evangelium Lucæ, nec tamen totum recipit. Apostoli Pauli neque omnes, neque totas Epistolas sumit. Acta Apostolorum et Apocalypsin quasi falsa rejicit. (f) Post hunc

- (4) Addendum in censet *Seml.*
 (5) Habere, *Seml.*
 (6) Alphabetum *Seml.*
 (7) Ita ad ferre *Seml.*

(a) De aporiatione conceptus atque prolatus. Aporiatio, hæsitatio, metus, confusio: Irenæus, De hinc expavisse et aporiatam, id est, confusam. LE PR.

(b) Ptolomæus et Secundus. Hi Valentini successores fuerunt, ut et Heracleon, de quorum fabulis et anilibus commentis pauca seu potius nihil dicemus, cum eorum dogmata plenissime excutiantur apud S. Epiphanium. LE PR.

(c) Illud fuisse quod pronuntiat. Hic etiam deesse videtur aliquid vocabuli. RIC.

CAP. L.—(d) Columbam in Jesum venisse. An hisce nugis immorari liceat, adhuc dubito; ne tamen hoc sine monito prætereamus, α et ω. apud Græcos eundem numerum conficiunt ac vox περιστερά: numerus autem est 801, ut hic apponitur. Unde grammaticales nugæ Marciosorum et Colarbasiorum. LE PR.

(e) Percurrunt isti. Hæc aliter referuntur apud Epiphanium hæc. 54 ex Irenæo, sed vanus labor est ineptiarum. RIC.

CAP. LI.—(f) Post hunc discipulus ejus emersit Marcion. Is a patre proprio ob stuprum Ecclesia pulsus est. Pater enim episcopus fuit, cumque multis supplicationibus in Ecclesiam admitti ab eodem non potuisset, Ro-

discipulus ipsius emersit (a) Marcion quidam nomine, ponticus genere, episcopi filius, propter stuprum ejusmodi virginis ab Ecclesiæ communicatione abjectus. Hic ex occasione qua dictum sit, Omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem malos, hæresin Cerdonis approbare conatus est, eadem dicere, quæ ille superior hæreticus ante dixerat. Extitit post hunc (b) Lucanus quidam nomine, Marcionis sectator atque discipulus: et hic per eadem vadens blasphemie genera, eadem docet quæ Marcion et Cerdon docuerant. Post hos subsequitur Apelles, discipulus Marcionis, qui posteaquam in carnem suam lapsus est, a Marcione segregatus est. Hic introducit unum Deum infinitis superioribus partibus. Hunc potestates multas, angelosque fecisse: propterea et aliam virtutem quam dicit, Dominum dicit, sed angelum ponit. Hoc vult videri mundum institutum ad imitationem mundi superioris, cui mundo permiscuisse penitentiam; quia non illum tam perfecte fecisset, quam ille superior mundus institutus fuisset. Legem et prophetas repudiat. Christum neque in phantasmate dicit fuisse, sicut Marcion, neque in substantia veri corporis, ut Evangelium docet; sed eo quod e superioribus partibus descenderet, ipso descensu sideream sibi carnem et æream contexuisse: hunc in resurrectione singulis quibusque elementis, quæ in descensu suo mutuata fuissent, in ascensu reddidisse, et sic dispersis quibusque corporis sui partibus, in cælo spiritum tantum reddidisse. Hic carnis resurrectionem negat; solo utitur et Apostolo, sed Marcionis, id est non toto. Animarum solarum dicit salutem. Habet præterea privatas, sed extraordinarias lectiones suas, quas appellat phaneroeis Philumenes ejusmodi puellæ, quam quasi prophetissam sequitur. Habet præterea suos libros, quos inscripsit Sylogisporum, in quibus probare vult, quod omnia quæcumque Moyses de Deo scripserit, vera non sint, sed falsa sint.

CAPUT LII.

Tatianum indo, et eos qui secundum Phrygas dicebantur,

mam petiit, ubi ab apostolicis viris pari ratione ejectus. Quæ cum animadverteret, in Cerdonis deliramenta jurare cœpit, et illius imposturas amplecti. De eodem ferunt, cum, sub Aniceto pontifice Romæ B. Polycarpo occurreret, ab eo petiisse, an eum nosset, respondisse B. Polycarpum, *Novi primogenitum Satanæ.* LE PR.

(a) *Marcion episcopi filius propter stuprum ejusmodi virg.* Hæc etiam narrat Epiphanius. Septimius tamen libro de Præscript. hæreticorum, et libris adversus ipsum Marcionem, ubi de ejecto Marcione, ac de ejus flagitiis plurima disserit, stupratæ virginis non meminit. Unde opinari liceat, hunc Catalogum hæreticorum non esse Tertulliani. Nam et lib. de Præscript. hæreticorum, Marcionensem continentiam laudat, et Marcionem castratorem carnis nuncupat in principio librorum adversus ipsum. Irenæus quoque notat Marcionis discipulos continentium nomen usurpasse, nuptias damnasse. RIC.

(b) *Lucanus quidam,* etc. Hic de suo nomine Lucianus habuit. Est autem alter Lucianus nomine Mar-

Α *κατὰ Proclum, ad secundum Æschinem, Montanistas.*

His hæreticis omnibus (c) accedit Tatianus quidam alter hæreticus. Hic Justini martyris discipulus fuit, post hunc diversa sentire cœpit. Totus enim secundum Valentinum sapit, adjiciens illud, Adam nec salutem consequi posse: quasi non, si rami salvi fiant, et radix salva sit. Accesserunt alii hæretici, qui dicuntur (d) secundum Phrygas; sed horum non una doctrina est. Sunt enim qui κατὰ Proclum dicuntur, sunt qui secundum Æschinem pronuntiantur. Hi habent aliam communem blasphemiam, aliam blasphemiam non communem, sed peculiarem suam: et communem quidem illam, qua in Apostolis quidem dicant Spiritum Sanctum fuisse, Paraclitum non fuisse: et qua dicant Paraclitum plura in Montano dixisse, quam Christum in Evangelium protulisse, nec tantum plura, sed etiam meliora atque majora.

CAPUT LIII.

Denique Blastum, Theodotum utrumque, Praxean et Victorinum.

Privatam autem blasphemiam illi qui sunt κατὰ Æschinem, hanc habent, qua adjiciunt etiam hoc, ut dicant Christum ipsum esse Filium et Patrem. Est præterea his omnibus etiam Blastus accedens, qui latenter judaismum vult introducere. Pascha enim dicit non aliter custodiendum esse, nisi secundum legem Moysi, XIV. mensis. Quis autem nesciat, quoniam evangelica gratia evacuat, si ad legem Christum rediget? (e) Accedit his Theodotus hæreticus byzantius: qui posteaquam Christi pro nomine comprehensus negavit, in Christum blasphemare non destitit. Doctrinam enim introduxit, qua Christum hominem tantummodo diceret, Deum autem illum negaret; ex Spiritu quidem Sancto natum ex virgine, sed hominem solitarium, atque nudum, nulla alia præ cæteris, nisi sola justitiæ auctoritate. Alter post hunc Theodotus hæreticus erupit, qui et ipse introduxit alteram sectam, et ipsum hominem Christum tantummodo dicit ex Spiritu Sancto, ex virgine Maria conceptum pariter et natum; sed hunc inferiorem esse

COMMENTARIUS.

cionis discipulus, a quo Lucianistæ hæretici. LE PR.

CAP. LII. — (c) *Accedit Tatianus quidam.* Fuit hic Justini martyris discipulus, ac quandiu magister ipsius vixit, de religione ac fide optime sentire visus est; eodem autem mortuo, æonas et Valentini impia dogmata secutus est. LE PR.

(d) *Secundum Phrygas.* Unico vocabulo Cataphrygæ dicuntur hæretici, quoniam in Phrygia (inferiori, *Edd.*) potissimum grassati sunt. Illius hæreseos auctores ex ea fuerunt provincia, Apelles, Montanus, et ipsius prophetissa Prisca, seu Priscilla, et Maximilla. Imperante Commodo, et pontifice Sotere floruerunt. LE PR.

CAP. LIII. — (e) *Accedit his Theodotus, hæreticus byzantius.* Coriarius hic fuit byzantius. Differt autem ab alio Theodoto de quo mox loquitur Tertullianus, qui Melchisedeciaurorum auctor fuit. Dicebant autem hi hæretici Christum ipso Melchisedech inferiorem fuisse, quoniam Melchisedech sine patre et matre fuisse dicitur, Christum vero matrem habuisse evangelistæ omnes et universa Scriptura ac traditio testantur. LE PR.

quam Melchisedech, eo quod dictum sit de Christo: *A* *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech* (Ps. CIX; 4). Nam illum Melchisedech præcipuè gratiæ cœlestem esse virtutem: eo quod a *ad* Christus pro hominibus, deprecator et advocatu ipsorum factus. Melchisedech facere pro cœlestibus angelis atque virtutibus, nam esse illum usque adeo Christo meliorem, ut apator sit, amator sit, agenealogetus sit,

cujus neque initium, neque finis comprehensus sit aut comprehendi possit. Sed post hos omnes etiam Praxearum quidam hæresim introduxit, quam Victorinus corroborare curavit. Hic Deum Patrem omnipotentem Jesum Christum esse dicit; hunc crucifixum passumque contendit et mortuum: præterea seipsum sibi sedere ad dexteram suam, cum prophana et sacrilega temeritate proponit (a).

COMMENTARIUS.

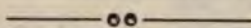
(a) Cum in hujus editionis decursu firmus ratusque nobis sit animus, fragmenta quotquot et ubicumque exstant, dummodo vera vetustatis nota commendentur, in lucem ne pereant, servare iterumque colligere, hæc igitur ultima libri Præscriptionum capita, seu hæreticorum catalogum, quidquid viri summi clarissimique de ejus *scriptis* secus senserunt,

eo loci omittere periculo duximus. De hujus fragmenti auctoritate consulendi sunt Tillemont, in notis ad Tertullian. ad calcem, t. III, p. 659, operis notissimi (Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique); P. Tournemine, in Ephemerid. Trivultian., an. 1705, jub., aug., p. 511. EDD.

SERIES PRIMA.

LIBRI POLEMICI,

AB AUCTORE MONTANISTA SCRIPTI.

DE CORONA MILITIS.

DE FUGA IN PERSECUTIONE.

ADVERSUS GNOTICOS SCORPIACE.

ADVERSUS PRAXEAM.

ADVERSUS HERMOGENEM.

ADVERSUS MARCIONEM, lib. quinque.

ADVERSUS VALENTINIANOS.

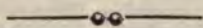
ADVERSUS JUDÆOS.

DE ANIMA.

DE CARNE CHRISTI.

DE RESURRECTIONE CARNIS.

QUINTI SEPTIMI FLORENTIS TERTULLIANI

DE CORONA^(b).

ARGUMENTUM. — Inter eos quos in Montanismo exaravit *B* Tertullianus libros, primum locum obtinet liber de Corona, anno Christi CCI editus, quemadmodum, perdoctum secutus Noesseltum, in sua proœmiali dissertatione Lumper luculenter demonstravit. Occasionem scribendi hujus tractatus auctori præbuit militis factum infra in exordio eleganter enarratum, quod cum christianorum nonnulli reprehenderent, militique Ecclesiam longa pace fruentem temere periculo exponendum improperarent, de cætero asserentes hanc

coronam gestare, esse ornamentum sua natura nec bonum, nec malum, solus Tertullianus, pro aspero suo ingenio, libro de Corona scripto militis caussam propugnavit; acriterque pastores in pace leones, in prælio cervos insectatus, quia sic coronari idololatriæ signum esset, interrogantibus quonam scripturæ loca tales coronas gestare prohiberetur, ait sufficere traditionem. In hoc itaque libro traditionem et consuetudinem non mediocriter extollit, pluraque profert de caeremoniis exempla notatu digna, quæ ex traditione

COMMENTARIUS.

(b) De corona. Sic inscribitur hic liber in cod. TERTULLIANI II.

Agobardi; non ut vulgo, *De corona militis*. Et veterem (Trois.)